

MŰHELY

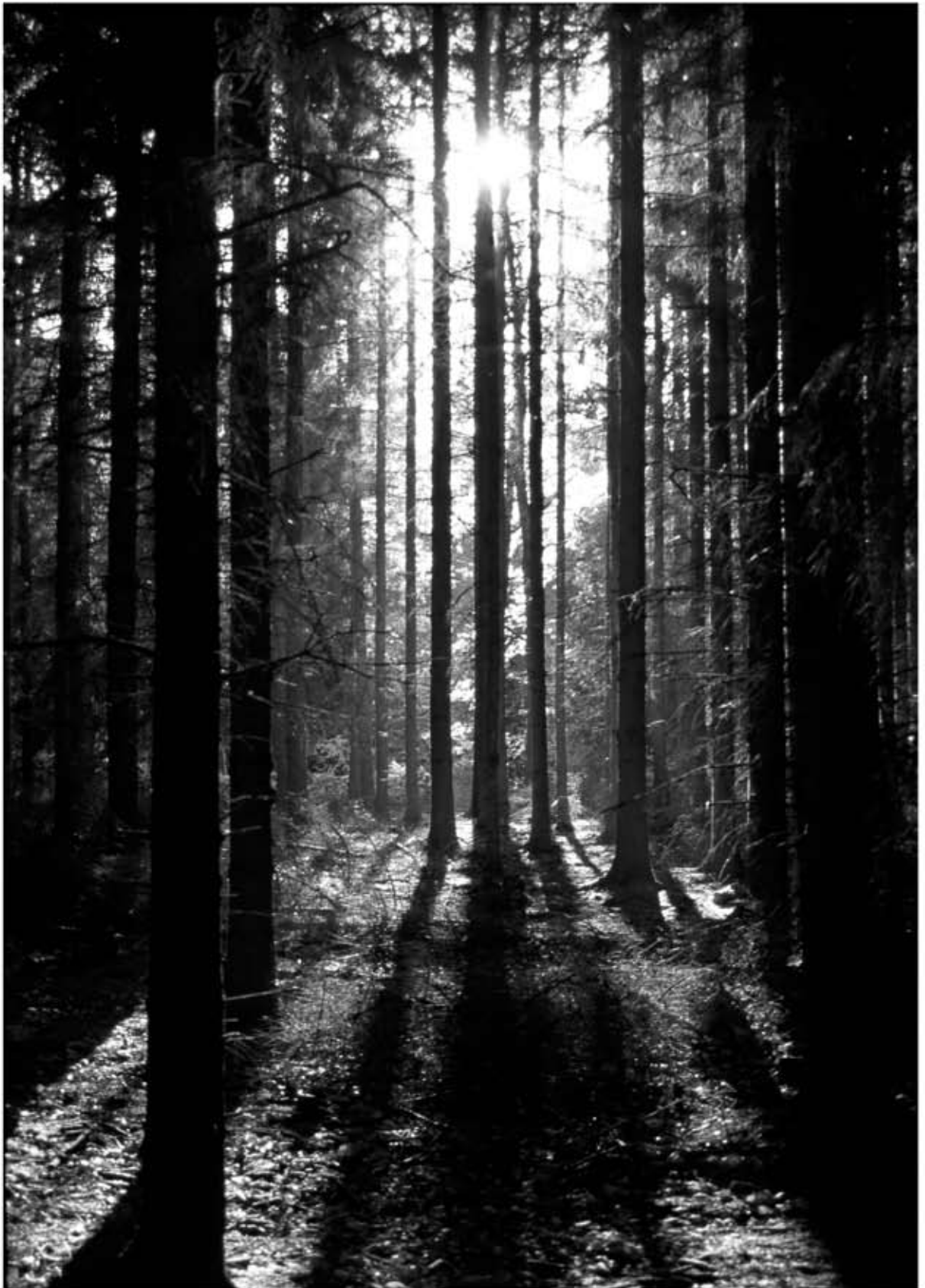

Seamus Heaney: Érzésből szavak •
Rőhrig Eszter: Emlékek térképe – Patrick
Modianóról • Patrick Modiano: Bátor
fiúk; A Kis Bizsu – részletek • Aczél
Géza, Báger Gusztáv, Böröndi Lajos,
Debreczeny György, Falusi Márton, Filip
Tamás, Jász Attila, Lázár Bence András

2012

2

Meliorisz Béla, Stalzer Tamara,
Szlukovényi Katalin és Zsávolya Zoltán
versei • Baróthy Zoltán, Karátson Endre,
Lábass Endre, Réti Attila és Uri Asaf
prózája • Horváth Ágnes: Flaubert tér-
gyilkos szövege – három *Bovaryné*-szöveg
elemzése • Gottwald Péter fotói

Tartalom

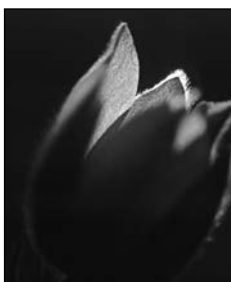
SEAMUS HEANEY:	Érzésből szavak (Mesterházi Mónika fordítása)	3
----------------	---	---

„... a költészet meglátás, a költészet feltárja az ént az én számára, visszaadja a kultúrát önmagának; a versek a folytonosság elemei, és megvan bennük a régészeti leletek kisugárzása és érvényessége, de az eltemetett cserépdarab önálló jelentőségét nem csökkenti az eltemetett város jelentősége, a költészet: ásás, méghozzá olyan leletek után, amelyek végül növénynek bizonyulnak”.

RÓHRIG ESZTER:	Emlékek térképe – Patrick Modiano-ról	15
PATRICK MODIANO:	Bátor fiúk – részlet (Róhrig Eszter fordítása)	17
	A Kis Bizsu – részlet (Róhrig Eszter fordítása)	19

„Úgy tűnt, mintha a nő nem is érzékelné a körülötte zajló eseményeket, azt lehetett gondolni, hogy itt fog ülni moccanatlanul egészen az utolsó metrógig. Profilból nézve neki is éppen olyan különleges, enyhén pisze orra volt, mint anyámnak. Ugyanaz a világos szem. Ugyanaz a magas homlok. Az ő haja rövidebb, mint az anyámé. Nem, nem változott sokat. Nem is volt már olyan szőke, de végül is, azt sem tudom, hogy az anyám született vagy festett szőke volt-e. Keserűen legörbedő szájszél. Biztosra vettem, hogy ez a nő az anyám.”

JÁSZ ATTILA:	Tarkovszkivágások IV.	24
MELIORISZ BÉLA:	Ahogy már	27
	Még nem	28
SZLUKOVÉNYI KATALIN:	Abcúg	29
	Győr–Budapest–Győr	29
	Két rím	29
BÁGER GUSZTÁV:	Városszél	30
FALUSI MÁRTON:	Füredi elégia	31
STALZER TAMARA:	Ott ahol elvesznek az emberek	32
	Azt	32
	Látható gondolatok	32
LÁZÁR BENCE ANDRÁS:	A hallgatás végén	33
	A madaraknak eleséget dobni	33
DEBRECZENY GYÖRGY:	szivárványfényre oldom	34
	valaki áll mögötted	35
BÖRÖNDI LAJOS:	színek és fények	36
FILIP TAMÁS:	Angkor és most	37
	Nem tud rólam	37

ZSÁVOLYA ZOLTÁN:	Metszet és palást	38
ACZÉL GÉZA:	(szino)líra – torzósztár	40
	adóhátralék	40
	adoma	40
	adomány	40
KARÁTSON ENDRE:	Nap	41
LÁBASS ENDRE:	Szindbád csontjai és szerelmei	46
RÉTI ATTILA:	Bagolyvár	48
BARÓTHY ZOLTÁN:	Hűtlenség	52
URI ASAF:	Élet-rajzok	54

HORVÁTH ÁGNES:	Flaubert tér-gyilkos szövege – három Bovaryné-szöveg elemzése	55
----------------	---	----

A párbeszéd mindig jelen idejű. Nem is lehet más, hiszen a két nem leíró, hanem megszólító és személyes névmás, az én és a te között zajlik. A párbeszédben, a dialógusban nincsen idő, nem is férne el benne. Az idő, mint a Proust-idézetből is láhattuk, mindig túltáplált, mindig kövér: terjeszkedik-terpeszkedik, tériesülni akar. És mindig túlméretezett. Éppen, mert nincs. Pillanataink vannak, a pusztán múltó időt átmetsző pillanataink. Térteremtő pillanataink. Olyanok, amelyek megszüntetik, szinte legyilkolják a pusztán múltó időt. Mert a szó-beszéd mindig jelen idejű. Nem hagy időt az elmúlásra.

INZSÖL KATA:	Lator László: A megmaradt világ	62
VARGA IMRE:	Énem meg magam között (Tózsér Árpád: Érzékek csöcseléke. Naplók (1998–2000)	64
FEKETE J. JÓZSEF:	„Akár a kortársunk is lehetne” (Ferenczes István: <i>Zazpi</i>)	67
KELEMEN LAJOS:	Szóvá lett testek, testté lett szavak (Jász Attila: isten bőre)	69
JUHÁSZ ATTILA:	Angyallá válni – avagy Viotti mint szöveg (Géczi János: Viotti négy vagy öt élete	71
CSÓTI MAGDALÉNA:	Tükrön túli monológok (Podmaniczky Szilárd: Döglött kutyával őrzött terület).....	73
PERGER ÉVA:	Kalitkába zárt életek (Kovács Jolánka: Takard ki a kakadut)	75
A. GERGELY ANDRÁS:	Modellváros – Győr dualizmus-kori forrásai (A Győri Tanulmányok 33. kötete).....	76

KÉPEK: GOTTWALD PÉTER fotói
(Az eredetileg színes fotókat Szabó Béla alakította fekete-fehérré.)

SEAMUS HEANEY

Érzésből szavak

Szeretnék bejárni néhány régi ösvényt, és eljutni azokhoz a „rejtekhelyekhez”, amelyeket William Wordsworth emleget *Az előszó*-ban.

Az eröm rejtekhelyei
Kinyílnak, közelednék, mind bezárul.
Most egy-egy pillanatot kapok el,
Öregeken épp hogy látok majd; ezért
Adnék, míg lehet, s ha szó adni tud,
Tartalmat, életet érzéseimnek,
A múlt lelkét így tartósítanám
Későbbi átélésre.

E sorok mögött a költészet olyan felfogása van, amely azt hiszem, abban a néhány versemben is ott van, amelynek jogán egyáltalán megszólalhatok: e szerint a költészet meglátás, a költészet feltárja az ént az én számára, visszaadja a kultúrát önmagának; a versek a folytonosság elemei, és megvan bennük a régészeti leletek kisugárzása és érvényessége, de az eltemetett cserépdarab önálló jelentőségét nem csökkenti az eltemetett város jelentősége, a költészet: ásás, méghozzá olyan leletek után, amelyek végül növénynek bizonyulnak.

És csakugyan „Ásás” lett az első olyan versem címe, amelyikben úgy véltem, az érzéseimből lettek szavak, vagy pontosabban szólva: amelyikben úgy véltem, hogy *egy érzésből* lettek szavak. A ritmusa és a zajai még most is tetszenek, bár van benne pár sor, amelyre jellemzőbb a fegyvercsörgető teatralitása, mint az ásó ember önmagába merülése. 1964 nyarán írtam, csaknem két évvel az után, hogy először „kontárkodtam a versírásba”. Ez volt az első eset, hogy úgy éreztem, többet tettem a szavak pusztá elrendezésénél: úgy éreztem, lefúrtam a valódi életbe. A dolog tényei és felületei valódiak voltak, de még fontosabb, hogy a megnevezésükből fakadó izgalom adott valami gondtalanságot, valami önbizalmat. Nem érdekelt, ki mit gondol róla: mert valahogy meglepetésemre olyan állítással, olyan véleménnyel állt elő, amit én amúgy függőben hagytam volna:

A krumpliföld hideg szaga, a cuppogó
Nedves tőzeg, átvágott, élő gyökerek
Az emlékezetemben újra élnek.
De nincs ásóm, hogy őseim kövessem.

Két ujjam közt a sima toll
Lapul.
Azzal ások.¹

Azt mondtam, hogy ezt évekkkel ezelőtt írtam le, de talán pontosabb lenne úgy mondanom, hogy akkor ástam ki, ugyanis rá kellett jönnöm, hogy akkor már évek óta ott lapult bennem. A dolog veleje egyszerűen a toll/ásó analógia, és *az* szinte közmondásosan evidens volt. Gyerekkoromban az iskolába menet és onnan jövet a felnőttek megkérdezték, melyik osztályba járunk, és hány pofont kaptunk aznap, és a végén szinte kivétel nélkül figyelmeztettek, hogy csak tanuljunk, mert „a tudást könnyű cipelni”, és „a toll könnyebb, mint az ásó”. A vers is csak ezt a bölcsességbimbót hagyja kibomlani, bár ebben az összefüggésben az a lényeges, hogy amikor megírtam, nem ismertem fel a tudatom mélyén élő közismert mondást. Ahogy azt sem, hogy egy másik ásás-metafora is megéled a versben, ez is csak évekkel később jutott az eszembe. Ez pedig egy ritmus, amit iskolába menet skandáltunk, bár mint mondtam, nem voltunk vele igazán tisztában, miről is beszélünk:

„A krumplid száraz-e,
Lehet-e ásni megint?”
„Vedd ásód, és gyere”,
Szól rém-arcú McGuigan.

¹ Ferencz Győző fordítása.

Az ásás itt szexuális metafora, a beavatás jelképe, mint mikor az ember a bokorba dugja a kezét, vagy kirabol egy fészket: a titkos dolog leleplezéséről és megtapintásáról szóló számos természeti analógia egyike. Most úgy gondolom, hogy az „Ásás” maga is a beavatás erejével hatott rám: az önbizalom, amelyet említettem, abból az érzésből fakadt, hogy talán nekem is menne ez a versírás ügy, és miután megtapasztaltam, milyen izgalom és megkönnyebbülés, arra kárhoztattam, hogy újra meg újra megpróbálkozzam vele.

Nem akarom az „Ásás”-t túlzott jelentőséggel megterhelni. Versnek elég otromba nagy kotrógép, de mint példa érdekes – és nem is csak arra példa, amire egy kritikus célzott – „sáros ujjakkal a Russell Square-en” –, mert nem hiszem, hogy a téma önmagában különösebben sokat érne, inkább arra érdekes példa, amikor valaki „megtalálja a hangját”.

A hang megtalálása azt jelenti, hogy az ember az érzéseit a maga szavaiba tudja foglalni, és a szavain érződik a lény: azt hiszem, ez még csak nem is metafora, mert a költői hang valószínűleg nagyon meghittten kapcsolódik a költő természetes beszédhangjához, ahhoz a hanghoz, amelyen az általa kitalált sorok ideális beszélőjét hallja.

Szolzszenyicin regénye, *A pokol tornáca* egy Moszkva melletti büntetőtelepen játszódik, ahol a foglyok magasan képzett technikusok, és a Sztálin által megálmodott terveken kell dolgozniuk. A legfontosabb feladatuk az, hogy a telefon lehallgatását megtervezzék. De ebben a bizonyos lehallgató készülékben az a különleges, hogy nem pusztán rögzíti a hangot és az üzenetet, hanem azonosítja is a beszélő hangjának fizikai mintáit, és a regény szavaival: fel tudja fedezni, „mi az, ami minden egyes emberi hangot egyedivé tesz”, hogy bármennyire eltorzítja a beszédét az illető, bármilyen idegen nyelven szólal is meg, a hangja alapvető szerkezetét tetten lehessen érní. Ez arra az elvre épül, hogy a beszédhang olyan, mint az ujjlenyomat, ugyanolyan állandó és egyedi jegy, amit aztán az ujjlenyomathoz hasonlóan lehet rögzíteni és azonosításra használni.

Az irodalomoktatásnak tapasztalatom szerint az egyik célja az, hogy a diák fülét efféle költői lehallgató készülékké hangolja, hogy ha egy verset megfosztunk a szerző nevédtől és a dátumtól, a dikciója, a képei és a rímei alapján akkor is azonosítani lehessen. És az angol költészetnek ez a titkosszolgálati vizsgálata is azon alapult, hogy a stílus afféle egyedi jegy. Én azonban azt állítom, hogy a költő beszédhangjának veleje és költői hangjának veleje, természetes hanghordozása és felfedezett stílusa összekapcsolódik. Ahhoz, hogy az ember felfedezzen egy írásmódot, amely természetes és az érzékenysége is megfelel, azt hiszem, annak az elemi lényeknek a feltárására van szükség, amit Szolzszenyicin technikusai próbáltak tetten érní. Ez az a normál *á* hang, amihez az ember igazi zenéjét hangolni kell.

Hát akkor hogy talál rá az ember? A gyakorlatban valaki más hangjából hallja el, hall valamit a másik író hangjaiban, ami befolyik a fülén, belép a feje visszhangkamrájába, és az egész idegrendszerét olyan jó érzéssel tölti el, hogy azt gondolja: „Jaj, bár csak én mondtam volna ezt, ugyanígy.” A másik író valójában valami lényegeset mond el nekünk, amiben ösztönösen ráismertünk önmagunk és az élményeink egyes jellemzőinek igazi hangzására. Az első írói lépés az, hogy az ember tudatosan vagy öntudatlanul utánozni kezdi a befolyt hangokat, ezt a befolyást.

Az egyik író, aki engem ekként befolyásolt, Gerard Manley Hopkins. Hopkins-ot még az iskolában olvastam, és ennek az lett az eredménye, hogy írni akartam, és amikor az egyetemen először tettem a tollam a papírra, ugyanaz folyt ki rajta, mint ami előzőleg befolyt a fülembe, a Hopkins-versekre jellemző zötyögő, alliteráló zene, a hangutánzás és a pattogó mássalhangzók sora. Egy „Októberi gondolat” című vers néhány sorára emlékszem még, amelyben valamiféle esendő bukolicus képek roskadoznak az utánzás páncélingé alatt:

Zsúp-lesen seregély, és fűrge fecske tör
Vájt vályog fészkebe, végre, gerenda alá, s
Fel, por-puha pókhálók közt, mint kacagás,
És kísért mocsárfa, tőzegtégla, fűzfagally körül.

Ezen kívül volt még benne „ég-ékes, szilva-kékes és aranylón tüske-tövises” meg „csurgón csengő kolomp az akolban”.

Ha most visszagondolok rá, azt hiszem, a hopkins-i költői hang a maga súlyosan mássalhangzós zajaival az egyik észak-ír kiejtés helyi sajátosságaihoz kapcsolódott – ami akkor nem volt nyilvánvaló, de utólag elég valóságos. W. R. Rodgers, egy másik költő, akit erősen vonzott az alliteráció, „Írország természete” [The Character of Ireland] című versében így jellemzi a népet, amelyik a világnak arról a feléről származik, ahonnan ő (és én is):

heves nép,
Csak tüskés mássalhangzókat szeret,
Ami lágyabb, neki már puhány, de ő
Ledöfi a k-t és a t-t a *kóristában*,
A *gazellát* gaznak sejtí, és az dobja fel,
Hogy konzerv, parázna és explozív,
Pattog, mindegy, csak támadás legyen,
Mint Mick, Teague, cigányporonty, Vatikán.

Az ulsteri kiejtés csakugyan általában pattogó és explozív. A mi nyelvünk inkább a mássalhangzók hegyesszögeit pattogtatja, mint hogy a magánhangzók köreit görgetné – Rodgers „a déli ajkak gömbölyded locsogását” is emlegette. Energikus, szögletes, éles beszéd ez, és talán az én tájszólásom és Hopkins különcségeinek rokonsága volt az oka, hogy az első verseim olyanok lettek, amilyenek.

Azt persze nem mondhattam, hogy megtaláltam a hangomat, de találtam egy játékot. Tudtam, hogy csak szójáték, és még a nevemet sem mertem aláírni. *Incertus*nak, bizonytalannak neveztem magam, félénk léleknek, meg minden. Szerelmes voltam a szavakba, de fogalmam sem volt a vers szerkezetéről, és nem volt semmi tapasztalatom arról, hogyan válhat egy sikeresen létrehozott vers az élet lépőkövévé. Az ilyen verset talán „próbadarabnak” nevezhetnénk, merev, ügyetlen kis próbálkozásnak, amely a mester rajzának egymásba fonódó, könnyű vonalait utánozza, de csak bütykös ujjal közelít az egész mesterséghez.

Kezdtém ráérezni a szavak megmunkálására, és valamiért azok a szavak vonzottak, amelyek történelmet vagy rejtélyt hordoznak. Lehet, hogy mindez nagyon korán kezdődött, amikor anyám affixumok és prefixumok listáit sorolta, a latin szótöveket és hozzá az angol jelentésüket rímbe szedve, ahogy a század elején az iskolában megtanulta. Lehet, hogy a rádió keresőtárcsáján látható egzotikus nevekkel kezdődött: Stuttgart, Lipcse, Oslo, Hilversum. Lehet, hogy a régi BBC időjárás-jelentés gyönyörű ugratott ritmusa is izgató volt: Dogger, Rockall, Malin, Shetland, Feröer, Finisterre; vagy a katekizmus csodálatos és bárgyú frazeológiája, vagy a háztartásunkra erőltetett költészet részeként a Szent Szűz litániája: Aranytorony, Frigyláda, Mennyek kapuja, Hajnalcsillag, Betegek gyógyítója, Bűnösök menedéke, Megszomorítottak vigasztalója. Akkoriban egyiket sem ízelegettem tudatosan, de az, hogy ma is könnyedén fel tudom őket idézni, és ma is örömem lelem verbális zenéjükben, azt hiszem, azt jelenti, hogy a hallásomnak olyan nyelvi alapozást adtak, amelyre később is lehetett építeni.

Ez volt az öntudatlan alapozás, de a költészethez a szavak tudatos ízelegetése is hozzátartozik. Ezt pedig a versolvasásból kaptam, és hogy bizonyos darabokat kívülről is meg kellett tanulnunk, ilyen sorokat például, mint amit Keats írt a „Lamia”-ban:

...gályája érces orra
A rakpartot most érte csikorogva²

² I. rész, Nemes Nagy Ágnes fordítása.

vagy Wordsworth:

...acélcipősen
Sistergünk tükrös jégen,³

vagy Tennyson:

Tiszafa, ágad a követ
Éri, mely tudja még nevük,
Befonod álmatlan fejük,
Csontjukra zárod gyökered.⁴

Ezeket az utolsó iskolaéveimben szedtem fel, afféle próbakövei lettek annak a jelenségnek, amikor valahogy akusztikusan libabőrös lettem a nyelvtől. Az egyetemen nagy boldogsággal fedeztem fel még az első hetekben John Webster mogorva energiáit: „Madeirává luggatom a belük, / Ha egyszer visszatérek” – és később ugyanilyen boldogan találkoztam az angolszász verselés csúcsíveivel, tanultam az angol nyelv gazdag rétegződéséről. A szavak már magukban jók voltak. Odáig mentem el, hogy „Sorok önmagamhoz” címmel ezt fogalmaztam:

Ha verset írsz, el ne fogadd
A dallamos frázisokat.
Kétpúpú, erős versedet
A dal kantárja tartsa meg,
A csendbe robbanjon bele
Erőszak nélkül hirtelen.
Zenéljen tisztán, pontosan,
Ahogy fában fűrész suhan.
Célozd a konkrét szavakat,
Fél-sejtés, fél-szavak.

Hát, jó. E mögött „Ars Poetica” volt, MacLeish-é és Verlaine-é, meg Eliot „tárgyi megfelelője” (amit félig-meddig értettem) és jó pár elemző esszé a „konkrét látásról” (tőlem és másoktól). Az egyetemen az egész dolgot kissé eltoltam magamtól, a verseket a hangzásuk miatt olvastam, és vagy fél tucatot írtam is irodalmi magazinokba. De bennem nem történt semmi. Semmi élmény. Semmi epifánia. Csak mesterség – és abból se sok –, semmi verstechnika.

Azt hiszem, a technika különbözik a mesterségtől. A mesterség megtanulható mások költészetéből. A mesterség a versgyártás képessége. Megnyeri az *Irish Times* vagy a *New Statesman* pályázatát. Be lehet vetni anélkül, hogy köze lenne az érzésekhez vagy a személyeshez. Tudja, hogyan kell végrehajtani egy ügyes verbális atlétikai mutatványt, beérheti azzal, hogy *vox et praeterea nihil* – hang és semmi más –, csak nem olyan értelemben, ahogy valaki „megtalálja a hangot”. Aki megtanulja a mesterséget, megtanulja, hogyan kell a csörlőt a költészet kútjába forgatni. Az ember általában úgy kezdi, hogy félútig ejti a vödört az aknába, és felhúzza egy adag levegőt. A valódi mozdulatot mímelem, amíg egy nap váratlanul meg nem feszül a lánc, akkor olyan vízből merített, amely később is visszacsalja. Megtörte a személyisége felszínének tükrét. Lehet már „ásni megint” a krumplit.

Ekkor beszélhetünk mesterség helyett technikáról. A technika, ahogy én határozom meg, nem pusztán a költőnek a szavakhoz való viszonyát foglalja magában, hanem azt is, ahogy az élethez való viszonyát, a maga valóságát meghatározza. Magában foglalja annak a felfedezését, hogyan lépheti át normális kognitív határait, és hogyan törhet be a kimondhatatlan birodalmába: egyfajta dinamikus készenlét, amely közvetíteni tud az érzésnek az emlékezetben és a tapasztalatban őrzött eredetei és a formai fogások között, amelyek ezeket a műben kifejezik. A technika azt jelenti, hogy az ember az érzékelése lényeges mintáinak, a hangjának és a gondolatainak a vízjelét rányomja a verssorai felszínére és szövetére; arról az egész teremtő erőfeszítésről van szó, amelynek során az elme és a test eszközei az élmény jelentését a forma ítélszéke elé viszik. A technika, Yeats kifejezésével élve, „azt a halom

³ *Az előhang*, I. rész.

⁴ „In memoriam”.

véletlent és összefüggéstelenséget, amely leül a reggelihez”, átalakítja „egy gondolat, valami szándékolttá és teljessé”.

Könnyen el lehet képzelni, hogy egy költőnek valódi a technikája, de inog a mesterségbeli tudása – azt hiszem, ez igaz Alun Lewis-ra és Patrick Kavanagh-ra –, de többnyire arról van szó, hogy az illető elég biztos a mesterségében, de kudarcot vall a technikában. Ha tőlem kérdeznék, ki jeleníti meg a tiszta technikát, azt mondanám: a kútlátó. A vízkeresés vagy kútlátás mesterségét nem lehet megtanulni – ez annak az adottsága, hogy az illető kapcsolatban áll azzal, ami – rejtve, de valóságosan – ott van; hogy közvetíteni tud a titkos forrás és a között a közösség között, amely szeretné a vizet frissen a felszínre hozva megkapni. Sir Philip Sidney *A Poézis mentsége* című munkájában megjegyzi: „A rómaiak a költőt *Vates*-nak nevezték, ami azonos a Látóval...”

Ez a vers egyszerűen az izgalom csillapítása és az élmény megnevezése céljából íródott, ugyanakkor azért is, hogy az izgalom és az élmény afféle *perpetuum mobile*t találjon a nyelvben. Nem a technikája miatt idézem, hanem mert szerepel benne a technika metaforája. A kútlátó abban a szerepében hasonlít a költőhöz, hogy kapcsolatot teremt azzal, ami rejtve van, és abban a képességében, hogy kézzelfoghatóvá teszi, amit megsejtett vagy felidézett.

A kútlátó

[The Diviner]

A mogyoróról nyezett villás ágat
A V két szárán kellett tartani:
Körözött vele, várta, mikor rángat
A víztől a bot; vibrált – mesteri

Közönnyel. És jött a tūhegyes rángás.
Az ágvég pontos görcsökben levitt,
A zöld antennán megszólalt a forrás,
Titkos adóról szórta híreit.

Aki nézte, mind megpróbálkozott.
Hagyta, szó nélkül. Kezükben karó lett
Az ág, míg át nem fogta izgatott
Csuklójukat. Akkor a gally megéledt.

Amit ifjúkoromban természetesnek vettem, az az emlémben csodává változott. Ha ma ránézek a versre, örömmel tölt el, hogy igével ér véget („stirred”/„megéledt”), ami a rejtély lényege; és örülök, hogy a „stirred” egybecseng a „word” szóval⁵, és így a *vates* mindkét funkcióját egyetlen hangzásban foglalja össze.

A technika teszi lehetővé, hogy az elmének egy szó, egy kép vagy egy emlék körüli első éledése, moccanása megfogalmazássá növekedjen: méghozzá nem szükségképpen az érvelés vagy a magyarázat értelmében, hanem önmaga harmonikus újratereztésének képessége értelmében. A termékenyítő izgalom számára olyan feltételek szükségesek, amelyekben Hopkins szavával „önállósul, maga lesz... kiált: / Amit teszek, az vagyok, azért jöttem.” A technika biztosítja, hogy az első fénypászma elnyerje az őt megillető ragyogást. És nem csupán a témát megtestesítő szavak kiválasztása feletti öröme gondolok: ez is probléma, de nem annyira kényes. A vers túlél bizonyos stilsztikai fogyatékoságokat, de nem éli túl, ha halva születik. A lényeges tett pre-verbális, kívánni, hogy a kezdeti készenlét vagy csalogatás, amit valamilyen homályos vagy tökéletlen módon érzékelünk, kitáguljon, és mint gondolat, téma vagy kifejezés közelítsen. Robert Frost például ezt így fejezte ki: „a vers úgy indul, mint gombóc a torokban, honvágy, szerelmi vágy. Aztán megtalálja a gondolatot, és a gondolat megtalálja a szavakat.” Az én esetemben a technika vitálisabban és érzékenyebben kapcsolódik ahhoz a kezdeti cselekvéshez, amíg „a gombóc a torokban” megtalálja „a gondolatot”, mint amikor „a gondolat” megtalálja „a szavakat”. Ez az első felmerülés volna a kútlátói, a vátikus, a jósi funkció; a második a megcsinálásé. Aki azt állítja, mint Auden, hogy a vers „verbális szerkentyű”, az egy-két trükköt megtart magának.

Hagyományosan a jós rébuszokban beszél, az igazát leplezve mondja ki, ravaszul kínálja a megérzéseit. A költészet gyakorlata is ismeri ugyanezt a leplezést, a próteuszi, kaméleon-pillanatot, amikor „a torokban a gombóc” magára ölti a gondolat új elemének

⁵ Angolul – a magyarban ezt nem tudtam megoldani. (MM)

mimikrijét. Az angol költészeti kánonban e folyamat szempontjából az egyik legjobban dokumentált jelenség egy olyan vers, amely túlélte a fogyatékeit. Sőt, a fogyatékei révén tett szert különös hírnévre:

Fent, a gerinc legtetején,
Hol téli orkán vág utat
Sarlójával a fellegen,
Völgyről míg völgyre csap;
Az úttól öt méterre van
Baloldalt ott ez a bokor,
Három méterrel az alatt
Meglátsz egy sáros kis tavat:
Nem száraz semmikor;
Leléptem körbe gondosan:
Háromszor két láb pontosan.

E két utolsó soron valószínűleg többet élcelődtek, mint a *Lirai balladák* bármely más során, ám Wordsworth fenntartotta, hogy „így kell lenniük”. Ez még 1815-ben volt, tizenhét évvel a költemény születése után; ám öt év múlva átírta őket: „Kiterjedése bár kicsi, / Apasztja nap, szél perzseli.” Mesterség, nem is egyféle értelemben.

Ám a változtatásnál a mi kérdésünk szempontjából sokkal fontosabb, hogy Wordsworth beszámolt a vers keletkezéséről. „A bokor”, mint Isabella Fenwicknek 1843-ban elmesélte, abból a megfigyeléséből keletkezett, hogy a Quantock Hills-i gerincen egy viharos napon észrevettem egy bokrot, amely mellett nyugodt, napfényes időben gyakran elmentem anélkül, hogy feltűnt volna. Azon tűnődtem: „Nem tudnám-e valahogy kitalálni a módját, hogy ezt a bokrot örökre olyan emlékezetes tárggyá változtassam, mint amilyenné ez a vihar változtatta számomra?” El is kezdtem a verset, és gyors tempóban megalkottam.

A vihar más szóval a természet technikája volt, hogy a bokornak epifániát adjon, és Wordsworth-ben felébressze azt a termékeny, emelkedett állapotot, amelyet *Az előszó* elején ír le – szintén a szél ihlető hatásáról:

Mert míg testem a menny édes fuvalma
Borzongatta, éreztem, legbelül
Hasonló, halk és teremtő fuvallat,
Életadó fuvallat járta át
Szelíden azt, amit létrehozott,
S lett vihar, bőséges energia,
Amit teremtett, már azt dülja fel.

Épp az a fajta hangulat ez, amelyben Wordsworth „gyors tempóban” alkotott; a levélbeli megfontolt visszaemlékezés, amely úgy tünteti fel a verset, mintha csak az 1800-as *Előszó*ban (utólag) felvetett tézis céljából íródott volna – „Nem tudnám valahogy kitalálni a módját, hogy ez a bokor örökre emlékezetes tárgy maradjon?” –, valószínűleg az ösztönös, hirtelen felismerést tompítja racionális folyamatá. A verstechnika diadala az volt, hogy felfedezte, hogyan engedheti a bokorról alkotott, enyhén abnormális, enyhén fenséges látomásának, hogy „kiadja a lényét”.

A pillanatban rejlő „halom véletlent és összefüggéstelenséget” úgy alakíthatta valóban „gondolatná, valami szándékolttá és teljessé”, hogy – Yeats-szel szólva – megtalálta a maszkot. A vers mai formájában ballada, elbeszélője egy szószátyár, babonás ember – tengerészkapitány, mondja Wordsworth –, aki a bokorhoz a gyilkosság és a nyomorúság képzetét társítja. Mert Wordsworth, mint ösztönösen felismerte, maga is alapvetően babonásan fogta föl a bokrot: az érzékelésében a természet világára adott mágikus válasz maradt nyitva, élt tovább, hogy a jelenségeket jelként olvassa és történéseket lásson meg bennük. És hogy ennek drámai formát adjon, hogy a tudatában gerjedt vágyakat áttegye a befejezett tárgy örömeibe, erre a „tárgyi megfelelőre” volt szüksége. Ahhoz, hogy a bokor „örökre emlékezetes tárgy maradjon”, a tudata és a tudattalanja különféle részéről gyűltek össze szinte mágneses vonzásra a képek és a gondolatok. A bokor ebben az új, szél tépte megjelenésében mágneses erőterré változott.

Erre az erőterre gyűltek az emlékképek a balladából ismert, gyermekét megölgő „kegyetlen anyáról”:

Fekhelye bokrok ága közt
Magányos néma tájon – ó
S egy kised ott világra jött⁶
A zöldellő határon – ó

– így tudja egy ma is élő írországi változat. De mindig is éltek variációk ugyanezre a képletre, a gyermekét megölő és eltemető asszonyról. A balladák is mindig tele vannak indával, rózsával, tüskés bokorral, amelyek az eltemetett lény életének és halálának szimbólumaként a sírból nőnek ki. Wordsworth képzeletében tehát a bokor a tragikus, lázas halál szimbóluma lett, és ennek legtermészetesebben a ballada adhatott hangot; a költő a jogosan hiszékeny mesemondó hagyományos maszkját öltötte fel, belépett a hagyományba, és működésbe hozta. A vers maga gyors és furcsa portya, amelynek során Wordsworth felfedezte, hogyan legyen „gondolattá” „a gombóc a torokban”, felfedezett egy sor képet, rímet és hangzást, amelyek által az eredetileg vizuális izgalomból „bőséges energia” gerjedt, és „Amit teremtett, már azt dülja fel”:

És volt, aki esküdözött,
Hogy törvény előtt a helye;
És a gyermek csontjaiért
Már ásott volna le.
De akkor a mohos halom
Megmozdult a szemük előtt;
És teljes ötven méteren
Rengett a fű is nesztelen.

„A bokor” szépen dokumentált példája mutatja, milyen úton-módon születnek az érzésből szavak, ahogy én is nagymértékben tapasztaltam, bár meg kell vallanom, nehéz megkülönböztetni, mikor lesznek az érzésből szavak, és mikor a szavakból érzések: a különbség csak az ilyen utólagos alkalmakkor merül fel. Ráadásul egy író számára veszélyes, ha túlzottan tudatosítja a benne lejátszódó folyamatokat: ha túl szabatosan megfogalmazza őket, azzal esetleg beszorítja őket a megnevezett kategóriába. Egy versbe mindig belejátszik a véletlen baleset, ami aztán vizsgálat tárgyává tehető, de kockázatos, ha az ember maga irányítja a vizsgálatot, mert esetleg a benne élő halottkémnek kezd hinni ahelyett, hogy abban az illetőben bízna, aki képes volt a balesetre. Robert Graves a „Szavak táncában” írja ezt meg pompásan:

Mozgasd őket, de a villámból indulj,
Ne jósolj ritmust: a vaksorsra hagyd,
Az úgynevezettre, hogy felragyog,
Ha a villám átjárta a táncukat.

⁶ Géher István versének (és fordításának) felhasználásával. (MM)

Engedd, hogy ősi lépést ropjanak,
De vigyázz, hogy kilépjék mindig újra,
Kápráztasson a villám – sima legyen
A koreográfia és a téma.

Itt olyan látásmóddal van dolgunk, amely a villámot a maga briliáns, káprázatos valójából „a felhő és felhő közötti vagy felhő és talaj közötti látható elektromos kisüléssé” alakítja. Egy vers keletkezésekor szinte mindig derült égből csap le a villám.

Mikor a második könyvemnek az *Ajtó a sötétbe* címet adtam, a költészetnek erre a felfogására kívántam utalni, arra a pontra, ahol az érzések eltemetett életébe be lehet lépni, vagy ahol ez az eltemetett élet kiléphet. A szavak maguk is ajtók, bizonyos értelemben Janus az istenük, mert hátratekintenek a gyökerek és asszociációk szövevényére, és előretekintenek az értelem és a jelentés tisztázása felé. És ahogy Wordsworth a bokorban a kitérni akaró titokra érzett rá, úgy az *Ajtó a sötétbe* számos verse azokból a szinte megnevezhetetlen energiákból származik, amelyek – számomra – a nyelv és a táj bizonyos elemei fölött lebegtek.

Mint a „Víztündér” [Undine]. A versben engem először a szóhangzás⁷ sötét tava ragadott meg – ha auditív képzeletünk olyan finoman volna hangolva, hogy függőönal és szondával be tudna mérni egy-egy magánhangzót, ha egyesíteni tudná a legprimitívebb és a civilizációs asszociációkat, az „undine” szó valószínűleg magában is beillene versnek. *Unda*: hullám, *undine*: tündér, vízi-asszony – a víztündérek litániája már a pusztá ritmusával kifejezné az apályt és a dagályt, a vizet és az asszonyt, a hullámot és az áradást, a beteljesülést és a kimerülést. De bármilyen régi kétarcú szó is ez, egy szótárban – véletlenül – még precízebb definíciójára bukkantam. A víztündér olyan vízi szellem, aki egy emberhez megy feleségül, és gyermeket szül neki, hogy maga is emberré válhasson. Ezzel a definícióval vált gondolatá a torokban a gombóc, vagy inkább a fülben a lüktetés, *undine*, és az erőterre további képek gyűltek. Ezek közé tartozik egy elárvult, kontextus nélküli és nyilvánvalóan nagyon korai emlékkép: végignéztem, ahogy egy ember két telek határán kitisztítja a nyálkás növényzetet egy öreg vajatból, és különösen arra figyeltem fel, hogy a víz a már megtisztított részen, amint az ásó kiemelte a lerakódott iszapot, szabadon kezd folyni, leöblíti magáról a feloldott sarat, és megteremti a maga kis csatornáit és áramlatait. És ebből a képből adódott a mítosz tudatosabb olvasata, hogy nem szól másról, mint a szexualitás felszabadító, humanizáló hatásáról. A víztündér eredetileg hűvös lány, aki a szótár szavai szerint a testi szerelem révén nyer lelket. Így hát a vers ennek az összefüggésnek adott hangot – kisebb lélegzettel, mint „A bokor”, kevesebb bőséges⁸ energiával, de azért remélem, hogy az én szétszórt összefüggéseimből átszivárgott a tündér saját hangjába:

Bozótot tört, szürke fővenyt lapátolt,
Hogy járataim közt utam legyen,
Hát eredtem hozzá, rozsdám ledobtam.

Ő megállt, végre ruhátlan meglátott,
Vízem tisztán csordogált, gondtalan.
Akkor hozzám lépett. Felborzolódtam,

Hol a folyónál árkok találkoztak,
Míg az ásót nem döfte oldalamba,
S magához nem vett. Nyeltem boldogan

A partot, oldódtam a szerelemben,
Befogadtam a rézszerű magot –
De amint a vágyamat megismerte,

Csak én gyarapíthattam, a tükre lettem.
Úgy feltárt, odalett a hús szabadság.
Emberré váltam, hozzámelegedtem.

Egyszer azt mondtam, ez a mezőgazdaság mítosza, ahogy a víz megszelídül és embe-rivé válik, amikor a patakból öntözőcsatorna lesz, amikor a víznek a maghoz lesz köze.

⁷ Ejtsd: án-dín.

⁸ Az eredetiben szójáték: a Wordsworth-sorban szereplő redundans (ott: bőséges) szóban is érződik a latin unda (hullám).

És talán ez is éppolyan jó magyarázat. Egy vers szavakban megfogalmazott kiterjesztése olyan próteuszi lehet, amilyen akar, ha a részei szilárdan a helyükön maradnak. A szavak ugyanígy megengedik ezt a kétarcú megközelítést. Ott állnak és mosolyognak arra, ahogy a közönség olvassa, közben hátrakacsintanak arra, ahogy a költő szánta őket.

E mögött persze jócskán ott van a szimbolista elmélet. De a gyakorlatban az ember a maga tapasztalatára hallgat, hogy miből áll egy olyan verset megírni, amit ő maga sikerült tart. Nem azért marad meg az önbecsülése, mert az elmélet megerősíti, hanem mert bízik az elégedettség bizonyos pillanataiban, amelyekről intuitíve tudja, hogy a kiteljesedés pillanatai. A legutóbbi vers vizitációja erősíti meg, a következő vers elillanása fenyegeti, és az elméje a legjobb pillanatokban mintha befelé akarna robbanni, és a szavak meg a képek a maguk tempójában rohannak az örvénybe. Ez történt velem egyszer, amikor lefekvéskor a fejembe úszott az a sor, hogy „Préri itt nincs”, és egy sor képet oldott ki, amelyekből a „Lápföld” [Bogland] című vers, az *Ajtó a sötétbe* kötet utolsó darabja összeáll.

Volt egy olyan homályos vágyam, hogy verset írjak a lápföldről, főként mert ez a táj engem olyan furcsán elnyugtat, és az általa keltett asszociációk egészen a koragyerekkori időkhöz nyúlnak vissza. Gyakran hallottunk a lápvajról, a tőzeg alatt évekig frissen maradt vajról. Aztán mikor iskolába jártam, a közelben kiemelték a lából egy jávorantilop csontvázát, és néhány szomszédunkat le is fényképezték az újságban, ahogy az agancsok közül kikémlenek. Úgyhogy kezdtem a lábban a táj metaforáját látni, vagy olyan tájat, amely mindenre emlékszik, ami benne vagy vele történt. Ha az ember elmegy a Dublini Nemzeti Múzeumba, voltaképp azt veheti észre, hogy Írország legértékesebb anyagi kincsének nagy részét „a lábban találták”. Ráadásul mivel az én költészetem első megelégedését is az emlékezés képességének köszönhetem, valami bizonytalan, megfogalmazatlan készlet él bennem, hogy megfeleltessem egymásnak az emlékezetet, a lápföldet, és jobb szó híján a nemzeti tudatunkat. És mindez abból szabadult fel, hogy „Préri itt nincs” – láb viszont van.

Akkoriban a belfasti Queen's Egyetemen tanítottam modern irodalmat, és olvastam róla, mennyire fontos mítosza az amerikai tudatnak a határvidék és a nyugat, így állítottam föl – vagy inkább fektettem le – a lápot mint megfelelő ír mítoszt. Miután aludtam egyet az izgalomra, másnap reggel gyorsan megírtam, és azon frissiben korrigáltam, sorról sorra, ahogy jött:

Préri itt nincs, hogy este
Nagy karéjt szeljük a napból –
Birtoksértő látóhatár,
Amerre néz a szem,

Csábítják küklpsz-szemükbe
Mocsártavak. Elkerítetlen ország,
Lápföld, mely lassú kérget
Ölt nap és nap között.

A tőzegből kiásták
A Nagy Ír Jávorantilop
Csontvázát: bámulatos
Sípláda, csupa szellő.

Vajat találtak, több mint
Száz éve tűnt el itt, és
Sós volt s fehér. Maga ez
A föld is szelíd, sötét vaj,

Olvad-nyílik a láb alatt,
Évmilliókkal maradt el
A végső definíciótól.
Itt sosem lesz szénfejtés,

Csak nagy fenyők korhadt,
Bél-puha tönkjei kerülnek elő.
Pionírjaink útja
Lefelé vezet és befelé.

Minden feltárt rétegen
Laktak már, úgy látszik.
A tőzegödrök talán atlanti szivárgások.
A nyirkos közép feneketlen.⁹

Akárcsak az „Ásás” esetén, a termékenyítő lökés itt is öntudatlan volt. Az emlékezet-ről szóló verset olyasvalami váltotta ki, ami épp a memória talaja alatt lapult, bár én csak hónapokkal azután hoztam összefüggésbe a verssel, mint ahogy megírtam: az idősebb emberek figyelmeztettek így, hogy miért ne menjünk a lápra. Attól féltek, hogy beesünk a régi munkaterületek tavaiba, ezért elhíresztelték (és mi hittünk is nekik), hogy a lép-gödrök közepe feneketlen. Nem is sejtették – ahogy én sem –, hogy ezt el fogom lopni egy kötet utolsó verssorába.

Abban a kötetben volt egy másik vers is, „Rekviem a parasztlázadókért”, 1966-ban írtam, amikor Írországból a költők többsége az 1916-os húsvéti felkelés évfordulóját igyekezett ünnepelni. A felkelés az 1798-ban elvetett magból sarjadt, amikor a forradalmi republikánus gondolatok a nemzeti érzéssel az ír republikánizmus doktrínáiban forrottak egybe, és magában a – sikertelen és kegyetlenül lever – 1798-as lázadásban. A vers az újjászületés képéből született és azzal végződik, az alapja pedig az, hogy miután a felkelőket közös sírba temették, a sírból nem sokkal később árpa hajtott azokból a szemekből, amit az aratófelkelők („the croppies”¹⁰) a zsebükben hordtak, hogy a táborban legyen mit enniük. A homályos célzás itt az, hogy az erőszakos ellenállásnak a Szabadság Évében elvetett magvából virágzott ki 1916-ban „az igazság rózsafája”,¹¹ ahogy Yeats nevezte. Akkor még nem fogtam fel, hogy a protestáns kisbirtokos és a katolikus lázadó közötti eredeti, címerre illő gyilkos összecsapás még egyszer újra kezdődhet 1969 nyarán, Belfastban, két hónappal a könyv megjelenése után.

Attól a perctől kezdve a költészet problémái elmozdultak a megfelelő szóképpusztá eléréséből az ügyünkhöz fogható képek és szimbólumok keresése felé. Nem a liberálisok afölötti siránkozására célzok, hogy a polgárok valamilyen kényszernek engedelmessé egymást gyilkolják, vagy bevetik különféle harci alakulataikat olyan terminológiák jegyében, mint a brit vagy az ír. Nem az ellenállás vagy az atrocitás nyilvános ünneplésére vagy kiátkozására célzok – bár az efféle ünneplésben sincs semmi szükségképpen költőiellen, ha az ember Yeats versére, az „1916 húsvétjára”-ra gondol. Arra célzok, hogy kötelességemnek éreztem olyan erőteret találni, amelyben anélkül, hogy a költészetnek az előbb körülírt folyamataihoz és tapasztalataihoz hűtlen lennék, össze lehetne fogni az emberi értelem perspektíváit, és ugyanakkor elismerni az erőszak vallásos intenzitásának elkésztő érvényességét és összetettségét. És mikor vallásosnak nevezem, nem egyszerűen a szektáriánus megosztottságra gondolok. Bizonyos értelemben az ellenségeskedést egy isten és egy istennő kultuszának és hívóinek harcaként is lehet szemlélni. Van egy ősi helyi istenség, az egész sziget oltalmazója, nevezzük akár Írország anyáknak, akár Kathleen Ni Houlihannek, akár a szegény öregasszonynak, a Shan Van Vochtnek vagy bárminek: és az ő uralkodását átmenetileg bitorolja vagy megsérti egy új férfikultúra, amelynek alapító atyái Cromwell, Orániai Vilmos és Edward Carson voltak, és istensége egy londoni palotában élő Rex vagy Caesar képében inkarnálódik. Így ér véget a helyi vallásosság és a birodalmi erő közötti küzdelem egy provinciában.

Most veszem észre, hogy ez a nyelv távol áll a gazdasági érdek agnosztikus világtól, amelynek vaskeze bársonykesztyűben irányítja a „választott képviselők közötti párbeszédet”, és távol áll a hatalommegosztás politikai manőverétől is, de nem áll távol az ír ember és az ulsteri ember lélektanától, akik az öldöklést végzik, és nem áll távol az ír katolikus és ulsteri protestáns terminusokban rejülő, csődöt mondott lélektanától és mitológiáktól. A kérdés aktuálisabb, mint valaha: „Ily dühvel hogyan birkózhatna meg / A szépség halk, szíromnyi ereje?”¹² És a válaszom, „a balsors megfelelő jelképei”-nek¹³ megteremtésével.

E jelképek némelyikére egy olyan könyvben bukkantam rá, amely angol fordításban a lehető legjobbkor jelent meg, abban az évben, amikor az öldöklés kezdődött, 1969-ben. A címe is a lehető legtalálóbb: *A lép népe*. A könyv elsősorban a jütlandi lépben megőrzött férfi és női tetemekkel foglalkozik, akik a koravaskor óta heverték meztelenül, megfojtva vagy elvágott torokkal a tőzegbe hajtva. A szerző, P. V. Glob meggyőzően bizo-

⁹ Tandori Dezső fordítása.

¹⁰ Crop: termés (angol).

¹¹ „The Rose Tree”.

¹² Shakespeare: 65. szonett, Szabó Lőrinc fordítása.

¹³ William Butler Yeats: „Elmélkedés polgárháború idején”.

nyítja, hogy közülük jó néhányat, különösen a tollundi férfit, akinek a fejét ma Aarhus mellett őrzik a silkeborgi múzeumban, az Anyaistennőnek, a föld istennőjének áldozták fel rituálisan, mert minden télen új vőlegényre volt szüksége, hogy szentélyében, a lápon vele háljon, és biztosítsa, hogy a terület tavasszal megújul és termékeny lesz. Ha ezt az ír politikai mártírságnak azzal a hagyományával vetjük össze, amelynek emblematisz alakja Kathleen Ni Houlihan, akkor ez több archaikus barbár rítusnál: ez már archetípus. És a képzeletben ezeknek az áldozatoknak a fényképe összeolvadt az atrocitások áldozatainak képével, a múlt a jelennel, az ír politikai és vallási küzdelmek hosszú rítusaiban. Mikor ezt a verset megírtam, teljesen újfajta élményben volt részem: a félelemében. Megfogadtam, hogy zarándokútra kelek, és ahogy ez magával ragadott – még-hozzá ismét gyorsan –, úgy éreztem, ha nem vagyok mélységesen őszinte abban, amit teszek, akkor egyszerűen veszélybe sodrom magamat. A vers címe: „A tollundi férfi”:

I

Egy nap elmegyek Aarhusba,
Hadd lássam tőzeg-szín fejét,
Szemhéja szelíd magháját,
Csúcsos bőrsipkáját.

Ott majd, a sík vidéken,
Ahol kiásták, ahol
Utolsó télimag-kásája
Szilárdult meg a gyomrában,

S mezítelen volt, kivéve
A sipkát, kötelet, övet,
Ott majd hosszan elállok.
Istennő vőlegénye,

S ez rászorította láncát,
De mocsarát is tárta,
Hadd itassák sötét nedvek
Testét épséges szentté,

Lelt kinccsé tőzegvágók
Méhsejt-anyagában.
Foltos arca most
Aarhusban pihen.

II

Legyen bár káromlás,
Szentelném e mocsár-katlant
Szent földünké, könyörögvén
Hozzá, fakasszon csírát

Lemészárolt robotosok
Szétszórt tagjaiból,
Tanyaudvarokon kiterített
Harisnyás tetemekből,

Hol négy ifjú fivér
Árulkodó foga-bőre
Szeplőzi a talpfát
Mérföldeken át.

III
Ahogy a hóhérekordén vitték,
Ebből a szomorú szabadságból
Szállna belém valami most, hogy
Itt hajtok, neveket mondok,

Tollund, Grauballe, Nebelgard,
Figyelem a falusi kezeket,
Ahogy mutatják, merre,
Nyelvüket nem ismerem.

Helyem van Jutlandon, a régi
Férfiölő területen,
Leszek ott elveszett,
Boldogtalan, otthonos.¹⁴

És hogy a barbár attitűdök mennyire kitaróak, ha nem is a mészárlásban, de a pszichében, azt ismét az után fedeztem fel, hogy a vers *borzongása* elmúlt már, és az után, hogy valóban eleget tettem a fogadalmamnak, és elmentem Jutlandra, „az áldást hozó vértanú elé”¹⁵. A keltákat kutató Anne Ross könyvének „A pogány kelták vallása” című fejezetében a következőt olvastam:

Ha a szentélyektől és a kegyhelyektől továbblépünk... felfedezhetjük az egyes istenségek természetét... De még mielőtt az istenségeket és kultuszukat szemrevételeznénk, talán át tudjuk hidalni a szakadékot, ha megnézzük egy jelképet, amelyik a maga módján az egész pogány kelta vallást összefoglalja, és legalább olyan jól képviseli, mint például a keresztény kontextust a kereszt alakja. A levágott emberi fej szimbólumáról van szó: ikonográfiai megjelenítésének és verbális ábrázolásának különféle variációiban felfedezhetjük a kelta vallás lényegét. Valójában... gyorsírásos jelképe a pogány kelták egész vallási szemléletének.^{16†}

Ahogy a helyzetre ráéreztem, és szinte áhítatos félelemmel megfogadtam, hogy imádkozni fogok a tollundi férfi előtt, és megjelenek szentélybe foglalt feje előtt, annak hosszabb előtörténete volt, mint ahogy akkor felfogtam.

Előadásomat azzal az állítással kezdtem, hogy az én nézőpontom szerint a költészet meglátás, a költészet visszaadja a kultúrát önmagának. Írországból ebben a században Yeats és számos más költő számára a költészet azt a kísérletet is jelentette, hogy a jelent a múlttal lényegi kapcsolatba hozva határozzák meg és értelmezzék; és azt hiszem, ezt a törekvést a mi jelen körülményeink között sürgősen fel kell újítani. De itt a verstechnika birodalmából a hagyomány birodalmába lépünk át; más egy verset megkövacsolni, és megint más kérdés a fajtánk megteremtetlen öntudatát kikalapálni, ahogy Stephen Dedalus fogalmazza: ez bárkire hallatlan nyomást és felelősséget helyez, aki vállalja, hogy költőnek nevezzék.

Előadás a Királyi Irodalmi Társaság számára, 1974. október.

Mesterházi Mónika fordítása

*A fordító köszönetet mond Imreh Andrásnak és Mesterházi Mártonnak.

¹⁴ Tandori Dezső fordítása.

¹⁵ Geoffrey Chaucer: *Canterbury mesék*, „Általános előbeszéd”, Vas István fordítása.

^{16†} *Pagan Celtic Britain: Studies in Iconography and Tradition*, Routledge, 1967. (Seamus Heaney jegyzete).

RÖHRIG ESZTER

Emlékek térképe

Patrick Modiano-ról

Az író

Patrick Modiano 1945-ben született. A hazájában és nemzetközileg is elismert író eddigi munkássága harminchat regényt számlál. Az első, a *Csillag tér (Place de l'Étoile)* 1968-ban jelent meg, az 1978-as keltezésű *Sötét boltok utcáját (Rue des boutiques obscures)* Goncourt-díjjal tüntették ki. A Goncourt-díjat az évek során sok más elismerés követte. Legutóbb 2010-ben a Francia Tudományos Akadémia Simone és Cino del Duca-alapítványa tüntette ki életművét.

Regényei témája a holocaust utáni nemzedék én- és múltkeresése. Kíméletlen és egyben megbocsátó a háborúval, a múlttal, a gyermekkorral és a szülőkkel kapcsolatban. A második világháború utáni fiatalság öröksége az a nehezen meghatározható, talán a tisztázás helyett a felejtésbe fojtott, meg nem értett számos probléma, amely jó néhányukat morális, olykor lelki vagy fizikai életkép telenségre ítélte. A felejtés ellenére a múlt fájó és gyakran enigmatikus eseményei alattomosan és kuszán ott élnek az emlékezetben. Modiano szövegei szerény szókincsből építkeznek, pontosan fogalmazza meg a lét lebegő-foszló megfoghatatlanságát, a bizonyosságok hiányát. Mint minden nagy író, az ő művei sem pusztán az adott kor napi aktualitásainak vagy történelmi kontextusának ismeretében értelmezhetők, sokkal inkább az én helyrehozhatatlan elbizonytalanodását, az én és a másik kapcsolatának kérdéseit taglalják árnyalt megvilágításban.

A Kis Bizsu története

Balzac-hoz és Proust-hoz hasonlóan Modiano sem tud megválni egy-egy számára fontos szereplőtől. Egyik állandó alakja az anya, a hideg kék szemű, szőke hajú, gyönyörű nő. Titok lengi körül, gyanús társaságban forog, foglalatosságai közepette nem jut ideje a gyerekére. A gyerek érzéseit *Az eltűnt idő nyomában* című regény Marceljének szomorúságához lehetne hasonlítani. Anyja odalent van, a vendégek között, míg fia az emeleten szobája éji sötétjében gubbaszt, hangfoszlányokkal, pezsgőspoharak kristályos csengésével kénytelen beérni, míg nagy nehezen el nem alszik. Modiano különböző történetei magyarázzák, illetve kiegészítik egymást, gyakran az egyik könyv mellékszereplője egy következő főhősévé válik.

Az író szívesen nyúl az egyes szám első személyű elbeszélői formához. Regényszereplői emlékképek, mondat- és szótöredékek, tárgyak, helyszínek már-már betegesen kényszeres ismételtetése és felkutatása révén keresik önmagukat és létük miértjét.

Internátusba, mások gondjaira bízott magányos, sérült lények, akik aztán sivár felnőtt-létben tengődnek. Nem pusztán az egyes szám első személyű történetelbeszélő szemszögéből látjuk az eseményeket: Modiano szöve-

geiből világosan kitűnik, hogy az anya (vagy általában a szülő) a léte és az életben maradás esélyét adja az utód-nak, s ezt az érzelem nélküli józan tény egy másik, kívül-álló elbeszélő időnkénti megjelenése érteti meg az olvasóval.

Az alábbiakban két Modiano-regényből közlünk három részletet. Az első az 1982-ben megjelent *Bátor fiúkból* való (*De si braves garçons*). A másik kettőt a 2001-ben kiadott *A Kis Bizsu (La Petite Bijou)* című regény elejéről és végéről emeltük ki. Az olvasó számára kivételes helyzetet teremtve, két különböző regényből „egymáshoz kapcsoltuk” az anyát és lányát.

A *Bátor fiúk* elbeszélője, egy bentlakásos gimnázium egykori diákja, a szülői nemtörődömség és a szeretetlenség tanúja, éppúgy, mint Thérèse, más néven a Kis Bizsu. A két regényrészlet e becéző megszólításhoz és persze a megszólított személyhez, a Kis Bizsuhoz kapcsolódik. Thérèse ezt a nevet hétéves kora körül kapta, egy filmforgatás alkalmával, akkor, amikor az édesanyjával, a tehetégtelen, de nagyravágyó, kezdő színésznővel anya-lány szerepet játszott egy rövid jelenetben. A színésznő az anyai szeretetet sehogy sem tudta hitelesen „alakítani”, a jelenetet sokszor kellett elpróbálni. A kislány ezt az eljátszott, talmi érzést nagy becsben tartja, és életének e kivételes szeretet-pillanatához taszítva-vonzódva viszonyul, akárcsak a Kis Bizsu becéző megszólításhoz.

A bizsu jelentésátvitellel valamikor becéző szóvá lett, ma már elkopott nyelvi klisé. Az élő nyelvben oly gyakori túlzásoknak, hiperbolikus nyelvi fordulatoknak egyik eleme. Nem könnyű életet lehelni belé. A magyarban nem jelöl kifejezetten pozitív érzelmi viszonyt, erkölcsi előítélet is tapadhat hozzá. Van, aki kutyára, cuki ölebre gondol, esetleg finomkodó úri dámára, netán a századforduló szabad erkölcsű úrhölgyére, kinek toalett-kelléke a piros masnis kis szőrpamacs. Röviden összefoglalva: a magyar nyelvhasználó valami homályos, kétes értékű női princípiumot érzékel e szó hallatán. Nem tudhatjuk, az író mire gondolhatott, amikor ennek az üres szónak akkora jelentőséget tulajdonított, hogy regénycímé tette. Az olvasó látja, hogy a főszereplő számára különleges, mágikus erejű ez a szó. A Bizsu az anya, a soha meg nem kapott anya és anyai szeretet attribútuma.

A két regényből kiválasztott, alább olvasható szövegek kiegészítik egymást. Az elsőben a művészi ambíciójú, szép, fiatal nő, Sonia a főalak, de ott van mellette elhanyagolt kislánya, a Kis Bizsu is, aki egy későbbi, mintegy tíz év múlva kiérlelt másik regény főszereplője lesz.

A *Kis Bizsuban* Modiano sajátos narrációhoz folyamodik. A látszat ellenére a történetnek két elbeszélője van. Az egyes szám első személyben mesélő főhősnő mellett alig érzékelhetően ott van a diszkrétén értékelő narrátor is. Az erre utaló finom, de félreérthetetlen jelzések például a többes szám első személyű, általánosító megállapítások, vagy néhány apró időbeli előreutalás. E narrátor nézőpontja, horizontja tágasabb, ironikus és megbo-

csátó, ha lehet mondani, egyetemesebb, mint az esetleges egyéni, sőt, tapasztalatokban szegényebb élet egyes szám első személyű elbeszélőjéé. A fiatal nő, az úgynevezett „Kis Bizsu” a jelen történéseit és a múlt emlékeit egyidejűleg, a legnagyobb lelki zűrzavarban éli meg. És ebből a zűrzavarból, majd lelki krízisből nem is tud kikeveredni – öngyilkosságot követ el. Az olvasó pedig az egyes szám első személyű elbeszélésben egymásra vetülő két idősík mellett egy másik, hol értelmező, hol elhallgató, hol sejtető narrátor megnyilvánulásait is nyomon követheti. A banálisnak tűnő történetet a háttérben álló másik elbeszélő avatja finoman árnyalt szenvedéstörténetté, ugyanakkor kíméletlenül exponálja az anya–gyerek-viszonyt, emberi és embertelen vonatkozásaival együtt.

Modiano titkos belső kapcsolatok lehetőségét kínálja azzal, hogy a fikció dísztelen szövetébe irodalmi utalásokat, valóban létező személyeket és topográfiaileg hiteles helyszíneket sző. Így például *A Kis Bizsuban* Leo Sesztovnak *A talajtalanáság apoteózisa* című művére utal, valamint József Attila *Mama* című versének több strófáját idézi, ráadásul magyarul. A gyakran emlegetett Tola Sounouroff a huszadik század első felében a tehetősek felkapott portréfestője volt. Valós helyszínek alkotják a sejtetésekkel és bizonytalanságokkal teli narráció háttérét és keretét. A *Kis Bizsut* elolvasva azonban mégsem tudjuk meg, hogy tényleg az édesanyját látta-e a hősnő a metróban, sem azt, hogy a lány öngyilkosságát követően újraélesztették-e, vagy valami képzelt szebb és jobb világban támadt föl.

A konkrét topográfiai fogódzók beszédesek és közvetlenül kapcsolhatók a mű belső köréhez, gondolati magvához. Egy kritikus, Claude Bourgelin azt írta, hogy a Párizst északnyugat– délkelet irányban átszelő 1-es metróvonal tengelye köré rendeződik a mű cselekménye. (*Lectures de Modiano*, 2009, Éd. Cécile Défaud, Nantes, 60.) E megállapítás arra sarkallja az olvasót, hogy a helyszíneket bejárva valami titok nyomára bukkanjon – mert mint már utaltunk rá, Modiano az apró jelek, kulturális és egyéb utalások mestere. A fél évszázaddal ezelőtt játszódó történet legfontosabb utcái, terei, épületei ma is fellelhetők. A metró mint a szorongás, tér- és tömegiszony metaforája fontos szerepet kap a regényben. Ugyanakkor a két végállomás felszíni tágasságba, az erdő felé nyitja meg a föld alatti, sötét, bezárt tereket. Északon a Bois de Boulogne, a boulogne-i erdő szegélyezte Neuilly, a gazdagok negyede található. A Maurice Barrès bulvár 70-es számú házába, egy érezhetően kétes úton-módon meggazdagodott családdal jár dolgozni a hősnő: a kislányukra vigyáz heti néhány alkalommal. A dísztelen, sivár homlokzatú épület egyike az utolsóknak a szép századfordulós házak utcájában, ahol minden ablak a boulogne-i erdő fáira néz. Délen, a Bois de Vincennes, a vincennes-i erdő található a végállomás után, itt lakik a Kis Bizsu vélt anyja, az elszegényedett, lecsúszott, „sárga kabátos nő”. Modianónál az egyszerű és a bonyolult, a konkrét és az elvont a lehető legnagyobb természetességgel kapcsolódik egymáshoz. Az erdő az óriási vincennes-i várkastély, a hajdani lovasság kvartély, a számos egyforma téglapépület mögött húzódik. Ezek egyikében lakik a vélt anyja. A két tágas térséghez két állat-motívum kapcsolódik. Az anya attribútuma a cifra, majd kioregedett cirkuszi ló, a leányé a kutya, egyetlen érzelmi társa, amelyet az anya hajdanában elveszejtett a boulogne-i erdőben. További

helyszínek: a szegényes Place Blanche a Montmartre-negyed szívében és a Cours Albert I., az előkelő I. Albert sugárút a Szajna jobb partján. Itt lakott Thérèse, amikor még Kis Bizsunak hívták. A Place Blanche, a Fehér tér az anya fiatalkori és a leány, a Kis Bizsu jelenlegi lakóhelye. A Montmartre, a bohém művésztanya fénykorában, a századfordulón a festőmodellek „piaca” volt itt a Blanche téren. Itt tűnt fel először, mint modell, a gyönyörűsége Modigliani, a későbbi nagy festő is. A környező utcák mind művészek nevét viselik. A főhősnő a Coustou szobrász nevét megörökítő nyúlfarknyi utcában lakik, és a Monoprix, ahol a Kis Bizsu a halálba segítő csokoládét veszi, a Pierre Fontaine építésről elnevezett utcában található. Félreérthetetlenek a szabadságra és a művészetre, a művészlétre vonatkozó finom, rejtett utalások. Ez a hely ugyanakkor a lecsúszott egzisztenciák, zsebesek, üzerek, utcalányok törzshelye. A regényben nincs kimondva, de a helyszínt ismerve nyilvánvaló tény, hogy a Coustou utca a Moulin Rouge-tól balra nyílik, és az is tudható, hogy a Place Blanche a huszadik század nyolcvanas éveit Párizs első számú vigalmi negyede volt.

A négy helyszínt mint pontokat összekötve egy keresztformát kapunk. Ez a nagyon régi és egyszerű jel a mindenkori áldozat attribútuma, de a szeretetet, a megbocsátást is asszociálja.

A regény a szülészeti osztályon fejeződik be, ami az anyaproblematikát a végső ponthoz juttatja: a koraszülöttség valamiféle tökéletlenség, a normális biológiai folyamatok – szerencsére korrigálható – működési zavara. A Kis Bizsu tragikumát a történetből kibomló és az őt körülfontó megháromszorozott anyaképben érezzük a legelevenebben. Thérèse, az egykori Kis Bizsu megpróbálja a múltjából, az emlékeiből felidézni és értelmezni az anyja személyiségét, de ott van a munkaadója, a kislány anyja, Madame Valadier, a kegyetlen, érzéketlen nő is, és végül a gyógyszerész. Ez utóbbit Bizsu akkor ismeri meg, amikor az utcán rosszul lesz, és betér az első gyógyszertárba. Különös, de talán a narrátor ironikus értékelésének is vélhető, hogy a gyógyszerésznek nincs személy-, csak foglalkozásneve. A megnevezés hiánya a szerzőnek az adott szereplőtől való távolságtartását vagy értékítéletét fejezi ki – írja Borisz Uspenszkij *A kompozíció poétikájában*. Ez a névtelenség általánosító értelmű is lehet: egy személybe sűríti az összes, e regényben szereplő anyatípust. Janus-arcú, megmentő és pusztító anya-lényre is gondolhatunk e névtelen nő kapcsán. Befogadja, odaadóan ápolja, ugyanakkor a több doboz altató adományozásával megöli, de újra is teremti a Kis Bizsut. Ha belegondolunk, anyánktól az étellel együtt a halált is megkapjuk, így méltán érezhetjük azt, hogy ezek az utalások józanok és hibátlanul igazak. A Kis Bizsu és a gyógyszerész-nő kapcsolatában ott lappang még egy alig észrevehető, de létező jelentésréteg, amelyet a Kis Bizsu nem, ezzel szemben a narrátor ért és éreztet az olvasóval: a patikusnő mindig furcsán, áthatóan nézi a lányt, amit ő regisztrál, de nem tud értelmezni, ám rajta kívül mindenki más megsejti, hogy a nőt nem elsősorban önzetlen anyai – mint ahogyan azt a kis Bizsu véli –, hanem homoerotikus vonzalom fűzheti a fiatal lányhoz.

Ha elvonatkoztatunk a mű konkrét történeteimeitől, így az anyakérdéstől is, akkor a Kis Bizsu megpróbáltatásait, kínlásait a művész, a megszülető művész, a művészen megszülető alkotás metaforájaként is értelmezhetjük.

Bátor fiúk

(részlet)

Igen, elmondhatom, hogy mostanáig a Kis Bizsu hosszas és hasztalan keresésével töltöttem az életem. A Kis Bizsut a Valvert Gimnázium befejezése után ismertem meg, akkor, amikor a drámaórákra kezdtem járni. A Marivaux drámakör tagjai közül senki nem vitte semmire, kivéve azt a kövér fiút, akit mindenki „Gömböc”-nek hívott.

Mindig télen és mindig éjszaka idéződik fel bennem a Marivaux drámakör. Tizennyolc esztendő voltam akkor, hetente háromszor jártam a „művészstúdió”-ba, legalábbis tanárunk, a Comédie Française egykori színésze így nevezte a maga alapította, és valahol az Étoile környékén egy épület földszintjén tartott Marivaux kört, amely a szórólapp szerint „belépőt nyújt a színház, a mozi, az operett és a kabaré világába”.

Ezen a téli éjjelen újra átéltem egy ilyen húsz órától huszonkettő harmincig tartott „műhelymunkát”. Az óra után, mielőtt szétszéledtünk, fecsegtünk egy kicsit a blackoutban, Gömböc, én és a többiek. Egyik este hazafelé menet a Johnny utca sarkán talákoztam valamelyik régi, Valvert-es osztálytársammal. Filmstúdiós munkát keresett. Ajánlottam, jöjjön el a Marivaux körbe, de eltűnt, nem adott több életjelet. Képtelenség megjegyezni mindenki arcát, nevét. Csak Gömböc és Sonia O’Dauyé maradtak meg az emlékezetemben.

Sonia O’Dauyé volt a Marivaux kör sztárja. Csak két-három alkalommal jött el a „művészstúdió”-ba, mert aztán tanárunk magántanítványa lett. Ezt a luxust egyikünk sem engedhette meg magának. Szőke, keskeny arcú, nagyon világos szemű nő volt. Első perctől kezdve az érdeklődés középpontjába került. Azt mondta, huszonhárom éves, de biztosan tíz-tizenötlettel idősebb volt nálunk. Elterjesztette magáról, hogy lengyel arisztokrata családból származik, és a legnagyobb meglepetésünkre, alig egy hónapos Marivaux-képzés után már cikkeztek róla egy akkori újságban. Azt írták, hamarosan „debütál a világot jelentő deszkákon”.

Tanárunk kiterő válaszokat adott, amikor – ahogy mi neveztük – a „komtesz” ígéretes „debütálásáról” faggattuk. De a szemfüles Gömböc, aki bejáratos volt a kulisszák, filmstúdiók és éjszakai bárók világába, kiszimatolta és elmesélte nekünk, hogy a „komtesz” fényűző lakásban él az I. Albert sugárúton. Gömböc azt hajtogatta, itt valami nem kerek, biztosra vette, hogy a „komtesz” kitarított nő. Két kézzel szórta a pénzt a divatszalonokban és az ékszerboltokban. Gömböc úgy hallotta, legalább tizenkét személyes asztalt tart a Tour Argent-ban, boldog-boldogtalant meghív, ajándékokat osztogat, és akad, aki nem tud ellenállni. Gömböc személy szerint szívesen tagja lett volna a „komtesz” társaságának.

De ma már mindez annyit érne, mint fonnyadt virágkoszorú egy kuka tetején, ha nem lett volna a Kis Bizsu.

Az év végi vizsgán ismertem meg őt. Tanárunk a legnagyobb szobáját színpaddá rendezte át, és az ötvenfős közönség között a művész- és színházi világ néhány jeles képviselőjéből alakult bizottság trónolt.

Én még túlságosan zöldfülű növendék voltam ahhoz, hogy részt vehessek ilyen ceremónián, és bátortalanságomban csak a vizsga után jelentem meg a Beaujon utcában. A „színházteremben” Gömböc és néhány társa élénk beszélgetésbe merültek.

– A „komtesz” az első a tragédia szekcióban – mondta Gömböc. Én zenéből jelest kaptam.

Gratuláltam neki.

– A Kaméliás hölgy haláljelenetét választotta, de beleült a szövegbe.

Hozzám hajolva ezt mondta:

– Kezdetől fogva le volt zsírozva az egész... Megvette őket mind egy szálig, öregem... Így görbüljek meg, ha nem kapott minden zsúritag egy borítékot, Madame Sans-Gêne-t is beleértve...

Madame Sans-Gêne a tanárunk volt. Egykoron ő tündökölt ebben a szerepben.

– Képzeld el, a fotósok kifejezetten a „komtesz” miatt jöttek ide. Interjút kértek tőle... Akár egy sztár... Jó sok pénzt fizethetett ezért a felhajtásért...

E pillanatban észrevettem a terem végében egy piros bársonyszőllyében szunyókáló kislányt.

– Ez meg ki? – kérdeztem Gömböctől.

– A „komtesz” lánya... Szemmel láthatóan nem sokat foglalkozik vele... Rám bízta, vigyázzak rá ma délután. Csak hát, nekem most nincs időm... Meghallgatásra kell mennem... Nem ugranál be helyettem?

– Hát, ha akarod.

– Sétálsz vele egy kicsit, aztán hazaviszed a comtessehez az I. Albert sugárút 24-be.

– Rendben.

– Már húzom is a csíkot. Fel tudod fogni? Lehet, hogy felvesznek a kabaréba.

Nagyon felajzott állapotban volt, kövér izzadságcseppek csordultak le az arcáról.

– Sok szerencsét, Gömböc.

Mindenki felszívódott, a színházteremben nem volt más, csak én meg ez a kislány. Odamentem hozzá: arcát a szék támlájának támasztotta, bal keze a vállán, jobb karját meg behajlította a felsőtestén. Csigákba göndörödő szőke haja volt, halványkék kabátja, a lábán ormótlan gesztenyebarna cipő. Hat- vagy hétéves lehetett.

Gyöngéden megráztam a vállát. Kinyitotta a szemét.

Világos, szürkébe hajló szeme volt, mint a „komtesz”-nek.

– Itt az ideje, hogy sétáljunk egyet.

Fölkászálódott. Kézen fogtam és mindketten eljöttünk a Marivaux körből.

Az avenue Hoche-on elérkeztünk a Monceau park rácsos kapujához.

– Szeretnéd, ha itt sétálnánk?

– Igen.

Engedelmesen bólintott.

Balra, a bulvár felőli oldalon rozsdás mérleghintákat, kopott csúszdát és egy betonhomokozót pillantottam meg.

– Akarsz játszani?

– Igen.

Egy teremtett lélek nem volt körülöttünk. Egyetlen gyerek sem. Közelinek tűnt az ég, vattaszerű fehérség lepté be, mintha havazni készülne. A kislány kétszer vagy háromszor lecsúszott a csúszdán, és félnk hangon megkért, tegyem föl a mérleghintára. Pehelykönnyű volt, meg sem mozdult alatta a mérleghinta. Meglendítettem a hintát, ügyesen, egyenes derékkal ült rajta. Időnként rám-rám nézett.

– Hogy hívnak? – kérdeztem.

– Martine-nak, de a mamám „Bizsu”-nak szólít.

Egy lapát hevert a homokozóban, odament és elkezdett pogácsát sütni. Ahogy ott ültem a padon, egészen a közelében, észrevettem, hogy a zoknija hossza és a színe is felemás, az egyik sötétzöld, térdig érő, a másik fakókék bokazokni, a barna cipő fűzője meg kioldódott. Vajon a „komtesz” öltöztette fel ma ilyen gondosan?

Féltettem, nehogy megfázzon a homokban, bekötöttem a cipőfűzőjét és elvittem a park másik oldalára. Néhány gyerek már ott ült a körhinta lovacskaín. Ő az egyik fahattyú hátára telepedett, aztán a körhinta csikorogva megrázkódott. Ahányszor felém kanyarodott, mosolyogva, karlengetve integetett, a másik karja szorosan ölelte a hattyú nyakát.

Az ötödik kör után azt mondtam neki, hogy a mamája már várja és ideje hazametroznunk.

– Inkább gyalog szeretnék menni.

– Ahogy akarod.

Nem mertem nemet mondani. Nem voltam még apakorban, hogy dirigáljak.

A rue Monceau-n, majd az avenue George V-en a Szajna felé tartottunk. Ilyenkor még az épületek homlokzata élesen kirajzolódik a kicsit világosabb égbolt háttéréből, de hamarosan minden összemosódik a sötétben. Sietni kellett. Mint minden éjjel ebben a pillanatban, most is valami megfoghatatlan szorongás tört rám. Ő is hasonlóképpen érezhetett, mivel a tenyerét erősen belemélyesztette az enyémbé.

Zengett a lépcsőház a lakásból kiszűrődő beszédétől és nevetéstől. Egy barna, ötven körüli, rövid hajú nő nyitott ajtót. Az arca energikus és szögletes volt, mint egy bullterrieré. Gyanakvó pillantást vetett rám.

– Csókolom, Madeleine-Louis néni – mondta a kislány.

– Szervusz, Bizsu.

– Hazahoztam Bizsut – mondtam én.

– Jöjjenek be.

Az előtérben virágok, még a padlón is, s a félig nyitva hagyott szárnyasajtón túl, a szalon belsejében embeerek csoportosultak.

– Egy pillanat... Szólok Soniának – mondta a bullterrier képű asszony.

Mi ketten, a kislány meg én a virágokkal telehintett előszobában várakoztunk.

– Mennyi itt a virág... – mondtam.

– A mamámé.

Egyszer csak megjelent a „komtesz”: szökén, tündöklőn, a vállrészén fényes zsettel kivarrt fekete bársonykosztümben.

– Kedves, hogy hazahozta Bizsut.

– Nos... Hogy is fejezzem ki magam a legegyszerűbben... Gratulálok az első díjhoz.

– Köszönöm... Köszönöm.

Rosszullét környékezett, szerettem volna azonnal elmenni innét.

A kislányához fordult.

– Bizsu, nagy napja van a mamának, tudod...

A kislány nagyra meresztett szemmel nézett az anyjára. Csodálkozástól vagy félelemtől, ki tudja?

– Bizsu, a mama ma óriási sikert aratott. Kérek egy puszit...

De mivel nem hajolt oda hozzá, a kislány hiába akart puszit adni, még lábujjhegyre ágaskodva sem érte el az anyját. A „komtesz” már ügyet sem vetett rá. A padlón sorakozó csokrokat nézegette.

– Bizsu, érted, fel tudod fogni... Ez a sok virág mind... Olyan rengeteg, nincs elég váza... Mennem kell, várnak a barátaim... Meghívtam őket vacsorázni... Nagyon későn jövök haza... Itt tudna maradni éjszakára Bizsuval?

A kérdést úgy intonálta, mint aki biztos a kedvező válaszban.

– Rendben van – válaszoltam.

– Kapnak vacsorát. És itt aludhat.

Nem várta meg a válaszomat. Bizsuhoz hajolt.

– Szép estét, kicsi Bizsum... Mennem kell a barátaimhoz... Gondolj nagyon erősen a mamára...

Gyors puszit nyomott a homlokára.

– Még egyszer, köszönöm, uram...

Könnyed léptekkel visszament a többiekhez a szalomba. A hangzavarból mintha kihallottam volna éles hangú nevetésének egy-egy foszlányát.

A Kis Bizsu

(részlet)

1

Nem volt a nevem „Kis Bizsu” tucatnyi éve már, és lent időztem épp a Châtelet metróállomás délutáni csúcsgorgalmában. Alltam a tömegben, a vég nélküli folyosón, a mozgójárdán. Egyszer csak megakadt a szemem egy sárga kabátos nőn. A kabát színére lettem figyelmes, amikor megpillantottam a sárga hátat a mozgójárdán. A járdáról lelépve a Château-de-Vincennes irányt jelző táblánál a nő befordult, és folytatta útját egy másik hosszú folyosón. Most szorosan egymás mellé préselődtünk a lépcső közepén és vártuk, hogy kinyíljon az automata ajtó. Ott állt mellettem. Jól láthattam az arcát. Ez az arc az anyám szakasztott másának látszott, méltán gondolhattam, hogy nem lehet más, csakis ő.

Egy fénykép idéződött fel bennem abból a néhányból, amelyet anyámról őriztem az emlékezetemben. Úgy villant elő az arcképe, mintha reflektor fénye emelte volna ki az éjszakából. Ahányszor ezt a fotót megláttam, mindig kellemetlen érzésem támadt. Főleg álmaimban jött elő, hol egy rendőrfelügyelő, hol egy boncnok dugta az orrom alá azzal, hogy azonosítsam a fényképen látható személyt. Egy hangot sem tudtam kinyögni. Nem ismerem az illetőt.

A nő kilyukadt a megfelelő állomáshoz vezető kijáratnál és ült egy padra, távol a többiektől, akik a peron szélén tömörülve várták a szerelvényt. Minden ülőke foglalt volt, de hogy a közelébe kerüljek, nekítámaszkodtam a pad melletti ital- és csokoládéautomatának. A kabát szabása valaha tagadhatatlanul elegáns lehetett, és élénksárga színe igazán különleges ruhadarabbá avathatta. De ez az élénksárga szín mostanra szinte teljesen elvesztette élénkségét és egérszürkévé kopott. Úgy tűnt, mintha a nő nem is érzékelné a körülötte zajló eseményeket, azt lehetett gondolni, hogy itt fog ülni mocsanatlanul egészen az utolsó metróig. Profilból nézve neki is éppen olyan különleges, enyhén pisze orra volt, mint az anyámnak. Ugyanaz a világos szem. Ugyanaz a magas homlok. Az ő haja rövidebb, mint az anyámé. Nem, nem változott sokat. Nem is volt már olyan szőke, de végül is, azt sem tudom, hogy az anyám született vagy festett szőke volt-e. Keserűen legörbedő szájszél. Biztosra vettem, hogy ez a nő az anyám.

Nem szállt fel a beérkező szerelvényre. Néhány perc-re kiürült a peron. Leültem mellé a padra. Kisvártatva újra sűrű tömeg lepté el a peront. Beszédbe elegyedhettem volna vele. Nem találtam a szavakat és túl sok ember vett körül bennünket.

Már-már elszunnyadt a padon, de amikor a szerelvény érkezését még csak távoli morajlás jelezte, felkászálódott. Mögé kerülve léptem be a kocsiba. Odabent hangosan beszélgető férfiak egész csoportja választott el minket egymástól. Az ajtók bezárultak, és akkor jutott eszembe, hogy nekem nem is itt kellett volna felszállnom, hiszen egészen másfelé lakom. A következő állomásnál a leszállók áradata kilökött a peronra, de visszaszálltam és meléfurakodtam.

A nyers fényben idősebbnek látszott, mint a metróál-

lomáson. A bal halántékán és az arca egy részén sebhely húzódott. Hány éves lehetett? Ötven körül? És hány éves volt a fényképen? Huszonöt? A tekintete nem változott az elmúlt huszonöt évben: tiszta volt, csodálkozó vagy valami homályos félelmet tükröző, ám ez az arc egészen váratlanul meg tudott keményedni. Rám nézett, de látni nem látott. Elővette a kabátzsebéből a púdertartóját, felnyitotta a fedelét, majd a tükröt az arca elé tartva bal keze kisujjával megcsippentette a szemhéja sarkát, mintha egy szemébe hullott porszemet szeretne kimorzsolni. A metró felgyorsult, zökkent egyet, megkapaszkodtam a fémrúdban, de ő, ő bezzeg nem veszette el az egyensúlyát. Meg sem ingott, csak nézte magát a púdertok tükrében. A Bastille-nál annyira megtelt a kocsi, hogy az ajtók csak ügyyel-bajjal tudtak bezáródni. Elég ideje maradt arra, hogy eltegye a púdertartóját, mielőtt a többiek betódultak a kocsiba. Vajon melyik állomáson fog leszállni? Eredjek a nyomába? Hiányzik ez nekem? Hozzá kellett szoknom a gondolathoz, hogy ugyanabban a városban élünk. Annak idején azt mondták, régen meghalt Marokkóban, én meg nem jártam utána, mi történhetett vele. Az ember gyerekkorában jócskán kijut a „Meghalt Marokkóban”-féle, homályos értelmű mondatokból, de mivel nem értjük, könnyen eleresztjük a fülünk mellett. A mondatok dallama azonban visszacseng az emlékezetünkben, mint például a „Volt egyszer egy kishajó” című dalocskaé, amelyben a kis matrózt majdnem megeszik a hajótörött tengerészek. „Meghalt Marokkóban.”

A születési anyakönyvi kivonatomban szerint az anyám 1917-ben született, és a fényképek készültékor huszonöt éves lehetett. De bizonyára csal az évszámmal, csak hogy fiatalabbnak látszék. A nő most fázósan feltúrte a kabátgallérját, pedig a kocsiban egymást melegítette a sok utas. Most vettem észre, hogy a feltúrt gallér szélé menyire kirojtosodott. Vajon mióta hordhatta ezt a kabátot? A fényképek korszakából való? Tessék, ezért fakult meg ennyire az a sárga szín. Majd ha a végállomáshoz érünk és átszállunk a külvárosi buszra, akkor talán megfelelő alkalom nyílik arra, hogy odamenjek hozzá. A Lyoni pályaudvar után megritkultak az utasok. Ismét rám esett a pillantása, de ilyen pillantásokat gépiesen váltanak egymás között az utasok. „Emlékszik arra, hogy Kis Bizsunak becézett? Akkoriban maga is más név alatt élt. A keresztnéve sem volt igazi: Soniának hívták.”

Most egymással szemben ültünk, az ajtó közelében. „Megpróbáltam megtalálni a telefonkönyvben, sőt fel is hívtam a négy-öt, a magáéval azonos vezetéknevű embert, de még csak nem is hallottak magáról. Azt gondoltam, egyszer elmegyek majd Marokkóba. Csak így győződhetek meg arról, hogy valóban meghalt-e.”

A Nation után kiürült a kocsi, de ő még mindig ott ült velem szemben, összekulcsolt kézzel, s szürkés kabátujja felfedte a csuklóját. Se egy gyűrű vagy karkötő, csak a csupasz kéz, a repedezett bőr. A fényképeken karperecek, gyűrűk borítják, akkoriban nagy divat volt a sok ékszer. De most, most üres ez a kéz. Behunyta a szemét. Három megálló múlva a végállomáshoz érünk. A metró meg-

áll majd a Château-de-Vincennes-nél, én a lehető legóvatosabban fölállok, kiszállok és hagyom tovább aludni a kocsisülésén. Felszállok a Pont-de-Neuilly felé tartó metróra, oda, ahova eredetileg is készültem, mielőtt megpillantottam volna a sárga kabátos nőt.

A szerelvény lassan begördült a Bérault állomásra. A nő közben kinyitotta a szemét, és ismét elötűnt szűrős tekintete. Kinézett a peronra, aztán fölállt. Megint követni kezdtem a metróajtójában, de ezúttal csak mi ketten haladtunk itt el. Most vettem észre, hogy bokára simuló kötött házcipőt visel, hát ettől olyan puhaleptű a járása, mint egy hajdani táncosnőnek.

A vincennes-i és a saint-mandéi tisztáshoz vezető széles sugárút mindkét oldalát lakóházak szegélyezték. Leszállt az éjszaka. A nő átment a túloldalra, és beállt egy telefonfülkébe. Megvártam, míg néhányszor kihuny, majd újra fellobban a vörös lámpa, aztán én is átkeltem a másik oldalra. Jó pár percet eltöltött a telefonfülkében, mire előkerült a pénze vagy a tantusza. Úgy tettem, mintha belebújnék a fülke melletti patika kirakatába, ahol viszontláttam azt a plakátot, amely már gyerekkoromban is rémisztgetett: tüzet okádó ördögöt ábrázolt. A telefonfülke felé fordultam. Úgyetlenül tárcsázott, mintha először hívná ezt a számot. Két kezével emelte a kagylót a füléhez. De nem kapott választ. Visszaakasztotta a kagylót, kivett a kabátja zsebéből egy darab papírt, s míg ujja a tárcsát forgatta, le nem vette a szemét a papírdarabról. Azon kezdtem tűnődni, hogy van-e egyáltalán valahol hajléka.

Ezúttal valaki felvette a telefont. A fülke üvegén át láttam, hogy mozog a szája. Most is két kézzel fogta a kagylót, s időnként bólintgatott, talán így jobban tudott koncentrálni. Kinek telefonálhatott? Mindössze néhány dolgot őrzök róla egy kekszes fémdobozban: a fényképpel egyidős naptárat, telefonos noteszt, mindezt abból az időből, amikor Kis Bizsunak becéztek. Fiatalabb koromban sosem érdekelt sem a naptár, sem a telefonfüzet, de egy idő óta esténként belelapoztam. Nevek. Telefonszámok. Tudtam, hiába tárcsáznám e számokat. Egyébként nem is volt kedvem hozzá.

A fülkében folyt tovább a beszélgetés. Úgy látszott, annyira belefeledkezik a mondókájába, hogy ha elébe állnék, sem venne észre. Sőt, tehetnék úgy is, mintha a telefonra várnék, s így néhány szót meghallhatnék az üvegen túlról, s többet megtudhatnék erről a sárga kabátos, házcipős nőről. De nem hallottam semmit. Talán olyasvalakinek telefonált, aki szerepelt a telefonfüzetben, annak az egynek, akit még nem vesztem el szem elől, vagy akit még az élők sorában tudhat. Gyakran megtörténik, hogy valaki végigkíséri az egész életünket, csak azért, mert egyetlenegyszer sem tudtuk neki nemet mondani. Fényes pillanatokban csapódik hozzád, de a nyomorúságban is megtalál, akkor is csodál, kitart melletted, a naiv emberek őszinte hitével. Lehet egy hozzád hasonló hajléktalan. Egy hűséges kutya. Egy örök balek. Megpróbáltam elképzelni, milyen lehet az a férfi vagy nő, aki a vonal másik végén beszél.

Kilépett a telefonfülkéből. Közönyös tekintettel rám nézett, éppúgy, mint a metróban. Kinyitottam a telefonfülke üvegajtóját. Nem dobtam pénzt a nyílásba, tárcsáztam, mintha hívnék valakit, de valójában azt figyeltem, merre megy tovább. Fülelmen tartottam a kagylót, de még vonal sem bűgött benne. Süket csönd. Nem tudtam rávenni magam, hogy a helyére tegyem a telefonkagylót.

Bement a gyógyszertár melletti presszóba. Haboztam, utánamenjek-e, de aztán azt gondoltam, úgysem fog észrevenni. Ugyan kik vagyunk mi ketten? Egy meghatározhatatlan korú asszony és egy fiatal lány, a metró emberrengetegében. Hogyan tudna bárki is megkülönböztetni minket a többiektől. És amikor fölérünk és kilépünk a szabad levegőre, a többi sok millió emberrel együtt mi is hazatérünk este, ki-ki a magáé városába.

A kávézó hátsó zugában leült egy asztalhoz.

A zsemlyeképzű szőke pultos kihozott neki egy kirt. Utána kéne járni, hogy mindennap és mindig ugyanekkor tér-e be ide. Elhatároztam, megjegyzem a presszó nevét. Calciat, avenue de Paris 96. Szépen ívelt, hasas betűkkel volt felírva a bejárati ajtó üvegére. Visszafelé többször elismételtem magamban a nevet és a címet, hogy amint tudom, leírhasam. Az ember nem hal meg Marokkóban. Az élet titkon folytatódik, egy élet utáni életben. Minden este egy kir a Calciat-ban, azután a törzsvendégek megszokják a sárga kabátos nő jelenlétét. Kérdezni sosem kérdeznek tőle semmit.

Nem messze tőle leültem egy asztalhoz. Én is rendeltem egy kirt, de jó hangosan, hogy ő is meghallja, reménykedve, hogy kérizi belőle a cinkosságomat. De érzéketlen maradt. Enyhén oldalra hajtotta a fejét, arcán ridegség és melankólia tükröződött, keresztbe font karját az asztalnak támasztotta, és most a testtartása éppen olyan volt, mint a festményen. Vajon hol lehet az a kép? Végigkísérte az egész gyerekkoromat. Fossombronne-la-Forêt-ban ott lógott a szobám falán. Rámutattak és azt mondták: „Ez az anyád képe.” Egy Tola Soungouroff nevű illető festette le őt Párizsban. A név és a város a kép bal alsó sarkában olvasható. Karját keresztbefonja, mint most is, csak jelenleg nincs a csuklóján vastagszemű karkötő. Akár ezzel is elindíthatnám a beszélgetést: „Megszólalásig hasonlít annak a nőnek az arcképe, amelyet a múlt héten láttam a porte de Clignancourt-i bolhapiacra. Tola Soungouroff festette.” De nem volt bennem kellő lendület ahhoz, hogy felálljak és odahajoljak hozzá. Ha egyáltalán eljutok odáig, hogy hiba nélkül kimondjam ezt a mondatot: „A festő neve Tola Soungouroff, és a magáé, Sonia, mert hát ez az álneve volt; valójában Suzanne-nak hívták, legalábbis ez olvasható a születési anyakönyvi kivonatomban.” Ha teszem azt, elhadarnám ezt a mondatot, mi jót nyernék vele? Úgy tenne, mintha nem értené, vagy alighogy kinyitná a száját, dőlné belőle a szó, mert már régóta nem szólt hozzá senki. De valószínűleg hazudna, összekuszálná a nyomokat, éppúgy, mint akkoriban, amikor ez a festmény, meg a fényképek készültek, akkor is eltitkolta a születési évét és az eredeti keresztnévét. A vezetéknevét is megváltoztatta. Sőt nemesi címet vett fel. Elhittette magáról, hogy egy ír arisztokrata család leszármazottja. Gondolom, egyszer összeakadt egy írrel, máskülönben honnan vette volna ezt az ötletet. Egy írrel. Lehetett az apám is az illető, akit nehéz lenne előásni, na őt meg aztán biztosan réges-régen elfelejtette. Az égvilágon mindent elfelejtett, ugyancsak elcsodálkozna, ha esetleg a múltra terelném a szót. Másról beszélnének, nem őrola. A hazugságok idővel szertefoszlottak az emlékezetében. De biztos vagyok benne, hogy akkoriban minden hazugságát elhitte.

A szőke, zsemlyeképzű pultos hozott neki egy második kirt. Most sokan tolongtak a bárpult körül. Minden asztal foglalt volt. Nem is hallottuk volna egymás szavát

ebben a nagy morajban. Úgy éreztem, mintha még mindig a metróban lennék. Vagy inkább egy vasúti váróteremben, és nem is tudnám pontosan, melyik lesz az én vonatom. De neki, őneki már nincs vonatja. Húzta az időt, nem akart hazaindulni. Biztosan nem lakik messze innen. Igazán kíváncsi voltam, hol lehet az otthona. Egyáltalán nem volt kedvem beszélni vele, semmi különös nem éreztem iránta. A körülmények úgy hozták, hogy nem alakult ki közöttünk az, amit emberi melegségnek neveznek. Egyetlen dolgot szeretnék megtudni, azt, hogy mi történt, ami miatt ennyire lecsúszott, tizenkét évvel marokói elhalálása után.

2

Szerdán a gyógyszerésznő visszatért Bar-sur-Aube-ból. Telefonáltam neki, azt mondta, este találkozhatunk. Hívott, menjek fel hozzá, de én megint csak féltem felszállni a metróra és egyes-egyedül végigutazni Párizson. Inkább megkértem, vacsorázzunk együtt a place Blanche-on.

Tépelődtem, hogyan üssem el estig az időt. Gyengének éreztem magam ahhoz, hogy elmenjek Neuillybe a kislányra vigyázni. A legjobban attól féltem, hogy az Állat- és Növénykertnél megint el kell mennem az erdő mellett, ott, ahol a kutya elveszett. Estéről estére együtt sétáltunk, a kutya meg én, a porte Maillot környékén. Abban az időben még itt állt a Vidámpark. Egyik délután anyám megkérdezte, nincs-e kedvem elmenni a Vidámparkba. Azt hittem, hogy vele. De nem. Ahogy ma visszagondolok rá, biztosan azért küldött el, hogy megszabaduljon tőlem azon a délutánon. Talán találkája volt azzal az alakkal, akinek sosem tudtam meg a nevét, és akinek a jövőtől abban a nagy lakásban laktunk. Anyám kinyitotta a szalon falába süllyesztett szekrényke ajtaját, kivett belőle egy nagy értékű bankjegyet és ezt mondta: – Menj, szórakozz egy kicsit a Vidámparkban. – Hirtelen fel sem fogtam, mire is adja a pénzt és miért ilyen sokat. Annyira gondterheltnék látszott, hogy nem mertem ellentmondani. Az utcára érve úgy döntöttem, nem megyek el a Vidámparkba. És ha kereszkérdéseket tesz föl, vagy elkéri a belépőjegyet, esetleg a körhintabelépőt? – morfondíroztam. Ha valamit a fejébe vett, ahhoz ragaszkodott, úgyhogy nem volt ajánlatos ujjat húzni vele. Nem tudtam akkor még hazudni.

Amikor megvettem a jegyet a bejáratnál, a pénztáros igencsak meglepődött, hogy ekkora papírpénzzel fizetek. Odaadta a visszajárót és utamra engedett. Téli nap volt. De a sötétség alapján ítélve, lehetett volna éjszaka is. Álltam a vurstli közepén, és úgy éreztem, mintha valami kellemetlen álom szereplője lennék. Szíven ütött a nagy csend. A legtöbb mutatványos bódé be volt zárva. A körhinta róta a köröket a csöndben, nem ült senki a falovacskákon. Senki nem járt a kis utakon. Odaértem a hullámvasút aljához. A szánkók nekiiramodtak, majd szélsébesen leszáguldottak, sem egyikben, sem másikban nem ült egyetlen lélek sem. A bejáratnál észrevettem három, nálam idősebb fiút. Széttaposott, lyukas, felemás cipő volt a lábukon. Szakadt, szürke dzsekijüket rég kinőtték. Biztos kiszöktek a Vidámparkba valahonnan, szüntelenül jobbra-balra kémleltek, nem jön-e valaki utánuk. Vágyakozó tekintettel csüngtek a hullámvasúton. Odamentem hozzájuk. Nekik adtam minden pénzemet. És gyorsan futásnak eredtem, reméltem, hogy nem állják el az utamat.

Nem, ma nem megyek el Valadier-ékhez, de értesítenem kell őket. Lementem az utcára, a Café des Moulins trafikosától vettem borítékot és levélpapírt, aztán az Abesses téri postára mentem. Odatelepedtem az egyik ablak mellé és megírtam a levelet:

Kedves Véra Valadier! Megbetegedtem, ezért ma nem tudok elmenni vigyázni a lányára. Agyban fekszem, ki sem mozdulok, de szombaton, a megszokott időben, négy órákor ott leszek. Elnézést. Adja át üdvözlétemet Valadier úrnak.

Thérèse

Expressz adtam fel, hogy időben odaérjen. Aztán jártam egyet a környéken. Sütött a nap, és ahogy sétáltam, lassan jobban lettem. Helyreállt a légzésem. Odaértem a Sacré Coeur park széléhez és a folyton föl-le ingázó fogaskerekűre tévedt a tekintetem. Visszamentem a rue Coustou-beli szobámba, leheveredtem az ágyra és elkezdtem olvasni a Moreau-Badmaevtől kölcsönkapott könyvet. Már nem először vágtam neki. Mindig elkalandoztak a gondolataim, később újra és újra nekigyűrűköztem, de ez az első mondat, mint egy trambulín, mindig visszarántott magához, még ma is emlékszem rá, így szólt: „A peremvidéken lakók nem kapják meg az élet-től mindazt a jót, amely a belvárosban élők számára természetes.”

•

Nyolc órára beszéltem meg a találkozót a place Blanche kávézójába. Abba, amelyik úgy néz ki, mint egy házikó. Van emeleti terme is, de azt mondtam, inkább egy földszinti asztalnál várom.

Félórával korábban érkeztem és a rue Blanche-ra néző nagyablak melletti asztalhoz telepedtem. Odajött a pincér, kérdezte, mit iszom, megfordult a fejemben, milyen jó lenne kérni egy pohár wiskyt, tisztán. Micsoda hülye ötlet, nincs nekem erre szükségem. Hiszen nem éreztem többé azt a súlyt, ami idáig folyton rám nehezedett. Azt mondtam, várok valakit, és ezt a két egyszerű szót legalább olyan jólesett kimondani, mintha bármiféle alkoholt kértem volna.

Pontosan nyolc órákor lépett az étterembe. Ugyanazt a szőrmebundát és lapos sarkú cipőt viselte, mint legutóbb. Rögtön észrevett. Ahogy jött felém, úgy láttam, mintha lenne valami táncosnős a járásában, de ezerszer megnyugtatóbb volt az a tudat, hogy ő gyógyszerésznő. Pusztit nyomott a homlokomra és leült mellém.

– Jobban érzi magát, mint a múltkori éjszakán?

Rám mosolygott. Volt valami védelmet adó a mosolyában és a tekintetében. Nem figyeltem meg eddig, most vettem észre, hogy a szeme zöld színű. Túlságosan elvesztettnek éreztem magam azon a vasárnapon a gyógyszer-tár foteljében, aztán, utóbb, a szobámban nem volt olyan eleven a fény, mint most itt, az étteremben.

– Hoztam valamit, amitől összeszedi magát.

Elővett a kabátzsebéből két doboz gyógyszert és letette az ülőkére.

– Ez köhögés elleni kanalas gyógyszer... Naponta négyyszer... Ez meg altató... Éjjel elalvás előtt egy szemmet kell bevenni, de amikor nem érzi jól magát, akkor is vegyen be belőle...

A dobozokat letette elé, az asztalra.

– Azt hiszem, jót tenne egy B12-vitamininjekció-kúra.
Egyszerűen csak megköszöntem. Többet is szerettem volna mondani, mivel elszoktam attól, hogy valaki a gondomat viselje, legutóbb a kedves nővérek törődtek így velem, akkor, amikor a gázolás után étterrel átítatott vatát tartottak az orrom alá, így csillapították a fájdalmamat.

Egy percig egyikünk sem szólalt meg. Úgy éreztem, hogy határozott fellépése ellenére valójában éppen olyan félénk lehet, mint én.

– Tanult valamikor táncolni?

Látszott, hogy meglepte a kérdés, de aztán kitört belőle a nevetés:

– Miért kérdezi?

– Az előbb, amikor bejött, úgy lépkedett, mint egy táncosnő.

Elmesélte, hogy tizenkét éves koráig, mint a legtöbb kislány, ő is járt balettra. De semmi több. Egy másik fotó jutott most az eszembe, a kekszesdoboz aljáról. Két túllszoknyás tizenkét éves lány. A fénykép hátoldalára ibolyakék tintával, gyerekírással ez van írva: „Josette Dabory és Suzanne” – anyámat eredetileg Suzanne-nak hívták. Jean Borand műhelyében is ez a fénykép lógott bekeretezve, a munkaasztala fölött. Amikor a fénykép készült, még jól mentek a dolgok. Vajon melyik pillanatban érhetette a bokasérülés, vagy általánosabban kifejezve: mikor történt a baleset? Hány éves korában? De most már késő. Senki nem adhat rá választ.

Amikor a pincér megjelent az asztalnál, a gyógyszerész nő csodálkozott, hogy nem rendelék semmit.

– Meg kell erősödnie, nem maradhat ilyen állapotban...

Moreau-Badmaev is hasonlókat mondott, de a mostani mondat parancsolóbban hangzott.

– Nem vagyok éhes.

– Jó, akkor elosztjuk az én adagomat.

Nem mertem ellentmondani. Áttette a tányéromra az étele felét, én pedig igyekeztem magamba erőltetni az enniválót, még a szemem is behunytam, és számoltam a falatokat.

– Gyakran jár ide?

– Főleg reggelente, korán, nyitáskor jövök le, a napnak ebben a pár percében érzem a legjobban magam. Megkönnyebbülök a rossz alvás és az ijesztő álmok után.

– Nagyon régóta nem jártam ezen a környéken – mondta ő.

Az üveglablakon kimutatott a rue Blanche túloldalán lévő gyógyszerészre.

– Itt kezdtem a pályámat, ebben a patikában... Nem volt olyan nyugodt hely, mint az, ahol most dolgozom.

Lehet, hogy ismerte az anyámat, lehet, hogy látta az „balesete” utáni anyámat, abban az időszakban, amikor táncosnő volt itt a környéken, és szállodaszobában lakott. Összezarodtak az évek az emlékezetemben.

– Azt hiszem, sok táncosnő lakhatott itt – mondtam neki. – Ismerte őket?

Összeráncolta a szemöldökét.

– Hát, tudja, megfordult itt mindenféle ember...

– Éjjeli ügyeletben is dolgozott?

– Igen, sokszor.

Még mindig ráncolta a szemöldökét.

– Nem szeretek a múltról beszélni...

– Szinte semmit nem eszik... Helytelen dolog...

Lenyeltem még egy utolsó falatot, de csak az ő kedvéért.

– Meddig akar még itt maradni ezen a környéken? Nem lenne jobb a Keleti Nyelvek Főiskolája közelében keresni albérletet?

Tényleg, a múltkor azt mondtam neki, hogy a Keleti Nyelvek Főiskolájára járok. Elfelejtettem, hogy úgy tudja, diáklány vagyok.

– Elköltözöm, mihelyt lehetőségem lesz rá...

Nagyon szerettem volna megvallani neki, hogy ahol most én ülök, itt, a place Blanche-on, húsz évvel ezelőtt egészen biztosan az anyám is megfordult. Szerettem volna elmondani azt is, hogy az anyám az én születésemkor a rue Coustou 11-ben lakott, talán éppen abban a szobában, amelyikbe én költöztem.

Pofonegyszerű eljutni innen a főiskolára. A Blanche-nál felszállok a metróra és elmegyek a Sèvres-Babylone-ig.

Megint megjelent az arcán a csúfondáros mosoly, mintha azt akarta volna kifejezni, hogy nem lehet felültetni ezzel a hazugsággal. Csak beszéltem zöldségekkel. Azt sem tudom, hol van a Keleti Nyelvek Főiskolája.

– Nagyon gondterheltek látszik – mondta. – Szeretném tudni, mi bántja...

Az arcát az én arcomhoz közelítette. Mindig ezek a rám szegeződő zöld szemek. Szeretett volna olvasni a gondolataimban, én viszont kellemesen eltompultam, de jólesett volna most mindent kibeszélni magamból. Még jegyzetelnie sem kellene, mint Moreau-Badmaevnek.

– Maradok még egy darabig, aztán mindennek vége lesz.

Minél hosszabban nézett a zöld szemével, annál világosabban láttam önmagamat. Egyszerű: hol volt, hol nem volt egyszer egy alig tizenkilenc éves, gesztenyebarna hajjú lány, aki itt üldögélt, ezen a kávéházi ülésen a place Blanche-on. Egy méter hatvan centi magas, törtfehér, csavartmintás gyapjúpulóver van rajta. Egy darabig még marad, aztán mindennek vége lesz. Itt maradsz, mert még egyszer utoljára vissza akartál menni az időben, hogy megpróbáld megérteni őt, az anyádat. Itt, a place Blanche elektromos lámpafénye alatt kezdődött minden. Még egyszer utoljára visszatértél a Szülőházadba, a kezdőponthoz, hogy megtudd, vajon történhetett volna-e másképpen.

– Minek lesz vége? – kérdezte.

– Semminek.

Lenyeltem még egy falatot a kedvéért.

– Egyen desszertet is.

– Nem, köszönöm, De inni ihatnánk valamit.

– Nem lenne ajánlatos most alkoholt fogyasztania.

Szerettem a csúfondáros mosolyát és a pontos kifejezőmódját.

– Régóta nem mozdult ki Párizsból?

Elmagyaráztam neki, hogy tizenhat éves korom óta nem tettem ki a lábam Párizsból. Kivéve, amikor kétháromszor Wurlitzer elvitt a tengerpartra, északra.

– Néha kicsit ki kell mozdulnia. Nem akar eljönni velem szombaton? Még három napot Bar-sur-Aube-ban kell töltenem... Ha volna hozzá kedve... Van egy házam a városon kívül.

Bar-sur-Aube. Elképzelttem az első hajnali napfényt, a fűvön a harmatot, a folyóparti sétát... Egy egyszerű szó máris elindítja bennem az álmodozást.

Ismét megkérdezte, nincs-e kedvem vele menni szombaton Bar-sur-Aube-ba.

– Sajnos délután dolgozom – mondtam neki.

– De csak este hatkor indulok...

– Akkor valószínűleg el tudok menni. Igazán kedves magától, hogy meghív.

Majd megkérem Véra Valadier-t, gondoltam magamban, engedjen el egy kicsit korábban. És a kislány? Szerintem nem találnak majd semmi kivétneivalót abban, ha két napra magammal viszem Bar-sur-Aube-ba.

•

A bulvár közbülső járdáján sétáltunk. Nem mertem megkérni, hogy maradjon ma éjjel is velem. Bármikor felhívhatom Moreau-Badmaevet. De mi lesz, ha egyszer nem találom őt otthon, mi lesz, ha valami miatt nem érem el, amikor szükség van rá?

Alighanem megérezte a szorongásomat. Belém karolt és ezt mondta:

– Hazakísérem, ha nincs ellenére.

Elindultunk a rue Coustou felé. És ott, a jobb oldali járdán a Sehova bár sötét homlokzatán, a bejárat előtt ez a reklámtábla állt: AZ ÖT VERNE, A LÁNYOK ÉS A SZELLEMMASÚT – és ekkor eszembe jutott, hogy Frédérique azt mondta, az anyámnak a „baleset” után abba kellett hagynia a baletet, és olyan helyeken volt kénytelen dolgozni, mint ez itt – „Vágóhídra vitt versenyló” lett belőle.

– Nem akar fölülni a szellemvasútra? – kérdezte a gyógyszerész. Mosolya biztosságot adott. Fönt a szobámban elővette a kabátzsebéből a gyógyszeres dobozokat és az éjjeliszekrényre tette őket.

– Ugye nem felejt el bevenni? A használati utasítást felírtam a doboz tetejére...

Aztán fölém hajolt:

– Nagyon sápadt... Szerintem jót tenne, ha három napot Párizson kívül töltene. A ház mellett kezdődik az erdő, jókat sétálhatnak.

Egyik kezét a homlokomra tette.

– Feküdjön le és nyújtózzon el.

Hanyatt feküdtem, s kérte, hogy vegyem le a kabátom.

– Most az az érzésem támadt, hogy magát közelebbi megfigyelés alatt kellene tartani...

Levette a bundáját, és rám terítette.

– Itt még mindig nincs fűtés... Jobb lenne, ha a telet nálam tölténé.

Ott maradt az ágyam szélén ülve és merőn nézett a zöld szemével.

•

Leszálltam a Porte Maillot-nál és elindultam a Növény- és Állatkert melletti sétányon. Hideg volt, de sütött a nap, az ég áttetszően kéklett, mint Marokkóban. Valadier-éknál minden ablakról le volt engedve. Amikor becsöngettem, észrevettem a kapu alá csúsztatott levelet. Kihúztam. Ezt a levelet én küldtem, szerdán, az Abbesses téri postáról. Becsöngettem még egyszer. Senki nem nyitott ajtót.

Leültem a bejárat előtti lépcsőre és ücsörögtem egy kicsit. Vakítóan sütött a nap. Aztán fölálltam és még egyszer becsöngettem. Úgy tűnt, nem érdemes tovább várni. Elmentek. Lepecsételhették volna az ajtót. Egyébként, amikor legutoljára itt jártam, már akkor baljós előérzet fogott el.

A kezemben tartottam a nekik írt levelet. Éreztem, megint elfog a szédülés. Régi időkre nyúlik vissza a szé-

dülgetés, még Fossombronne-ban kezdődött, amikor a hídon átmenést gyakoroltam. Először csak átfutottam, aztán nagy lépésekkel, harmadszorra a lehető leglassabban, a híd közepére parancsolva magam. És most, most megint lassú léptekre kellett váltanom, távol a hídkorlától, és önerősítő szavakat ismételtettem magamban. Bar-sur-Aube. A gyógyszerész. Erdő a ház mellett, jókat lehet sétálni. Az Állat- és Növénykert melletti sétányhoz érve mind messzebbre kerültem a leeresztett ablakredőnyöktől, az üres háztól. Egyre jobban szédültem. Az ajtó alá csúsztatott levél látványa miatt kerültem ilyen állapotba, attól, hogy ezt a levelet soha senki nem fogja elolvasni. Nem ezért küldtem el az Abbesses téri postáról, az ezer másik párizsi és az országban levő akárhány millió postahivatal közül éppen ebből. A Marokkóból küldött levelek is biztosan így maradtak, olvasatlanul. Rosszul címeztek vagy elírtak egy betűt a borítékon, ennyi éppen elég ahhoz, hogy hosszú keringés után egy ismeretlen postahivatalban rekedjen egy-egy levél. Hacsak vissza nem küldték őket Marokkóba, de mire visszaértek, a feladónak már csak hűlt helyét találták. Bottal üthették a nyomát, mint az elvesztett kutyának.

A metró kijáratánál mindig sütött a nap, kéklett az ég, akár Marokkóban. Bementem a rue Fontaine utcai Monoprix-be, vettem egy üveg ásványvizet és egy tábla mogoró nélküli tejszokoládét. Átmentem a place Blanche-on, és a rue Puget-n levágtam az utat hazafelé.

Fönn a szobában leültem az ágy szélére, az üveg vizet a földre, a csokoládét az ágyra tettem. A patikusnőtől kapott dobozok közül felbontottam egyet és a tartalmát a tenyerembe szórtam. Pici fehér pirulák. A számba tömtem, amennyi belém fért, és lenyeltem egy korty vízzel, azután elropogtattam egy darab csokoládét. Többször megismételtem ezt a műveletet. A csokoládéval ment minden, mint a karikacsapás.

•

Először nem tudtam, hol vagyok. Fehér falak, villanyfény. Fekszem az ágyban, de nem a rue Coustou-ban. A fejem alatt nincs párna. Fekszem kiterítve, csak a lepedő van alattam. Bejön a barna hajú ápolónő és hoz egy joghurtot. De nem adja oda, leteszi a fejem fölé, valahova, a lepedőre. Nem mozdul, figyel, mi fog történni. „Nem érem el” – mondom neki. „Próbálkozzon. Erőltesse meg magát egy kicsit” – válaszolja. Elönti a könny a szememet.

Egy nagy üvegkalitkába tettek. Körbenéztem. A többi üvegkalitka akváriumnak van berendezve. Biztosan a gyógyszerész hozott ide. Hiszen este hatra beszélünk meg találkozót. Bar-sur-Aube-ba akartunk menni. Az akváriumokban árnyak mozogtak, talán halak lehetnek. Vízés moraját hallottam, egyre közelebről szólt a zúgó-susogó hang. Hosszú időt töltöttem gleccserbe fagyva, talán a rólam olvadó jég válik lezúduló vízésésé. Azon tépelődtem, miféle árnyak rebbennek ide-oda az akváriumokban? Később elmagyarázták, hogy annyira összezsúfolódtak a betegek a kórházban, hogy nekem csak a koraszülött osztályon tudtak helyet szorítani. Még sokáig hallottam a vízésés csobogását, amely ettől a naptól kezdve az én számomra is az élet kezdetét jelentette.

Röhrig Eszter fordításai

JÁSZ ATTILA

Tarkovszkivágások IV.

(TÜKÖR, 1974)

„...tükörön túli tájba lépsz.”

(Arszenyij Tarkovszkij: *Az első együttlétek*)

[szerep]

Ez a szerep csak részletekben játszható el hitelesen. Beleszeretsz saját színésznődbe, ez természetes, ezért választottad őt. A fák

és a bokrok is éreznek, apádtól tudod. Eső csöpög az ereszről, a szomszéd tanya mégis lángban áll. Egyedi formájú bokor árválkodik

a mező közepén. Rángatja a szél. Eső esik, ég a ház. Az emlék vagy az álom legtöbbször fekete-fehér. Melyik a tükör túloldala?

[emlék]

Megint álomszerű az emlékezés. Anyád hajat mos. Gyönyörűbb, mint valaha. Apád meleg vizet önt egy edényből a hajára, leöblíti. Anyád felemeli a fejét, nem látszik az arca, vizes haja eltakarja. Átázott hálóinge feszes testére tapad.

Forog, táncol. Csöpög a víz a mennyezetről, végig a fekete falakon. Ömlik. Az emlékektől lassan hullni kezd a vakolat is, miközben anyád csak forog, forog. Emlékezni akkor is kell, különben nem maradhatnál hű magadhoz.

Ez számodra a legfontosabb. Egyre nagyobb darabok hullanak, már csak anyád van a helyén. Lebeg. És nem vesz észre semmit. Az emlékezés mindig gondolkodás. Mostanában gyakran felejtünk el gondolkodni. Nem merünk álmodni.

[dokumentum]

A valóság és az emlék rétegei rakódnak egymásra apa és fia találkozásában. A ház

gyerekkorod színhelyének rekonstruált mása, pontosan annak helyén építve fel.

A háború híradófelvételei, apád anyádnak írott levelei mind saját történeteiddé válnak.

[léggömb]

Száll. Alatta ária szól. Fölötte felhők. A gyerek, hiába leplezed, te vagy. Az idő nem lineárisan működik, visszafordítható. Az emlékezés által.

Gyerekként olvasol, hangosan.
Egy vízfolt, ahogy felszárad. Egymásba
folynak a múlt képei. Egyre erősödő szív-
hang. Meg a folyton csöpögő vízé.

[tükör]

Minden tükör. Tükör a filmkamera,
tükör a hős tekintete, tükör a tévé

képernyője, tükör a Leonardo-album,
tükrök apád elhangzó versei, a híradó-

részletek, tükrök a tárgyak, az emberi
alakok és kapcsolataik. Tükör minden.

[szavak]

Végleg összekeverednek a szálak. Kinek
az emlékei ezek? Ismert, középkori kép.
Iskolás fiú áll a csupasz téli fa mellett,
hóban, sapkában és táskával a hátán.
Madár száll a fejére, egy tengelice. Meg-

fogja. A költő dolga, hogy a dolgokat
néven nevezve felzaklasson. A szavak
olyanok, mint a víz. A nyitott ajtó vilá-
gító téglalap a sötét szobában. Álmodban
is tudod, hogy ez álom. Gyerekkorod

színhelye. Az évek óta szunnyadó bagoly
a polcon felébred, és ijedtében kitöri az
ablakot, kirepül a szobából. A vékony
nyírfát szél tépázza, miközben megszen-
telt hópelyhek kavarnak körülötte.

[nyomda]

Elhagyott utcán fut, zuhogó esőben, fedetlen
fejvel, arcát a kerítés rácsai tagolják. Ahogy

fut. A gyárkapunál megáll, ellenőrzik, majd
rohan tovább hosszú folyosókon, géptermeken

át. Nehéz vasajtók nyílnak csikorogva, dön-
dülnek mögötte. A félelem, hogy elrontott

valamit vezet a kapkodós lépteit. Az ijedtség.
És már a zuhany alatt áll. Hosszú haja élő

kalligráfiaként tapad izzadt hátára. Nem jön
a víz, csak hörög a csap. Egyetlen csepp lóg.

[haj]

Ugyanazzal a színésznővel játszad el
anyád és feleséged alakját, csupán hajukat

változtatod meg. Így tükröződnek egymásba.
Egyikről a másik jut eszedbe, és fordítva,

ahogy önmagad sorsában apádéra ismersz.
Válás és magára maradottság, konty és

kiengedett haj. A szeretet képességének kétségbeesett meg- és visszaszerzése.

Reggeli vízcsepp függeszkedik. Sötét ágvég. Nyúlik, nem tud lecseppenni.

[élet]

Vakító fényben fürdik a táj. Betegség és halálközeli élmény tükörként az élettel szembesít. Az erdő, megint a sötétben és

széltől imbolygó erdő. Szálkás, merev fenyőfák. Széltől hullámzó száraz fű. Aztán megint csak a fák lombjának hullámzása.

A természet, mint főszereplő. A szél, ahogy feldönti a petróleumlámpát, belelapoz a Leonardo-albumba, száradó ruhákat dagaszt.

[álom]

Az élet mögé lépsz. Félig nyitott ajtón át. Egy visszatérő álomba. Nagypád háza, ahova be akarsz jutni, ahol annyira szerettél lenni, de valami visszatart.

Álmodban is tudod, hogy ez csak álom lehet, mert. Az ébredés félelme tart fogva. A gőzölgő teáscsésze nyomot hagy az asztalon, párafoltot. Gyorsan tűnik el.

Valószínűleg beteg vagy már, halálosan. Talán ezért nem látszol a filmen. Apád újra csak verseit olvassa félhangosan. Te hallgatsz, ez a film kettőtökről szól.

[idő]

A múlt vize rozsdás a kútban. Tele emléktárgyakkal. Megismernek és könnyeznek a fák is minden hajnalban. Nem lesz semmi baj, ne félj. Pedig csak boldog akartál lenni, ugye? Rozsdafoltos levelek kapaszkodnak kétségbeesetten nedves, szürke ágakba.

[függönyök]

Függönyök lebegnek, száradnak a kötélben. Lebegnek a függönyök, a szél mozgatja őket.

Fújja a szél. Ahogy az emlékezésbe is bele lehet betegedni. Egy sérült énekesmadár, ugyanaz

a tengelice az ágytakarón, próbálsz reptetni. Ház a fenyvesek között. Kereszt alakú villany-

vezeték-tartóoszlop, pocsolya, sár. A ház. Szétesett idő és tér, az élet egykori, lepusztult nyomai

a fenyőfák között darabokban. A hajnali rét ösvényén fák sötétje mögött tűnnek el a szereplők.

MELIORISZ BÉLA

Ahogy már

az egész azzal a különös álommal kezdődött
mely az idő múlásával sem veszített elevenségéből
s már a többiek is kezdték a sajátjuknak érezni
mint egy osztálykirándulás meghatározó emlékeit

akkor gondoltuk először hogy utazónak kellett volna lennünk
ez jobban is hangzik mint tanár vagy költő
úgyhogy elkezdtünk szótározni és bevésni
a legszükségesebbnek vélt kifejezéseket
s egyre távolabb kerülve a saját térfelünkötől
már képesek lettünk volna az egymásba gabalyodó mondatokat is
kihallani az idegenbeli utcazajból

makacsul gyűjtögettük és lázasan tanulmányoztuk
a nagy múltú városra vonatkozó történeti munkákat
földrajzi leírásokat elmúlt korok bársonyos idők és a ma útikalauzait bújtuk
szaporodtak a hasznosnak gondolt jegyzeteink
majdnem internetfüggők lettünk
egyre otthonosabban mozogtunk a nyomtatott és az elektronikus térképek oldalain
már a kisujjunkban volt az autópályák a közúthálózat rendszere
a pihenőhelyekkel és a töltőállomásokkal
az autóbusz a vasúti és a helyi közlekedési vonalhálózat
a menetrendek hátulról előre
ugyanígy a múzeumok a kiállító- és hangversenytermek csábító kínálata
csukott szemünk monitorján bármikor előhívhatóvá lettek
a várost harmonikusan körülölelő tájat
és a lokálpatrióták által különös becsben tartott látnivalókat bemutató fényképek és videók
melyeket válogatás nélkül töltöttünk le
felkészülésünk olyannyira sikerült
hogy már ismerősünné lettek az itt-ott feltűnt arcok
akár köszönthettük volna is egymást
lazításképpen elkészítettünk a megismertek közül egy-egy helyinek tartott ételspecialitást
nem szép de a hozzá illő sört pedig a legközelebbi szupermarketből szereztük be

az időjárás előrejelzések nemigen befolyásoltak bennünket
indulhattunk volna bármikor
csak hogy egy idő után kísértetiesen egyező részletekkel
ugyanazok az álmok törtek ránk
a beszámolókat szerint az óvárosi terek kevésbé csiszolt köveit taposva
szökőkutak halk csevegése és a vendéglők szétválogatható emlékképe kísérte sétáinkat
már voltak kedves és szeretett szobraink sarokerkélyes házaink
sőt utcazenészeink és árusaink
rémlett a még soha nem kóstolt de hírből ismert sör íze
úgyhogy inkább már kezdtünk félni az utazástól
attól tartottunk már nem tartogathat számunkra semmi izgalmat
csak lehangoló csalódást talán
s maradtunk ahogy már történt máskor is
bár úgy beszélünk a városról ma is mintha mindnyájunk holtig ható élménye volna
mely az idő múlásával sem veszíthet az elevenségéből semmit

Még nem

a figyelő tájban
mintha soha nem akarna lemenni a nap
volt már ilyen

érnek az órák s mintha
nullásgéppel indított nyaraim
végtelen rommezőit járnám

nem szaladok távolodó álmok után
bár összegyűjtöttem
a kezdetleges képzelgések nyomát őrző
jó kis szavaimat
hátha

alakmásaim bordásfalakon hülyéskednek
mágikus jeleket kerülgetve
biciklit hajtanak a töltésen
vagy igyekeznek elveszítettnek hitt
vallomástöredékeket összerakni
talán apa és anya korából

ülök nem a rakodópart alsó kövén csak úgy

vége az évadzáró evezősversenyeknek
este lampionos felvonulás lesz
s még nem ismerlek
a szerelem nyelvét sem beszélem

csak jó elképzelni
komplikációk nélkül szeretek majd beléd

Abcúg

– költői kérdés –

Felhívsz, mesélem: ma már a harmadik vers. Örülsz, megjegyzed, hogy „svungod van”, aztán – tájnyelvi környezetből hívsz épp – helyesbítesz: „cúgod”. Elképzelem a cúgomat. Mondjuk meló után Hamupipőke nem a flancos kölcsön-topánt hagyja el, hanem csak a saját cúgoscipőjét. Vajon a királyfi akkor is éppúgy futott volna utána?

Győr–Budapest–Győr

Dérlepte táj, hideg és száraz,
a szépség puszta por.
Az elme gondosan betáraz:
rutinból sorra sor.

Mint a varjú, kedveszegetten,
kopár tarló felett,
én is mind egyhelyben igyekszem
róni köreimet.

Nem jó ez így. Nem is rossz, persze,
csak kilátástalan.
Mint a magot, túl mélyre vetve,
jól elástam magam.

Két rím

nem birtokolható mi összeférhetetlen
egyszerre sohasem csak az emlékezetben

• • •

a homokórában a homok szüntelen pereg
épp úgy ahogy az élet telik az emlékezet

BÁGER GUSZTÁV

Városszél

Mikor leszáll, nem mozdul.

Nézem.

Két perc telik el.

Hová tetszik menni?

Szeme lassan rám nehezül.

Oda.

Abba az irányba mozdul,
hol egyetlen ház se áll.

Akkor ő néz vissza rám.
Fütkészi a szemeimet.
Talán a lelkemig is ellát.

Tudom, nem kockáztat, csak ha biztos.
Csak ha meggyőződött a jó szándékról,
akkor mer kérni.

Segít?

Igen.

Alig várom, hogy kimondhassam.
Fölvívom a menhelyet.
Elkísérem, mintha a rokonom lenne.

Megvárom, míg lefektetik.
Enni adnak neki. Elalszik.
Kilépek a kapun és elsírom magam.

Ott és akkor megtudtam,
mit jelent szomorúan
boldognak lenni.

FALUSI MÁRTON

Füredi elégia

Vitorlásvasak szívják a Balaton vizét,
szúnyograj a vért falam fehér asszonyából.
Egy nő és egy férfi most oldja, szereli szét
árbocuk kötését, megrögzött arcvonásom.

Hajótestek tömik a gyerekkori öblöt,
bomlik a gát, partvonal feszes nadrágszíja.
Szemem bár szűkül, apad, ártérbe kiöntött,
mély merülésű felhők súlya kiszorítja.

Annyi hajó ring, tóba nem fér tempózásunk,
eltelíti a Charter- és Oktatóközpont.
Szűnyogsajka: hűtőmágnes, felejtés-fátum.
Felszínre tapadt lárva. Szárnykezdemény, fölsvont.

Német turisták vérét gyűjtöm, szuvenírbolt
nyílt teraszomon. Emlék vagyok, korai.
Enyém volt régen Füred. Volt így. Ugye, így volt?
Visszhangzott tőlem a kert, bennem Csokonai.

Hajókürt szól, dudálás, biciklicsöngetés,
fék csikorog: gyalogost gázol el a Porsche.
Zebrákat zsákmányoló Jaguár közbelép.
Eötvös Károly a bakon ül, nem ír egy sort se.

Szívem ajtó nélküli csend: öltözőkabin.
Józanodj, napozó, vetközz véredről borra!
Lézerez alkonysugár, fog az ultramarin,
belépőt se kér, vadkacsának néz a porta.

Senki lehetek, hol *valakik* fennhéjáznak,
jól esik, hogy buldogok hattyúnak se hisznek.
Nem ültetek fenyőt a Tagore-sétányra,
puccos verslebujból kipenderít az ihlet.

Hová tűnt a kőszínház? Kő kövön nem maradt.
Uniós ellenőrök, a Hiány Urai
jókait kanalazzák: reformkori *rabatt*.
Kofából bártenderré képzik át Hurayt.

Megvizült fehér ég, frissen meszelt úri lak:
költözik a polgár viasz-panoptikumba.
Újul az óváros, de nem Kisfaludynak –
valahol itt kószál: véremben-é, ki tudja?

Házásított, új fajták: *Caber* és *Cabernet*.
Percekben aszúsodó, lopott mézeshetek.
Szemelt eső seprőjén ágyazódik esténk –
Lelléről lízingelt rizlinget ízlelgetek.

STALZER TAMARA

Ott ahol elvesznek az emberek

Régen piros lehetett
A kapu.
Az őrbódé is.
Talán csak a recsegő rádió tartja még egyben.
Az előtérben a gyógyszer
És dohányszag keveredett
Valami gusztustalan főzelék
Meg a beteg testek kigőzölgésével.
Sebes volt a homloka.
És már nem értette, mit mondunk.
Akkor bagóztam először az apámmal.

Azt

Azt a kis árkot a szemed alatt
Azt kérem
Gödröd leszek
Még ha nem is én
Vájtam arcodba
Az évek nyomában
Gázolok tudom
Gázolok veled
Talán majd az emléked is leszek.

Látható gondolatok

Suttogott szavad felhőjébe burkolózom
Mefogom
Nehogy eltűnjön
A kavargó hóban
Így maradnék örök időkig
Ebben a pillanatban
Szavaid közt remegve
A lámpa fénye alatt.

LÁZÁR BENCE ANDRÁS

A hallgatás végén

Már három hónapja csak hallgatok. Pedig beszélni kéne. Mondjuk a spalettákról, ahogy belenyílnak a fénybe. De szavam szádba száradt, és az apró történések, mint vad melegben úszómedence széli burkolat csakis teljességben, csak egészben működnek. Már három hónapja, hogy elvitted az álmom, lenyelted, nincs tovább, mondjuk nem bánom.

De a szavakat, amik szádban ragadtak, mint izzadt fürdőnadrág az úszópad szélén, add vissza. Vagy nyíljanak a szádban, fogaid mögül, nyelved alatt, mint vízből vad rózsák, aztán leszakítom, leszededem gyümölcsöd, magamba nyelem, vagy felveszem, spalettáid elé álok, mint az isten, hogy a fényt, pedig beszélni kéne, beengedjem.

A madaraknak eleséget dobni

Nem is tudom, huszonkét évet tán,
vagy kevesebbet, vagy akár többet,
huszonkét évet tán azt hiszem vártam rád.
Emlékszem még tél volt, vagy alig tavasz,
emlékszem fel volt kötve a hajad.
Álltam egy bejáratnál, szürke hétfő volt,
vagy szürke kedd a madarak délről már
rég visszarepültek. Te bent voltál, én
huszonkét évet tán, huszonkét évemet
számoltam hát meg a mindent, meg a többit,
tudtam, el kéne onnan jönni. El kéne onnan
jönni, a reggeleknek ízeket kéne adni,
az estéknek tüzet kéne rakni, a madaraknak
eleséget kéne dobni.

Aztán mint egy régi vendég, egy elfelejtett ismerős,
aztán mint egy távoli rokon,
megérkeztél, vagy találoztunk,
vagy szürke hétfő, vagy fehérebb kedd volt,
vagy egyszerűen csak így kellett lennie,
nem is tudom, huszonkét évet tán
– a réginek el kellett onnan mennie –
vártam rád és most megérkeztél,
mint a bibliában, mint a buszra várva
mint mellkast, mint karokat kitárva.
Mint madarak itt a télen, vagy alig tavasszal.
Így hát, vedd le ruhád, ülj le nyugodtan,
beszélj, csak beszélj, hallgatni foglak.
És jöhet bármi, újabb tél, újabb akármi,
újabb vihar, újabb halál, újabb bármi.

De aztán együtt, el kellett onnan jönnünk,
a reggeleknek ízeket kell most adni,
az estéknek tüzet kell most rakni,
és, hogy visszajöjjenek, a madaraknak
eleséget kell most dobni.

DEBRECZENY GYÖRGY

szivárványfényé oldom

nincs alap sem ösvény sem gyümölcs
fehér sálat adok a láma kezébe
míg egyik átlátszó közegből
a másikba lép át a fény
s tarka a papagáj
a barackvirágos ágon

megfigyelem a madarak vonulását
próbálom megfejteni a jövő titkait
mennydörgést hoz magával
és vizet áraszt
este meghal
de reggelre újra megszületik

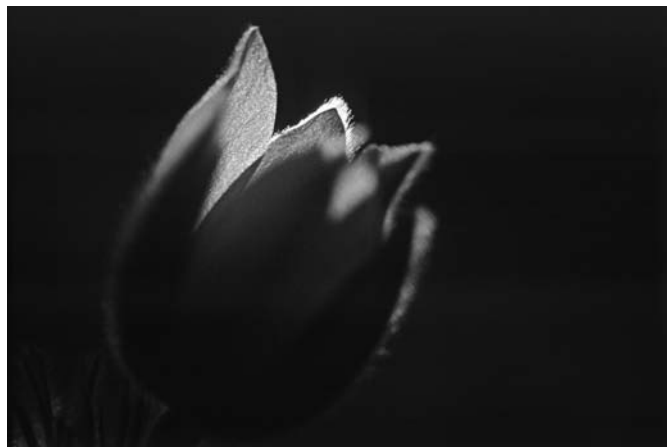
szent fák források kövek
s az öreg nő fiai
csontdíszeim felizzanak
mintha egy fénygömb lenne
tizenkét lámpással körülvéve

tanulmányozd a bivalyokat
és legeltesd a szentírást
eltávolítva a szeszámolajat
marad a maghéj

végy bojtorjánlétrát
kristályhidat és kögyökeret
elmélkedj a tizenkét hasonlaton

öt közönséges halmazatomat
szivárványfényé oldom
csak hajszálaimat
és könnyeimet hagyom hátra

300 évre visszavonulok meditálni

valaki áll mögötted

valaki kutyát áldoz
a gabonarozsda istenének
háta fordít egymásnak
észak és dél
a fekete lóról nevezték el
a hegyet
sírokban emberek gugolnak

skarlátmadár a dél
kutya és tűz
az északi barbár
születő hold a folyó*
s az angolna
a holdleányhoz ér:
hirtelen tanítás

a teamester kitölti
és felszolgálja a teát
a szép hárfáslányok keze
még egyre szorítja fogja
a húr hiányát
az ősi holdisten szent városában
kiástad a szakállas bikát**

mögötted áll
a fekete kecskebőrbe bújt férfi!***

* A kazahsztáni Ajtuar folyó neve születő holdat jelent.

** A hárfát.

*** Az Apaturia ünnep egyik szokása így felkiáltani.

BÖRÖNDI LAJOS

színek és fények

egy kiállítás ürügyén

1. egy margaréta fölragyog hogy
belefagyjon a pillanatba
lehunyod szemedet hagyod
hogy a sötétet beragyogja

2. fölszívja aztán az egészet
mint párolgó rétet a jelen
lehet hogy nincs is vagy talán
mégis van hiszen képzelem

3. illatát érzem a mezőnek
virágok dőlnek fúj a szél
játszik valaki kívül belül
lent-fönt és súgja: van remény

4. vagy ha nincs legalább hinni
legfőljebb hinni engedi
vászna ragyognak játszik rajta
egy kéz isteni? vagy emberi?

5. ki kit vezet és hova merre?
miért olyan fontos az irány?
hisz cél sincs átfut a vásznon
a véletlen szeszélyes vonatán

6. színek és fények végül nincs más
csak a fehér és fekete
egy margaréta fölragyog aztán
ellobban a semmibe

FILIP TAMÁS

Angkor és most

Napozóágyak a pincében.
Egyre sötétebb nap világít.

A mindenség hotelje vár:
nincsenek csillagai.

Alvó selyemre írt utak.
Kagylók a meztelen fövényen.

Közúzalékon zizeg az árnyék,
ahogy a szomjas víz felé szalad.

Pedig egy konfettin elférne
a könnyű esti kérdés.

Igen, mindig
a tao tekint ránk.

Nem tud rólam

Mintha egy tünetek nélküli betegséggel
kéne együtt élnem, melyről csak én
tudok, ám a nevét nem volna szabad
kiderítenem, névtelennek kell maradnia,
egész a halálomig. Belül egy seb?
Olyanja van talán mindenkinek.
Netán a suttogás, ami néha elfog,
volna egyetlen tünete? De mégse,
hiszen bármikor tudok hangosan is
beszélni, meggyőzően játszani
hangszínnel, hangerővel, fölfelé is,
meg vissza, egész az elhallgatásig.
Nem jut eszembe semmi több. Ez
a betegség ugyanúgy nem tud rólam,
mint a mindig körülöttem ólálkodó
álom, amelynek még az is mindegy,
hogy alszom-e, vagy ébren vagyok.

ZSÁVOLYA ZOLTÁN

Metszet és palást

*Elleplezve az én... s jégfüggöny mögött: manzárdablakon
hó rétegei csipkéznek. Legfeljebb súlyától meginduló
kristálypillés zománc. Meredekség vagy épp a radiatori
rezgéshullámok, a tojássárgányian tompa Nap
lőszöge megfelel máskor ehhez. Most nem. Nincsen elég
világ?, világlás? Csakis a szürkeség; rongy sötét omlik el.*

Az vagyok még, aki a pokolkormos, megidült
estében látja, tovább, mi volt reggel, délelőtt, a délután
derengés-védharca alatt? Aki néz rád: te *megvagy* biztosan.
Élünk átabotában; édes figyelmem, súlyosult hajfonat!;
a vége ecsetvég. Előbb kibontva, később szoros-vitás,
hogy: „Hogy?” (Inkább, mint *másként* avagy bárki más.)

Akár nem is mi; szánokat húzunk, pár csodás, kék-fura
csúszókocsit déltájt: hóember-hasgolyókkal megpakolt
talpfákat. Ahogy siklanak! Ráülnél egyre? – Gyerekünk.
Rögtön *azunk!* Ködlekű fagykutyánk, zúzmara-tigrisünk
vad kerti garmadája. (Sírsz; *emmyre* nem vagy hős és titán.
Forraltboros ebéd, szieszta leplezgeti el: hozzád jövök.)

•

Betakart én; a hétvég metszet és palást. Pár zris napig,
korábban, súlyos gondod még, hogy egyenest kazán
javíttatása kell. Kulissza, jaj! (Őnálló lakhatás.)

S enyhén szólva egyáltalán nem mindegy most ez a
dermesztő ájer a „farkastorkok“ öblös és mély hangjai
között. *Mínuszaurusz* míg csak hengereg, helyben görög.

Falu, de ám hatalmas! *Lakfolyam*; pala- s cserép tetős
hánytorgó „Mississippi”; hömpölyög, örvénylik, terjedez'
környezetére szét; alatta, mellette dombok-, hegyek-
nek. Szemlélet-kérdés: „pedáns, sőt, *kontinentalis*
veszteglés inkább” – úgy érzed, mondod. Én is úgy.
Bár néha hátra (szél lég-buckájában állva), azért haladunk.

Kamaszkor vár hátul. Kinek közel, kinek meg (inga ing
kilengőn ebben) még „jobb” a helyzet... Hisz már annyira
távol, hogy mindegy, végtelen?, netán csak számtalan?
útvonalon önkény-térképe a *Labyrinth*. „Árvapék” lesz jelen
hiszen; mákos töltött, múlt rétesbéles, vak dió, mézült cukor. –
Ki-ki egy verset ír róla; az ágy közös, a billentyűzet máma nem.

•

Ez volna szombat éjjel; nagy, süket, mintaértékű szorgalom
különböződésében. A társiaság később, hajnalig,
lován üget ránk, nyergébe emel minket. Így alkothatunk
*kéttest zsoké*t. Galoppol, elhagy aztán, éppen csak időz,
világlustáinál: a hóvihár. (A rogyó jégfal máz az ablakon;
„együttműködésünk” játék, árnyékozat hullazsákjába dől.)

Szétoszlal bennünket a vasárnap, ahogy
fény nélkül is fény, amire adjuk fejünk: hó *studium*,
s aligha képzeletben pusztán! Noha *pusztai*,
nem is „kiépült” e nagy hegyvidéki tél...
Oly jó itt lenni, erdős rézsükön! Dermedten repdesőn
fess és tagolt szegélyű, karcos, szellős placcokon.

Fennség őrajtuk lenni! Mert hisz Fényes Zord Telek
ünnephálozatába van bekötve mind, Akik Vagyunk
Együtt, *suburbial*. A dér fátyol a „tigrisségemre”, ekként
remek e helység: Égi Csarnok. Éltet és rejt; az utóbbi bár
nem is kéne... S ha nálam hajszállal nagyobbra itt
nősz, mint testleg már? – Utódaim csontrendszerere erősödő!

ACZÉL GÉZA
(szino)lira
torzósztár

adóhátralék

bizony nem vagyunk apácák s gyakran törjük el más fölött a pálcát ha a hirtelen megigazulás rohamában fejünkben kalandos gondolatok járnak hitről hűségről s főleg a fátyolos becsület bizonytalan premisszái tülekednek a szánkra körültekintés nélkül így kocsmasztaloknál a fél világ belekékül ha elkezdjük szórni az ígéretet a hatalomról mely mindenfélét ígérget mióta csak létezik s az éretlen kalandorok napestig zagyválják micsoda mérgező örökségek fékeznek paradicsomba bukdácsolásunkat s kiket ez a felszínes hóbörgés sohasem untat még tovább is ragozzák a ragozhatatlant csúszni kezdenek a kikopott csúszdán földidézve a glóbuszt cipelő atlaszt s innentől már megint nincsen vissza játék néha a lázas monológokba riadtan becsüng egy-egy megengedő félmondatos szándék a szöges eszméssel kerített túloldalra de rögvest rá a monomán indulatok vak hatalma el is egyengeti a terepet miként árváknak a meleg ölelés az aurából hiányzik az éltető kis szeretet melynek sivár közegéből az ember kényszeredetten ha hátranéz mint egy különös adóhátralék belelőgnak a kezdet otthonról útba indító üzenetei

adoma

sokáig nem jöttem rá mi az ára ha néhány pirospozsgás fej mindig kész az adomára és anyját is eladná egy poénért a társaságok önjelölt lelke hisz gyakran ücsörögtünk életünk során nagy asztalok mellett gyomorbetegként megfenekedve szikkadtan és humortalanul mennyire jól jött ekkor valami váratlan lamúr vagy a fesztelen csacsogás zsidbasztó árja ha vicctengerekből kiúszva készülhetnél az éjszakára a félig igaz történetek bulvár sikátorain bolyongva hősöknek képzelt gyarló figurákat a biofizikáig lebontva s az ingoványos ösvényen magadnak mintegy hidat képezve hogy nincs az az elérhetetlen szép eszme mely a hamis mítoszokat kikerülve el nem érhető persze ebben a kissé sanda várakozásban nincs semmi meglepő míg be nem értem engem is gyakran megkísértett e pojáca érdem legfeljebb abban volt bölcsességem miként kell áttáncolni a borotva élen még szellemesen de már nem fordulva be a bornírt humorba ki tudja mára miért vált szimpatikusabbá a savanyú uborka maga elé tőprengve az asztal végen ki csak akkor húzza el kényszeredetten száját ha lökdösik régen adjon a hallottakra némi visszajelzést

adomány

olykor kereszttezzük kicsit a bizonytalan érzéseket mert ahogy a nagy politikában is utálok ha minden egyre megy épp így vagyok bizalmatlan a partikuláris jó tevéssel szemben olykor azt hiszem eldönthetetlen a gesztus motivációja egyetlen kis példa mikor nemrég befordultam egy flancosnak nevezhető boltba s előttem egy kis fáradt öreg ember ácsorgott a pénztárnál üveges legolcsóbb sörével ám némi aprópénz hiánya miatt gyorsan rátört az áru visszaadási kényszer arról már nem is szólva a kudarctól legyűrve úgy nézett riadtan nagyapám módra hogy egész testem belesajogott s hirtelen kitorve az anyagi középszerből kosarát hús pilseni sörökkel tele pakoltam még ma is bizseregget az élmény ahogy szomorú tekintetében valami különös csoda voltam míg az öröm és a megaláztatás gomolygó ködében aprókat lépegetve el nem ballagott bennem átmenetileg az önfényezés sikoltott nagyot aztán megpaskolt a szegény napi koldusok tömegén átlépve most hová tegyem én ezt az egészet mi ez a fura adomány ami inkább lejjebb húzza emberünket bennem pedig soká kancsalul tüntet mintha többet érnék annál ami vagyok

Nap

Mozgalmas éjszakán észreveszi, hogy a rögtönzött ruhatárnak fenntartott szobában valakit dugnak. Ügyeskedve beles. A figyelés leírása. Eredménye.

Rohanás át a holdvilágos téren a gótívek közé. Kóruspróba fenyegető ábrázatú karmesterrel. Suttogó hatást akar kihozni, ahogyan a színpadon szokták, amikor valami titokzatos készül. A titok éppen a suttogás miatt kipattan. Itt fejeződik be a dugás, de már nem lehet elkergetni a dugókat a dupla erővel zendülő fortissimo miatt. Mindenki az ádáz mesterre figyel, nehogy lemaradjon a gyors váltásokról. A próba végén egyesek még nézelődnek, ám sikertelenül a homályos templomi térségben.

Azon tűnődik, mennyi mindent lehetővé tesz az árnyék, könnyű következmények nélkül kerekét oldani. Egyáltalán könnyű mások jelenlétében dugni, ha vigyáz egy kicsit az ember. Vagy ha a körülmények kedvezőek. El lehet azt is képzelni, hogy csupa kanos fiatal közé csöppen a dugó, s a gerjedelem egyik szomszédáról a másikra terjed. Az ádáz maestro, ki a dobogón egyedül hadonász, csípőn ragad egy gyanútlan kóristahölgyet, s ott az üzekedő sokaságban egyszer csak hupp. Ahelyett, hogy moralizáló szemrehányásokba lovallná magát. Mint a mennyezetre festett szakállas.

Mindenesetre, aki dugott, az most már lelépett. Csak találgatni tudja, hogy ki lehet az. Károlyra? gyanakszik, mert mintha kunkori bajszocskát viselne, ez rajzolódik ki az arc világos foltján, melynek vonásai az árnyékból bontakoznak, és már vissza is olvadnak ugyanoda. Valahogy mindig hátsó szögéből mutatja arcélét, elmozdulóban, aztán elrohanóban. Derengve azért mutatkozik: az ilyent lehet árnyalagnak nevezni. Magától értetődik, hogy sokat róla ilyen megvilágításban megtudni bajosan lehet. Nem erős meggyőződéssel ered a nyomába, és el is veszti nyomát, mihelyt Károly? az első utcasarkon befordul.

Kint marad inkább a tér derengésében, hátha kijön az épület sötét tömegéből az, akit dugott. A nőket nézi első sorban, néhányan csak most szállingóznak elő pávaszem mintájú kendőjüket meztelen vállukon rendezgetve. Azt gondolja, a ruhatárban Károlyt? Zitával? látta, bár többet magasba nyújtózó, kapálódzó lábánál, szertegondörödő fémestincseinél éppen a rajta izgó-mozgó Károly miatt megfigyelni bajosan tudott. Ráismerni pedig egy álló helyzetben lefelé lépdelő nőben arra, akit csak fekvő helyzetben, lényeges testrészeit eltakartan láthatott, erejét meghaladó vállalkozás. Melyik is lenne végeredményben? Ha egyáltalán a kérdéses teremtés nem slisszolt ki még az ő vizsgáldása előtt.

Akkor most még mindig pitymallat előtt a fürdőszobájában ingerlően rákúszó holdvilágban, Zita észreveszi a tükör lapján mögéje egyértelmű szándékkal felmagasló árnyalakat. Eléggő hiteles-e a megfigyelő képzelete, mely az alakban Károlyra tippel? Ejnye, gondolhatná, ez a Károly mekkora szatír. Hiszen már a ruhatárszobában, az egymásra dobált kabátokon, aztán pedig a homályban hol suttogó, hol mennydörgő kórusban is élvezhetett, sőt kielégülhetett. Mit akarhat még Zitától? Zitával? A nő egyből hátrafordul, szembe az alakkal. Karja emel-

kedik, mintha meg akarná ölelni a szmokingját kigomboló hímet, de aztán inkább ellöki, ahogyan a nők az idegekkel bánnak, legalább is kezdetben. Ezek szerint nem folytatásról lehet szó, és téves az a feltételezés, miszerint egyik numera követi itt a másikat magabiztos bestialitással és bőségtől fakadó heregolyókkal.

Egy másik férfi jönne hát egy másik szmokingban, jóllehet ugyanabban az árnyékban? Ha Zita a nő, akkor igazából hűségese, nem hajlandó vadidegennel csak úgy, pláne hogy Károlyval éppen az imént. Ilyenformán persze Károly sem lehet messze. Könnyen meglehet, hogy a homályhímet magától eltaszítva egyenesen Károlyhoz löki. Az ő karjába vajon? Hirtelen fontossá válik, hogy Károly voltaképpen micsoda. Károly pofon csapja Zsigmondot? jó keményen. Feltehető, hogy neve Zsigmond. Az viszont nincsen eldöntve, hogy a fülest a hölgyvel való erőszakoskodásért kapja, vagy a férfiú iránti hűtlenkedésért. Biztos, ami biztos, ő inal el, Károly pedig üzi. Át a két árnyék a téren, ahol a holdvilág éppen felhő mögé bújik. A templom főkapuját e percben zárja a túlórázó sekrestyés, ellenségesen csikordítva kulcsát az ódon zárban. Ha nem volna ódon, vajon csikordítaná-e? – ez villan át az üldöző s a menekülő agyán. Ez utóbbi emez ezredmásodpercet arra használja, hogy dörömbölés helyett az egyik oldalkápolna bejáratán surranjon be, mielőtt még a sietős őrszemély annak zárján is csikordítana, már csupán az üldöző behatolását akasztva meg. Károly tehát megfutamtítja Zsigmondot, de nem semmisíti meg, és ha a homályban arcát jobban ki lehetne venni, az elégedettség és hiányérzet egyszerre rajzolódna ki rajta.

Legalább is effajta megfigyelés kötheti le a szemtanú gondolatait, amelyek egyelőre, további események híján, az indulatok körülményeibe kapaszkodnak. És ki más tanakodna olyasmin, hogy testi vagy lelki rúgók rejteznek az eddigi események mögött? Baszdüh, vagy szárnyas szenvedelem? Károly azért futott-e kúrni a székesegyházba, hogy feloldozást kapjon amazért vagy, hogy emez megszenteltessék? Persze, a kérdés nem alaposan átgondolt számításra vonatkoztatható, de nem zárja ki azt sem, hogy Károly baszdühét szenvedelem váltja ki. Ilyen is létezik elvégre. Zita ezüstszerű nyersselyem kelmébe bujtatott körvonalai épp csak felsejlenek az üvegajtó nyílásában a kebel megejtő emelkedésével, egy comb röpke rajzolatával a szoknya ráncai között, valamint várható további mozgásával, és Károly szíve dobban, mi az, hogy dobban, kondul, mint egy nagyharang, a tágas szólamberezi egész lényét, amelynek hagyományos része a férfi nemi szerv a maga fegyelmetlen ágaskodásával. Ki merné vitatni, hogy ez a látszatra semmirekellő mozdulás voltaképpen az említett dobbanás, kondulás meghosszabbítása a tágas szólamberezi szolgálatában? Szív és tök egyszerre lüktet, s Károly ennek a pompás berendezésnek, hogy úgy mondjam, egyszerre kezelője és kezeltje, azzal az igénnyel, hogy Zita az ő kezelője és kezeltje legyen egy füst alatt. Vagyis árnyékban. Meghitt vallomásos formában ráadásul, amely a teljes azonosulás képzetének segítségével sóhajtó, lihegő összhangot teremt, mielőtt még

bármilyen tettelességre kerülne sor. Egy-egy pillanatban Károly szinte beérné szavaik szoros ölekezésével, csak hogy Zita, az ő Zitája nem úgy gondolja. Kettejük közül a helyzet gyakorlati lehetőségeit ő lovagolja meg gyorsabban és a szerszámára felkapaszkodva, ennek az imént még a lélek áriás ömlésén örvendő tulajdonosából kurrogó és nyikkanó önkívületet vált ki.

És Zita vajon miért? Lehet-e, hogy a szerszámos mutatóvanyra csupán a hangok készletik, melyeket a kortárs zeneszerzők műveikben avantgárd becsvágyuk hangsúlyozása érdekében hallatnak. Mert ha így lenne, Zitától kitalálna, hogy meg se várva a hangverseny végét, a hozzá legközelebb ülő vonós szárazfájára rontson, mihelyt ilyen kurrogó vagy nyikkanó hangokat ez magából kibocsájt. Azért Zita ennyire nem zenebarát, ennyire mája sem fehér, ennél szolidabbnak szeret mutatkozni, vonzerejét ruhája leheletkönnyű hajlásaiból, eleven szembogarából, elmeélenek bizsergős működtetéséből újítja fel, ha felújításra egyáltalán szüksége van, és szőke hajának göndörré fel- és lecsigázva, fülkagylójának előbujtatásával, szemének ernyőzésével a szexepil folyamatos karbantartását nem látja el. Ami a homályban ígéretes derengésként nyilvánul meg.

Van-e Károlynak ígéretes derengése a homályban? Bizonyára van, hiszen valami közös kellett a ruhatári szobában, mármint az egymás halaszthatatlan megkívánásához. Károly bajsa feltehetően rákapcsolható ilyen áramkörre, de elegendő-e magának az áramkörnek a működtetéséhez? Elvégre Károly nappal is visel bajszot, Zita mégsem helyezkedik olyan szögbe, amely a derengéskapcsolatot izzó dugásig fokozhatja. Mit lát akkor Zita vonzónak az ő homálykárolyában? Hát az bizonyára attól is függ, hogy Károly éppen fel van-e öltözve, vagy le van vetkőzve. Károly elég szőrös, de nem szőke, inkább vedlően barna, ami alig hathat derengésként gyér megvilágításban, ígéretes benyomást is inkább olyankor kelthet, ha egy előzetes és tartalmas benyomásra emlékeztet. Más szóval az áramkör kérdéskörét ki kell terjeszteni egy múltbeli vetületre, amelyben Károly derengő nyomot hagyott Zitában. A homályban az ilyen derengés fokozottabban érzékelhető, hatása bizonyára láthatóságával együtt növekszik. Mi van azonban akkor, ha gyakorlati tényezőket sem lehet megkerülni? Olyasmit például, hogy a múltban Károly meztelen volt, a jelenben viszont szmokingot visel. Nos, semmi baj, a múltbeli pucér és szőrös derengés kiválthatja viszontláthatóságának követelését, s ezzel Károly vetkőzése a ruhatárszobában logikus magyarázatra lel. Módosít-e eme megállapítás érvényén az, hogy Károly a tett derengő színhelyén csak annyi szövetet és pamutot távolított el testéről, amennyi egy újabb benyomás keltésében akadályozhatta?

Önmagában ezt a firtató elmélkedést mi is indokolja? Ha két fiatal és vérmes lény csak úgy elragadtatná magát egy házibulin, a mai világban ilyesmi szóra sem lenne érdemes. Megbízható választ a két partner napvilágon kötött kapcsolata nyújthat, hiszen ez házasság, kötelesség pedig hosszú évekre visszamenő. Vajon ez idő során nem fogyaszthattak-e annyit a szerelem gyümölcseiből, amennyire csak kedvük szottyant? Hát akkor most miért repetáztak gátlástalanul mások otthonában, ahogyan futó kalandon szoktak homályra szorulók? Mit nyújthat nekik, férjnek és feleségnek a huszonöt wattos körte halvány világa a hangulatlámpa bordó bársonyán átszűrőd-

ve? Ilyen körtét, ilyen lámpát működtethetnének kényelmes otthonukban, ahol nem kellene leleskedőktől, hívatlan betoppánóktól tartaniuk. Vagy talán éppen kukucskálónak kívánnak dolgozni, peepshow-val próbálkoznak? Pénzért? Sok minden múlhat azon, hogy mennyiért, meg azon is, hogy ki fizet. Lehet az is, hogy nem fizet, akkor meg miért csinálják? Hogy mutassák, milyen jól esik – nekik, és nem annak, akinek mutatják. Ez bizony lélektanilag, tanulmány tárgya.

A kérdés mindenesetre fel van téve, csak ki fog majd válaszolni rá? Mégpedig megnyugtatóan. Ami Zitát illeti, ő elég nyugtalanul, majdnem szorongva marad hátra a fürdőszobában, Károly pedig hoppon szorítja ökölbe kezét a székesegyház lelakatolt kapui előtt. Menjen-e és hagyja annyiban az ügyet? Strázsáljon-e a bosszú órájáig, mely hajnaltájt üt, jó nagyot üt a Zsigmondon?, akit feltehetően így hívnak, s akit ő személtádnak, pokolfajzatnak nevez. Nevezett közben jár ide, jár oda idegesen az ódon falakon belül, le is ül, fel is áll, főleg az oldalkápolnában szobrot álló mártírlányokat és asszonyágokat mustrálja szemérmetlenül hunyorogva, olykor nyálát is csordítva, lucskosakat csettintve. Nem titkolja, hogy vérükre szomjaz, vérüket inná is, ha élnének, s őt rájuk tapadásában senki nem gátolná. Élvezkedik vajon? Inkább türelmetlenkedik az idő lassú múlásával, próbálja lökni szemével az óra mutatóját, hogy hozza már az izgalmas szürkületet. Előcsoszog majd a sorvadt agyú sekrestyés, ő megkergeti a padok között, nyakába kapaszkodik, csípi, karmolja, hogy nyissa ki neki az oltár mögötti titkos ajtót, melyen a plébános szokott besurranni, be nem vallható útjairól.

Amikor aztán a világosság szétszivarog az oszlopok között, nagy sarkantyúzással ki is viteti magát az utcára, és hipp, eltűnik egy romlás öröklő szemeteskoscsi mögött. Ki látta a jelenetet? Ki mondja el? Károly aligha, hiszen ő a főbejárat előtt silbakol emberevő hangulatban, s amikor a szemeteskoscsi az ő közelében vánszorog, akkor csak egy képzelménye támad ott, ahol a képzelmények szoktak támadni az emberben, s az egész abból áll, hogy miután Zsigmond? szörnyethal az ő harapásaitól, ő, Károly, azt, amit kárhuzatos ellenéből nem nyel le, vagyis nagyjából a csontvázat a hulladékgyűjtő munkások feje felett a sustergő, recsegő gép roppant garatjába hajtja. De ez a Zsigmond? feltehetően azzal a homályhímmel azonosítható, aki a székesegyházba besurrant, és nem azzal, aki onnan a templomszolga hátán lovagolva kisurrant. Hát akkor ki fogalmaz itt? Zita vajon nem mesterkedik valamiben? Zita, kit az árnyékheim felbukkanása olyannyira feldúlt, hogy aludnia nem sikerül, egyszerre zsidbattan és izgatottan veti el magát heverőjén, és csak nem bírja dülöngére vinni gondolatait. Ideig-óráig meghökkenésébe csimpszokodik, de be kell látnia, hogy ilyen hosszasan meglepést színlelni nem lehet, az egész csupán szánalmas ürügy a struccpolitikára.

Bárki beláthatja, csakugyan nincs könnyű dolga. Hirtelen, heves egymásba akaszódásuk Károlyval, ha ugyan Károly izgett-mozgott rajta, benne ott a ruhatárszobában erotikus nagykabátgombok, csiklóját medvecukor méretűre duzzasztó rókaboák, farkasszőr gallérok között, nem is szólva a legújabb divat szellemében hegyes és ruganyos orrú kalucsnikról, szóval ez az egyből csatakosá váló felújulása agapés kapcsolatuknak, noha egyetlenes élményt ígért, midőn a székesegyház kórusába vegyültek, egyúttal mintha felhívította volna a beérke-

zés élményét. A kórus harsogott, a mester a dobogón szinte kiugrott bőréből, de ő, Zita, szemével a szakállas feje fölött lebegő galambra feledkezett, hátha az betölti még ott helyben a küldetését. Aztán otthon, midőn pávaszemes ezüstkendőjét hátra ejtve a tükör elé lépett, még nem múlt el egészen sajnálkozása azon, hogy az élethű galamb szárnyalásra nem alkalmas, pusztá pingálmány. Így történt, hogy amikor a szmokingos árny mögéje magaslott, úgy tetszett, a méltó befejezés felvonásának ideje következik el.

Akkor meg miért lökte el magától Zsigmondot? Azért vajon, mert nem igazán hasonlított a galambra? De hiszen sötétben minden galamb fekete. És bár Zitának az őszinteség nem a legerősebb oldala, ekkorát füllenteni nem áll szokásában. Inkább Zsigmond iszonyatos szörzetétől riadhatott vissza, ami semmiképpen sem felelhetett meg a pihés galamb elvárásnak. Gondosan manikűrözött ujjai hiába kerestek arcot, testet a bozót mélyén, szőr után csak szőr jött, tétova kezére hínárosan tekeredve s egy vérmes szörmók kiismerhetetlenségét az elnyelhetés réméhez társtítva. Zita azért persze csak Zita maradt a szörkörülmények között, házastársi erényének izmát pattanásig feszítve a szörvény partjára küzdötte fel magát, diadalmaskodva önmagán, valamint az öntudatlanul áhított és tudatosan el nem fogadható Zsigmondon. Ő akkor ezek szerint tudta, hogy Zsigmond kicsoda, legalább is megtudta, mert ráismert baljós árnyára a budoár érzéki homályában és úgy taszította el magától, olyan tele tenyérrel, mint aki nem először taszítja.

Ilyeténképpen férhet-e kétség ahhoz, hogy Károly szintén ismeri? Elvégre, amikor Zita napvilágnál éli női életét, Károly is jön-megy vele, miként az árnyék az át nem látszó testtel. Egy Zita-lépés jobbra, egy Károly-lépés ugyanarra, egy Zita-lépés balra, egy Károly-sasszé a nyomában csúszva: fűrészszel sem lehet levágni őt órólá. Mikor Zita nekivág a városnak és a buszmegállónál fürdik a reggeli nap sugaraiban, Károly együtt fürdőzik vele

ugyanazokban – úgy állnak együtt, mint akik közös tusrózsa alá szorulnak. Mikor Zita a piacon paprikát válogat, Károly keze máris ott turkál az övé mellett, s együtt töltik cekkerüket, akárha közös termésükkel, aztán mikor Zita a tűzhelyen a lecsót kavargatja, Károly fakanala egyből odacsúszik az övé mellé, és persze ritmusban találunk kolbászt is hozzá. Ha Zita iszik, Károly is kortyol, ha Zita cipőt próbál a boltban, Károly beül mellé lábujját mozgatni, ha Zita tárlaton megáll egy csendélet előtt, a hamvas szőlőszemeket Károly is mesterinek tartja, a cukrászdában, hol Zita barátnőzik, Károly velük figyelmesen barátkozik, Zita munkahelyétől Károly soha nincsen messze, és ha Zita nagydolgozik, holtbiztos, hogy Károly ott ácsorog az ajtó előtt. Nem értetődik-e magától, hogy ilyen őrszemnek semmi és senki nem kerülheti el figyelmét? Vagyis amennyiben Zsigmondnak bármilyen köze lett Zitához, arról Károlynak tudomást kellett szereznie. Hogy aztán Zita nem ugyanazt gondolja Zsigmondról, mint Károly, az a napnál is világosabb.

Pedig a nap is elég világos. Nyugodtan állítható, hiszen ellenőrizhető, ugyanis közben felkelt. Önmagukban a térbeli kockák, hasábok, gömbök és lények nem árnyékok többé, viszont olyasféle árnyékuk nő, mint Zitának az elválaszthatatlan Károly. Vajon Károlynak Zita olyan árnyéka-e, mint Zitának Károly? Ha egy közös ismerősük szemével nézzük őket, Zita ugyan árnyéka Károlynak, de mozgékonyabb, pontosabban elmozdulósabb. Közös ismerősük régóta felfigyelt a különbségre. Egyre kevésbé tudott erre nem felfigyelni, sőt egy idő után déli órákban, mikor a nap az éggölgépre gördülve valósággal felszippant minden árnyékot, ez utóbbinak eltűnését Károly körül hiányként észlelte, Zita átmeneti árnyéktalanságát pedig a hiányérzetét feloldónak. Tűnődni kezdett a jelenléte, de kezdeni vele nem tudott semmit ott a fényes megvilágításban, a világ szeme láttára. Károly tekintete sem hatott bátorítóan, Zitáé pedig abban a pillanatban alig mutatta jelét valamilyen lehetőségnek. Szemhéját külön-

ben sem tartotta teljesen tárva a hatalmas káprázásban. Akkor, abban a pillanatban! Csakhogy akár idős, akár fiatal, a felnőtt mind tudja tapasztalatból, hogy délben a nap sohasem áll meg, újabb árnyakat szabadít ki a körvonalakak dudorosra, majd elnyúlóra növelve, s a közös ismerős árnyékát Zita felé terjedőnek észelve Károly e méltatlan látványt görbe szemmel nézte. No, és Zita? Felnyíló szemé heja nem árulkodott semmi különösről, és csak Károly hisztérikus érzékenységgel lehetett azt beleolvasni, hogy Zita, bár őt, a férjét nézte, közben apósára gondolt.

Ha Zita mondaná a történeteket, nyilván kerekre nyitná szemét a meglepetéstől, hogy neki Zsigmond járt eszébe. Hiszen ő Zsigmondot pusztán azért szólította bizalmasan keresztnevével, mert a magyar nyelv nem nyújt lehetőséget arra, hogy a meny a férje apját egyenesben apósnak nevezze. „Mit szólsz hozzá, após? Vegyél még egy kicsit a becsináltból, após” – ilyesmi kétes bizalmaskodásnak is hathat. Szóval, abban az órában, amikor Károly meggyanúsította, Zitát legfeljebb az foglalkoztatta, hogy a nap-szemüvegét otthon felejtette, az éles fény pedig vakítja, a volánál egy-kettőre baleset lehet ebből. Aztán hogy mobiljában a vádló hang megszólalt, s őt elálló lélegzete megakadályozta a visszanyelvelésben, valahonnan, egy befelé hajló s alig követhető agytekervénye mélybe vesző végéről megszólalt Zsigmond. Nem értette világosan, mit mond, csak érezte, hogy róla vagy akár hozzá beszél, s hangja olyan jellegzetes volt, olyan érdeklődőn bűgő. Behatolón bűgő, erősítette meg az észrevételt valaki, aki-ben akarva-akaratlanul önmagára ismert. Nem tiltakozott, csak vállat vont, mint aki nem vállal felelősséget az efféle közbeszólásért, s a nem vagyok azonos bosszankodásával tiltakozik. „Most éppen nem” – hallotta a szóváltásban magának helyet követelő férfi nyegle hangját – „de később?” Zavarában Zita visszahívta Károlyt, hogy mit képzelsz, hogy mi nem jut eszébe, hogy ő az apósára, ha-ha, elég neki a Károly családjából egy férfi, az pedig éppen Károly, ugyan, drágám, ilyet még csak feltételezni is...

Károly, a sanda Károly a két gyanúsítottat egy csapásra akarta próbára tenni.

– Hát akkor mutasd ki neki nyíltan, hogy az enyém vagy, nem az övé.

Zita, meghökkenve, döbbenve: – Tudja ő azt jól.

Károly gúnyosan: – Olvasol a gondolataiban?

Zita próbált kitáncolni a csapdából: – Te talán igen?

Károly felfuvalkodva: – Nem olvasni akarok én bennük, hanem beléjük vésni, hogy nem kívánhatja, ami a fiáé.

Summa summárum, úgy akarta ezt szemléltetni, hogy Zsigmond szemeláltára fognak dugni, méghozzá ott most az álarcos bulin, ahová Zita igyekszik a háziaknak segíteni. Zita pedig nagy zavarában nem tudott nemet mondani, és különben is női megérzésével szövevényesebbnek sejtette a felállítást, mint megtorlásra éhező férje. A hátralevő úton az a különbség is bevillant gondolataiba, amely egy őrála letiltó és egy órá szomjazó ember között szembeszökő. Közben azt sem zárta ki, hogy a felpaprikázott Károlynak ő azért nem szűnik meg vágytárgya lenni, és hogy ilyen körülmények között neki, Zitának nem a lemondásban érdemes a megoldást keresni. Egyébként, bizonyos szempontból a megoldás fölösleges, például önértékelése szempontjából, hogy másról ne is essék szó. Magabiztosabban nem is szállhatott volna ki az autóból, amelyben változékony holdnak öltözve érkezett.

Mögötte, kifulladásra a sietségétől, egy szmokingos törtetett – nagymedve álarcban. Fényekkel kevert mélykék-világítás uralkodott odabent, csillagképruhába bűjt szilveszterezők majszoltak sós stanglikat, italoztak, harapdálták egymás kifestett ajakát. Korán üzték az ipart, kint még sütött a nap, az egész hasonlított egy színpadri próbához. Nem is húzták le gondosan a redőnyt: több részből a lécek között bevágódva sárga sugarak szabdalták fel az összképet, egyes párokat szétválasztva, magányos vendégeket összebörönálva. Ha részeg piktor pingált volna jelenetet, az se festhetett volna kuszábban. A csukott ablak előtt egy hajlott hátú, szálas szmokingos a lenyugvó nap mezében élvezte a mennyboltos összevisszaságot. Hol arany arcot mutatott, hol izzó vöröset, időnként alvadt vérszínűt is.

– Megismersz? – kérdezte a változékony nap a változékony holdtól.

– És te?

– És én ki vagyok? – szegődött mellé a nagymedve fejű.

– Ismerlek, mint a rossz pénzt.

A két szmokingos biccentett egymás felé, akár két régi ismerős.

– Erre táncolunk egyet. – Egyszerre nyúltak a holdféjú nő felé: – Szabad?

– Annak, aki megfog. – Mintha egy felhő mögé bújna, a hold olyan némán surrant át a ruhatárszobába. Ha ő mondaná a történeteket, a maga változatát mondaná. Hogy ő tudta, mit vár tőle Károly. Hogy ő mindig is ragaszkodott Károlyhoz. Hogy ő szerette az ő páváskodását. És egyébként sem tudhatta. De mondhatja-e ő a folytatást, mikor ő magánkívül járta a csábtáncát, oldalra húzta fel bal vállát, jobb karját lefelé szorította, hívásra görbítve mind az öt ujját, s aztán gyorsulón csípőjét himbálva, combjára szoruló ezüst szoknyáját mind feljebb gyűrve, ezüst mellényében úgy ugratva mellét, hogy bimbója önállóra hegyesedve a záró kapcsokat sorra felpattintotta s idestova csupán a lebomló szőke fűrtök leplezték párosan rezgő meztelenségét, a hold csatlósaként kerिंगót, a fűrtök, melyek a most már lefelé is csusszanó szoknya fölött megjelenő köldököt is ostorozták olyan rózsaszín derengésben, mely a tengerből előmerülő s domborzatát buján előtároló égítetést veszi körül, az életre kelő horpadásait, az eszméletlenül kirajzolt vajúatait, pontosabban azt az egyértelmű nűnit, a két együtt mozgó comb között fel-felugratva odakináltat? Kinek is? Hát a lehető legtermészetesebben az éppen leáldozó napnak. Nem volt ott semmi bizonytalankodás, minden a megbeszélés szerint zajlott, ha Zita idézné fel a szmokingnadrág nyílásából egyenesen és családiasan belefűrődő tűzszerszámot, és ő emlegetné az otthonosan zajló, szerinte esztétikus dugást a nap és a hold kioktató szándékának keretében. Ahogy Károly óhajtott.

De még ha Zita mondaná is, elhallgathatná-e, hogy a mutatvány során több mint egy kilóval fogyatkozott, és hogy Károly hörgését nem olyan közelből hallotta, mint amilyenre számított. Ez a hörgés ráadásul nem a kéré, hanem a hirtelenjében nem is felfogható dühkitörése volt. Úgy rémlett, s ehhez Zitának valósággal énhasadáson kellett átésnie, hogy miközben ő a Nappal élvezetes önkívületben, Károly legjobb formájára emlékeztetően dugott, addig Zsigmond az ő nagymedve mezében Károly hangján rikoltott, és nem is akármit. Olyan alpári szitko-

kat olyan mosdatlan szájjal, amilyenektől egy kiművelt emberfőkből toborzott és a maga finnyás hírére sokat adó társaság még a mai világban is csak visszaborzadhatott. Egyetlen ká, és u, és er, és vé és a hangból összeforradó üvöltés volt az a bozontos csillagzat, ahogy ott toporzékolt és egyúttal vonaglott is valami esztelenül erősödő fájdalomtól, aminek helyét bizonyára az álarc meghasadó homlokán lehetett kijelölni, ott, ahol két fekete szarv ütközött ki a koponyából. Zita nem a falvédőről jött le abba a banzájba: a testében buzgó élvezet, a gondolataiban támadó ellenszenv, s a szívét elöntő szájalom ütközése miatt ugyan egy pillanatra nem tudta, hányadán áll eme rumliban, a következő pillanatban viszont már kapcsolódott, ésszerűen oly módon, hogy a núnija is jóllakjon s az élete is megmaradjon.

– Ne menj le még, süssél kitartón – súgta a leáldozni készülő fülébe, s őt a kijárat felé tuszkolva az őrzőgőnek szabadkozó vállvonogatással odakiáltotta: – Nem tehetek róla, pont olyan, mint a tiéd.

A nagymedvésnek attól, hogy az övé ugyanolyan kiviteli, mint a vetélytársé, hogy a lényegét illetően a kettő között nincsen különbség, szóval attól, hogy itt most miről van szó, fitymálásról vagy mégis valamennyi dicséretéről, ettől a képtelenségtől egy pillanatra földbe gyökerezett a lába, s ez a pillanat elég volt ahhoz, hogy a bőszi párt a lakásajtóra maga mögött a biztonsági zárat rákatintsa, s az egyre fogyó holdnak, valamint a leáldozó napnak hihetetlen egyberagadásával átlépdeljen a homályos téren, majd amott huncutul beleolvadjon a templomhajóban próbáló vegyeskórusba.

Hogy az itt végbemenőt ki mondja el? S hogy egyáltalán végbemenés volt-e, azt az akciózóktól hiába várna bárki, hiszen a törvénytelen pároknak nemigen áll érdekükben, hogy mindent kitálaljanak. Szavahihető szem-

tanú leginkább az ádáz maestro lehetne, ám ő hivatásos felizgultságában azt is gondolhatta, hogy a fortissimókban szokás szerint kirobbanó erotikus töltés ezúttal egy kamatyoló kettős káprázatát idézte elő. Másrészt melyik maestro vallaná be, hogy egyesek párizni és nem énekelni járnak az ő együttesébe. Ami a párizsiak közvetlen szomszédjait illeti, azok hangjuk fokozott kieresztése közben csak a maestro karjeleire fókuszáltak, vagyis őket fölösleges volna faggatni. Akkor hát nem legfőbb ideje, hogy az elbeszélő tényleges azonosságára napfény derüljön?

De.

Csupán az óra még nem ütött: először müljön el a szürkület, aztán jöhet a világosság. Vagyis amikor majd felnyitom szememet, azután, hogy a székesegyház támpillérei mentén húzódó sikátorban a jeges szilveszteréj nem hűtven le a bős nagymedvés bosszúvágyát, e fenevad, hol az óráját nézve, hol a szarvai növekedését fájlalva nekirent végül a kimerészkedő Zitának és tépi le róla a holdmelényt, a holdszoknyát és számon kérőn:

– Hol van a holdbugyid?

– Itt van a szmokingom zsebében – hangzik el ekkor a leáldozó nap kihívása. Kettesével ugrál le a lépcsőkön és vakítani próbálja a veszekedett vetkőztetőt. Öltre mennek, a szó szoros értelmében. Tépi ki egymás kezéből a holdjelmezt, egymás fejről az égbolt álarcát.

Most üt az én óram. Felkelő fényemmel kápráztatom a majdnem teljesen lefogyott holdat, elkobzom széthorpadó mezét az egymásra ütő apának és fiának.

– Zsigmond! Károly! – sikítja Zita.

Ott állnak hárman törpe méretükkel, s néznek fel rám a magasba.

– Miért nem mondtad meg előre? – így viszolyognak.

Színarany szakállamon simítva nyilatkozni készülök, de inkább nem mondom meg nekik. Csak sütök.

Szindbád csontjai és szerelmei

Úgy alakult, hogy gyerekkorában egyedül élt. Szülei persze voltak, katonásan szigorú apja és finoman nőies, törekeny kis édesanyja – akit el is tört a papa. De naphosszat egyedül ült az ablaknál, vagy a tölgyfa polcokat mászta a félhomályos szobákban, mint a halálmegetően bátor felnőttek az égbenyúló hegyeket, nem pedig a többi gyerekkel játszott valami virágokkal teliültetett angyalkertben. Számára tényleg mennyországnak tűnt az óvoda, ahol együtt játszanak az emberek. – És most üljtek körbe, és fogjátok meg egymás kezét – búgta délelőttönként a macskaszemes rádió egy fiatal nő igéző hangján –, de Szindbád képtelen volt egyedül körbeülni, csak törökülésbe ült hát, és jobb kezével megfogta bal kezét.

Nem voltak túl nagyok e kezek, gyöngye kis szövetség volt ez, kitartani egyedül. Akkor még nem gondolt persze ilyenekre, de azt hiszem, mondhatjuk, hogy a legkisebb, legügyetlenebb gyerek is, aki még fejenállni sem tudott soha, meglepően korán átél olyasmi érzéseket, amiről a felnőttek azt hiszik, hogy csak az övék, és nagy nehezen, úgynevezett *szellemi fejlődéssel* és tengernyi tapasztalattal érték el azt, ennek jegyében megtagadják mindenki másét, aki szerintük még nem élt annyit, mint ők, ez alatt persze igazából azt értik, hogy nem élte napról napra, percről percre épp ugyanazt az életet, hiszen csupán a saját megélt perceiket tartják magukban valódi percnek, csak az ő megélt pillanataik irizáló gyöngyszemeiből áll össze az igazi tudásig vezető egyetlen útvonal. Na persze. Szindbád tehát kicsi volt, és törökülésben ülve sírt a nagyszobában, a fekete ágyon.

Egy-két sráccal jóban volt a ronda, vöröstéglás iskolában, a legszebb lányokat egyenként hazakísérte minden délután – ebben szerencséje volt, Vica, Anni és Gizi egy irányban lakott. Együtt mentek hazafelé, csak hozzájuk kellett csapódnia, mintha ő is arrafelé járna haza. A Mária térnél felkanyarodtak a Szabó Ilonka utcára, végigsétáltak a kis háromszegletű játszótérig, ahol a Donáti utca egy ipszilonnal becsatlakozott. Arrafelé lakott Vica, fehérszpalettás ajtajú franciaablakok mögött, a legfelső emeleten – ablakukból át lehetett látni egészen Pestig, a háztetők fölött. Talán innen eredt Szindbád kitalációja, hogy a szép lányok valamiképpen összefüggnek a szép, azaz messzire nyíló kilátással – a Szabadsággal.

Gizi a tér másik oldalán lakott, a Donáti utcán, egy nagyon régi földszintes házikóban, időhomályos lakásukban ennek megfelelően görbe kardok függtek a falon. Ám Gizi bátyjának, Jocónak voltak a legklasszabb katonái – tízcentis amerikai tengerészgyalogosok műanyagból, angol nyelvű titokzatos feliratokkal a talpukon. Egy *ilyen* tengerészgyalogos tíz *olyan* egyforintos műanyag indiánt ért, amit Szindbádnak bevásárláskor máamája vett Gizi bácsi minitrafikjában a Batthyány téri csarnok kapuja alatt. Egy gyalogos indián tehát két ötvenfilléres fagyigombóc árába került, a lovas már kész torokgyulladás volt, egy óriási négygombócos fagyit ért. Öt lovas – vagy, ugye, négy gombóc – meg a mondott műanyag USA tengerészgyalogost. Az volt a legnagyobb érték.

Mire a Hunyadi János útra értek, Szindbád már csak Annit kísérte, a többiek hazaértek. Titkos kedvence volt Anni, nagyon is jó volt tehát a hazakísérési sorrend, vele lehetett együtt legtovább, és e szelídszemű lánytól búcsúzott el, mielőtt hazasétált a majdnem öt méter magas szobák szövevényéből álló labirintusba, ahol aztán egész délután rettegve várta a liftajtó csapódását, a folyosó billenőajtójának nyikordulását és az ismerős hosszú, kemény lépteket. A félelemmel szemben jó ösztönrel Anniból merített erőt. Életmentő lánybarátai tehát voltak már gyerekkorában is, ám az úgynevezett közösségről már megint semmit nem tudott, még mindig nem ült a földön olyan körben, ahol az embernek jobbról és balról is fogják a kezét.

Visszatekintve, valami átoknak látja ezt az egészszet a hajós, mintha létezett volna az égben egy különleges, egy kegyetlen szabály, egy megegyezés, mintha valamikor régen, észrevétlenül eladták volna őt, és csak azzal a feltétellel talál életmentőkre majd az elkövetkező évtizedek során, hogy egyedül kell maradnia. Magányos életét tartották tehát fenn valami ismeretlen okból, élhetett, ha akart – vagy egyáltalán nem akart, de meghalni nem mert –, ám egyedül kellett maradnia szigetén.

Az állatok *állítólag* – tehát az emberek szerint – soha nem játszanak. Mennyire örült Szindbád a híreknek, hogy a mezei nyulak a Hold fényében táncot lejtene! Sőt, talán nevetnek is, és vidáman rázzák hosszú fülüket! Szindbád valamikor, a sötét erdőben – igen,

élete felén –, udvarolt egy lánynak, és Szilvinek volt egy nagy fekete kannyula. Vagy, persze, a kannyúlnak volt egy jó kis nője. Mikor aztán a hajós egy alkalommal vad vágyaitól vezérelve ész nélkül meglátogatta e lányt, a nyúl közékük vetette magát a kanapéra, és égetően forróak voltak a féltékenységtől a puha, szőrös, fekete fülei. Tehát a nyulak nem hogy játszanak, de féltékenységre is képesek! Ami egészen emberi magasságokba emeli e bogyzó mézei vadakat. Egészen más *megvilágításba* – ami alatt *megítélést* értenek.

Anni hazakísérése melegséggel töltötte el szívét, akkoriban varázslatot érzett a lányok arca mögött, most is emlékszik, mennyire elbűvölte például a hangjuk – a kislálynak éppen olyan varázslatos, asszonyos hangja lehet, mint amilyen majd felnőtt nő korában lesz, amikor ezzel a hangáryalattal már majd az igazit bűvöli el, azt az embert, aki mellett, mint mondani szokták, végül *kiköt*.

Ezzel a széphanjú lánynak lényegében megszűnik az élete, a hajós kiskorában ezt gondolta. Nem tudni, mennyire volt igaza. Anninak kicsit mélyzengésű volt a hangja, mondjuk bársonyos, és nagyon szelíd volt a tekintete. Vagy csak erre a kislánynak nézett szeretettel, aki persze soha nem lett a társa.

Anni egy ismeretlen férfi társa lett – egy felnőttel állt össze! De akkor már rég szétrepítették az iskolából hazasétáló kis csapatot az évek. Mondjuk harminc év, nem is tudom, mennyi, eltelt az élet. És egy napon Szindbád még egyszer ott állhatott a régi lány mellett, akinek már gyerekei születtek az ismeretlentől.

Feltámadt benne minden gyerekkori érzés, amit annak idején hazafelé érzett. Az első szerelem szívünkben kavart varázsillata. Többen voltak a teremben, ittak-beszélgettek, „megosztották emlékeiket”. A hajós egyszer csak ott állt a lány mellett, akit a legmeszebb kísért, akivel a *legmeszebb ment* harminc évvel azelőtt.

– Akarok neked valamit mondani – szólt a lány –, akarok neked valamit mondani, régóta rájöttem, de nem találkoztunk, nem tudtam, hol laksz, mi van veled, de most nagyon jó, hogy itt vagy. El akarom mondani, hogy... tudom, mit tettek veled.

Szindbád egyből tudta, miről van szó. Tél volt a múltban. Ötödikes lehetett. Nagy tél volt. A mesebeli, emlékezetes telek egyike. A bérházakról lassított felvételen, pokrócként hömpölygött a néma utcára hótakaró, az emberek hóba vágott ösvényeken jártak, mint lövészárkokban. A hófalak elnyelték a zajokat, némán mentek az autók – kevés autó járt még az utakon, csak Volgák meg Pobedák. A hajós nem tudott fejenállni, és ezzel felidegesítette a tornatanárt, aki erre mondott a fejformájáról valami bántót. Szindbád annyi év távolából már nem emlékszik, hogy a bántás mi lehetett, azonban örökre megjegyezte a köpcös, izmos kis tanár utolsó mondatát, ezt már az öltözőbe lépve mondta a többiek felé – puhítsátok meg a libást. Mindenki felöltözött, az összes kislány vállára vette háztizsákját, Szindbád is elindult, végig az Iskola utcán, hazafelé.

Tetszett neki az a hatalmas hó. Meg a szinte éjszakai csönd. Akkor meglátta maga mögött a többieket. Vagy tízen voltak, az összes fiú, tán csak Balázs hiányzott... és Gyuri. A többiek mind ott jöttek mögötte nevetve, és egyre gyorsabban közeledtek. Nem gondolta, hogy el kellene futni. Ez hiba volt. Utolérték és belökték a kocsik alá. Most, ahogy visszagondol, nem is tudja, a vastag és egy kislánynak messze a feje fölé magasodó hófalakon hogy nyílhatott az a rés. Kiesett az útra a kocsik közé. Nem ütötte el az autó, mondtam, akkor még ritkán, percenként jöttek járművek, de valahogy talán a parkoló kocsik közé esett, ez sem biztos, csak arra emlékszik, hogy eltört a keze és a lába, meg hogy vérzett, és ekkor eszébe jutott, hogy ez lehet a puhítás. Valahogy hazamászott, de véres volt, és otthon egyből kapott egy egetverő pofont. Édesapa megijedhetett.

Erre célzott most Anni, negyven év után, az osztálytársak támadását jegyezte meg. Hm. Nem tudni, honnan tudta. Érdekes. Ki gondolta volna, hogy a lányok is megtudták a dolgot.

Akkor pár hétig nem kellett a ronda iskolába menni. Lázasan feküdt otthon és ijesztő meséket olvasott. Különös hangulatot keltettek az emberben azok a betegágyban olvasott mesék, a betegség is kicsit olyan otthonos, körülölelő érzés volt, mint majd a szerelem. Mert a régi dolog e késői megértése az öreg Szindbád számára maga volt a szerelem, hiszen Anni hangja abban a pillanatban, mikor kimondta – Tudom, mit tettek veled. Már értem. –, éppen olyan volt, mint amikor régen, a Hunyadi János úton, hazaérve elköszönt.

Bagolyvár

Hallottátok már, amikor az első gesztenye hull alá egy kora őszi délutánon? Koppanva, de mégis lágyan földet ér, és az udvar puha porába görgeti ki a háromfelé hasadó zöld kupacs a fényes vörösbarna termést. A köldöke fehér, amúgy tükrös őzbarna. Majd még egy, s még egy, mire kiszaladsz a fa alá, kiskosárra valót szedhetsz össze az itt-ott tarkálló levelek közül.

Két évig erő vadgesztenye adta az árnyat a Bagolyvárnak, amiről ez a mese szól. Bagolyvárnak hívom, mert így hívta az öreganyám is, a Mutter, aki ezerkilencszázharmincnyolc augusztus utolsó napján költözött ide, karján az én egyhetes édesanyámmal. Várnak mondta, mert körbeépült uradalom volt, négy szöglettel, egy hatalmas várkaput formázó bejárattal, izgalmas zezugokkal, baromfiudvarral, istállókkal, kiskerttel, nagykerttel, mosókonyhával és pékműhellyel. Várnak mondta, mert aki belül volt, azt mágikus védelembe helyezték a jó téglából rakott ódon falak. A bagoly meg talán ő maga volt benne? Vagy az éjjeli vadászhoz sorolta mind a lakókat, akik itt éltek ebben a magyaróvári házban, amely másfélszáz éve figyeli az előtte álló hársfák mögül a Pozsonyból Budára tartó vándorokat?

Ignátz Mariann néni nagyszüleié volt az uradalom, amikor még nem fordult föl a világ. Anyját, a Reisinger lányt Emmának keresztelték, de Mimiként ismerte a város. Acélos asszony volt, tanítónőnek szánták birtokos szülei, akiknek gazdagságában erdő, sok hold föld, jószágok és a Bagolyvár jelentették a fundamentumot. A vagyont Isten ajándékának tekintették, buzgón adóztak is az egyházi kötelmek oltárán. Mimit egy Ignátz nevezett fatelep-tulajdonos vette nőül. Ebből a frigyből született Mariann, aki gyönyörködtes lánnyá cseperedett. Ignác nem sokáig melegegett az örökül kapott házban, hátrahagyta az idős Reisinger szülőket, a vagyont, a cselédeket és Mimit, hogy a fatelepen lelje meg a boldogságot egy csinos irodai alkalmazott oldalán. Magára maradt Mimi néni a lányával, két testvérével, Anna nénival és a hibbant bátyjával. Rudi csendes bolond volt, néha körbefutotta az udvart, miközben öklével erősen a verte a fejét. Arra kellett csupán ügyelni, rossz legények társaságába ne keveredjék, mert azok megittatták, és ettől verekedőssé lett. Ilyenkor a mosókonyhába zárták szegényt, míg a szesz gőze át nem illant a mángorló spanyolozással díszített hengerei között. A szép polgári úrilánynak korán kéréje akadt, ám a deli repülőpilóta odalett az orosz fronton, Mariann pedig örökre bezárta szívét a férfiemberek előtt. Jézus menyasszonya lett. Mimit és gyámoltjait a kommunizmus az L alakú úrház első három szobájába zsúfolta össze – a kincseket a két szoba közé falazták –, de legalább szülőházukban maradhattak. Mimi néni német-órákat adott az udvarba szorult új lakók és az óvári belváros módosabb gyerekeinek. Zsuzsanna, az anyukám is minden óra előtt letérdepelt a széles, poros deszkapadlóra, hogy imával kezdje a tanórát, de Mimi hamar eltanácsolta, mert éretlenül sokat vihogott a szekrények tetejé-

ről, festményekről, apró nippekről reá figyelő angyalok rózsaszínű popsikáin.

Mimi néninek volt egy óriási libája, a Lipi. Ez a liba inkább az emberek, mint az állatok közé tartozott. Gazdájával hált, kezéből evett, valóságos éke, házörzője volt az udvarnak. Amikor Mimihez délutáni kanasztapartira érkeztek a barátnői és az udvar sarkában álló körtefa alatt beszorult meleg levegő megnedvesítette a hölgyek csipkébe zárt nyakacskaikat, Mimi oda-szólt Lipinek:

– Mein Schatz Lipi! Wedeln die Damen!¹ – És Lipi magasba emelte öblös mellkasát, felemelte a fejét, mint ha csak a legalacsonyabb ágon himbálódó körtét akarná lecsippenteni, kitérta hajóvitorlányi szárnyait, és méltóságosan legyezni kezdte a hölgyeket, akik alétan hullajtották ráncos kezeikből a faasztalra a kárókat, pikketeket, treféket és köröket. Mikor kimúlt a csodaliba, a nagykeremben temették el egy őszi vasárnap délután. Az egyetlen megmaradt férficseléd, Giczi bácsi – aki konok hűséggel szolgálta a családot – mély sirt ásott. Mimi ágyában volt felravatalozva az elhunyt, nagyanyám varrta a csipketerítőt, amivel letakarták, bársonnyal borított deszkára fektették, a Mutter rázta a csengettyűt a temetési menet élén, így kísérték a veremhez. Az összes lakó jelen volt, amikor Lipi a libamennyországba költözött. Hamarosan Mimi is követte őt a saját mennyországába, és Mariann végleg egyedül maradt. Akkor már a város legforgalmasabb pontján, a posta és a temető előtti téren álló újságosbódé bérlője volt, de előtte még apja hajdanvolt fatelepen örökölte meg az egykori ledér csábító íróasztalát. A trafikosnővé lett polgárosszony évekig siratta Mimi mamát. Amikor vevő közeledett a kis bádogkalyibához, szütyögő sírásba kezdett.

– Édes Istenem! A drága mama, hogy itt hagyott! – potyogtatta a könnyeit. Mire a kuncsaft sajnálkozva reákönyökölt az újságosstand párkányára, már a vérbeli kereskedő szólt belőle. – És mit tetszik parancsolni? – A kuncsaft könnyedén hagyta hátra a keskeny deszkán a tíz, húsz vagy ötvenfilléreseket. Minden vevőről előre tudta, miért érkezik, mindenkivel váltott szót, hosszút vagy kurtát. Varázsa volt a kedvessége és az emberek iránti érzékenysége.

Megtépázta az élet, de embersége királynővé tette. Egy párnákkal aládúcolt karosszékekben trónolhatott a városka főterén, és a Fülesek, Képes Újságok, Ludas Matyik és Dörmögő Dörmötörök közül tarthatta meg a mindennapi penitenciát. A régi rend embereivel halkan beszélt, a kommunistákkal meg a többi szegény emberrel hársányan, de mély barátságokat csak a nőkkel és a papokkal tartott. A Szalézi rendbe járt, tán vitte is valamely női tisztségig, virággal, gyertyával, egyházi terítővel oltárt díszített. Emlékezetemben is úgy ragadt meg ez a szép, réveteg öregasszony, hogy karján a sárga port tüsszögő liliumokkal, felemelt fejjel, büszkén robot ki a kiskapun a misére menet...

¹ Kincsem, Lipi! Legyezd a hölgyeket! (német)

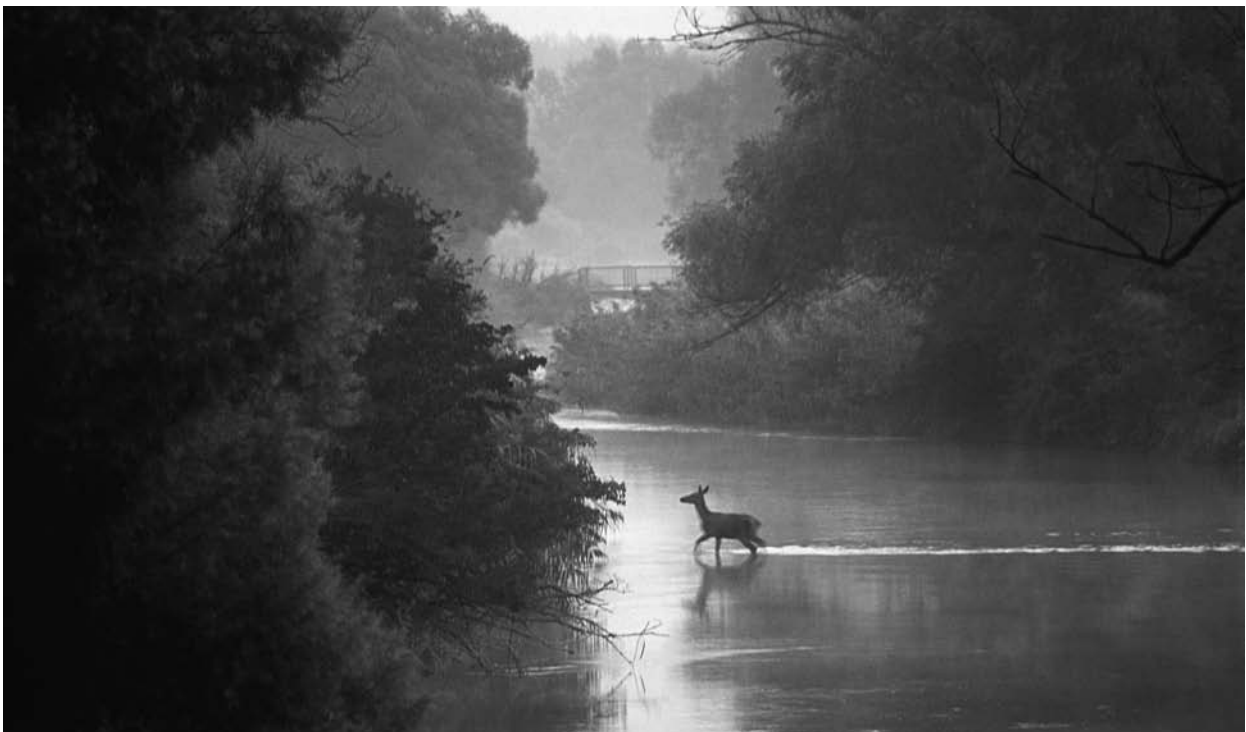
A liliumok a kiskertben nőttek, amolyan vadóc módra, mert ott ember a háború óta nem irtott és nem telepített semmit. A dudva és burján között még évtizedekig küzdött a tengernyi virág, amelyet a Reisingerek gondossága hullajtott a földre. A nagykertben gyümölcsös állt, az udvar közepe tájékán, a gesztenyék árnyában pedig a pékműhely, mögötte az istállók. Ide kötötték be a németek a lovaikat, mikor ezerkilencszáznegyvennégy végén ellepték a várost. Mutterékhoz egy Heinrich nevű SS-tiszt költözött be, aki a berlini drogériáját hagyta hátra, hogy egy számára ismeretlen, egzotikus ország csücskében várja be a feltartóztathatatlan Vörös Hadsereget. A Bagolyvár lakóinak java része bírta a német nyelvet, így nem okozott gondot a beszéd az illatos emberrel. Ő a nagyapám ágyában aludt, napközben meg a Zöld Elefánt étteremben berendezett főhadiszállás és a Gyári út eleji villa főtiszti szállása között rohangált mindaddig, míg a sárgaság hadikórházba nem küldte. Egyetlen nap alatt tűntek el a tücsökfekete egyenruhás, ugatva parancsolgató nációk. A nagyhéten nyomasztó csend ült Magyaróvárra. Fehérvárról fiatal kisasszonyokat menekítettek nyugat felé jóakaróik a közeledő oroszok elől, de a front hulláma a Bagolyvárba, és ott kelepcébe verte a szüzeket. Fábíán Gusztáv illatszerbolt-tulajdonos a feleségével meg sógornőjével, Dittával élt az egyik lakásban. Sem gyermeket nem veszélyeztettek a lányok, sem forróvérű ifiúr nem veszélyeztette őket náluk, ezért Fábíának rejtették el a menekülőket, nagyszekrényrel torlaszolván el a tisztaszobát. A szekrény hátába ablakocskát vágtak, azon keresztül etették a lánykákat. A bombázások miatt sajnos ki kellett bújniuk rejtekükből és a többi lakóval együtt a pincébe menekülniük, de ott is külön lakosztályt kaptak. A lépcső mögé deszkázták be őket, a saját aprónépnek meg az óvóhely közepére ácsoltak emeletes ágyakat. Mikor elült a szirénák okozta veszedelem, kiültek a vár lakói, birkát és krumplit sütöttek az udvaron. Etek félelmükben, miközben az ördög táncolt.

Húsvéthétfőn jöttek be a városba az oroszok. Valamennyi

lakó és az eldugott lányok is páni félelemmel szorongtak a dohos pincében. Egy géppisztolyos, elgyötört katona mászott le közéjük, a dallamos szláv nyelven lavort meg vizet kért. Leült a pince közepén egy stokedlire, akkurátusan megborotválkozott, majd elment. De azután ellepték az udvart a durva legények meg a dörmögő öregebb tisztek. Egy cigánycsalád is lakott akkor a cselédházak végén, a Schulzer-malom tövében. Emberségből fogadták be őket a háziak, mikor Felső-Magyarországról kiver-te őket a szlovák fasizmus. Ők árulták el az oroszoknak, mit rejt a pincelépcső. A cigányokat meg a lányokat ugyanazon a teherautón vitték el a katonák, ki tudja, mivé lettek a gyalázatos háború utolsó heteiben? A Bagolyvár emlékezete állíthat nekik csupán örök mementőt.

Nagyapámék ismét főbérilőt kaptak a nyakukba, most egy Ternopilból származó öregedő ukrán tisztet, aki taknyos zsebkendőjéből cukorkát osztogatott a gyerekeknek. A nők rongyokba bugyolálták magukat, arcukra hamut kentek, kerülték a szappant meg a vizet, a porontyikat igyekeztek az ágyak alatt tartani. Fialat tiszt készült rekvirálni nagyszüleim lakását, Muttert sikálni küldte a padlóra, György fejéhez meg revolvert szegezett. A ternopili medve lépett közbe, adva ezzel nagyapámnak még negyedszázadnyi életet.

Nagyapám, Antal György Krúdy-hasonmás és szerelemgyerek volt, bár amikor ezerkilencszázhat Vízöntő havában Kézdivásárhelyen megszületett, ezeket senki sem vette észre. Apja, Antal István vasutas volt, anyja, Luka Amália cselédlány. Sosem házasodtak össze. Testvér nélkül nevelte a mama, de úgy elszegényedett, hogy István kivitte Erdélyből a kisfiút, és Cegléden lelt asszonyt maga mellé. Kyri Mária lett a nevelőanya Gyurikának, két féltestvérrel, Árpikával és Margitkával kellett megosztoznia a szeretetben. Ez nem sikerült, így nagyon fiatalon Győrbe menekült a boszorkány elől, ahol kereskedelmi iskolát végzett. A Meinl üzletébe került, míg a válságok el nem sodorták a biztos állást. Hírlap-vigéccé lett, járta a győri belvárost, a Lloyd, a Széchenyi-tér, a Püspökvár

módosabb házaikat, majd kijebb a Kossuth utcát, a Szigetet, a vasúton túl a Nádorvárost, talán már a kukoricaföldeket is, de nem gyarapodott az előfizetők tábora. Egy új ügyfélre ráakadt azért a Rába-parti szomorúfüzek titkokat sutto-gó árnyai alatt. Nagyanyám, Háberhauer Anna, magyaró-vári lány az Újvárosban zsidóknál volt cseléd, mikor sze-relembe esett a snájdig ügynökkel. Az akkor még kalandokra fogékony fiatalúrnak ő szerzett biztosabb állást az óvári Vadásztölténygyárban, ahol süldő lány korában Szekeres igazgató úr szolgálója volt. A Háberhauer szü-lők dolgoztak a Reisinger-uradalomnak is, így kaphatott bérbe Annus és György egy kisebb lakást a Bagolyvárban. Innen indult el hajnalonként nagyapa kerékpáron, öltöny-ben és sapkában a gyárba. A Magyaróvári Vadásztöltény, Gyutacs- és Fémárugyár sok gazdát és sok nevet váltott, de azt a raktárt, amit a nagyapám tartott rendben, a legöre-gebb szakik még ma is Antal-raktárként ismerik! Pedáns és kimért maradt abban a korban is, amikor a rend felett a sekély, a talmi, a szürke ült tort. Tisztelte a többi bag-lyot, akik őt – ahogy öregedett – egyre inkább megszeret-ték. Panaszaikkal őt keresték, vitáikra vele tetettek pontot, hatósági ember elé őt tolták, amikor a ház ügyében akadt tennivaló a törvénnyel. Éppen nyugdíjas lett, mikor a gyilkos gáz egy veseműtét közben az álom helyett a halál-ba hajtotta azt a messzi erdélyi szívét. Sakkozni még meg-tanított. A nyitott ajtón át látom vasárnap délután, ahogy ütök a blattot az előszobaasztalon, mögöttük a nagytü-kör. A nagyapapa, az Ehrenberger Jenő bácsi, a Lajcsika, a sógor, meg a szomszédból a György bácsi.

György Vilmos Férfi Szabómester. Ezt a cégért koptat-ta le az idő és a szocializmus a Bagolyvár spongyasárga külső homlokzatáról. Küzdött a veretes tábla közel negy-ven évet reménytelenül. György Vili bácsi egy sánta, feke-te hajjú, markáns arcú majoroki ember volt, aki korán megözvegyült. Egy kislányt hagyott gondjaira a sors, akit György Puciként ismer a bagolyvári legenda. Teri néni, a dercés lelkű második asszony elől korán férjhez szökött. A közös lány is gyorsan messze szállt. György Teréziát, a város *szép Terikéjét* a hetvenes években az NSZK-ba vitte egy müncheni buszsofőr, akit igencsak megbolondí-tott a piros forrónadrágos magyar idegenvezető-menyecs-ke. Vili bácsi megadóan és bölcs csendességgel görnyedt nap nap után a konyhaablak elé állított varrógépe fölé, hallgatva a háta mögül folyamatosan érkező női repli-kákat. Teri néni csak akkor vonult vissza, mikor vendég tért be, hogy pantallót, öltönyt, mellényt varrasson, meg-elégelve az állami ruházati bolt kiábrándító választékát. Ilyenkor Vili bácsi akkurátusan a hálószobába tessékel-te a férfit, és roppant tapintatosan méretet vett róla. Utána még megbeszélték a vasárnapi futballmeccs esélyeit – lel-kes MOTIM- szurkoló volt az öreg –, vagy szidták kicsit a rendszert. Vili bácsi és Teri néni életének fonala csende-sen, egymás után szakadt el.

Az udvarban két virágoskert állt. A Györgyék előtt a kör-tefa mögött a ház vonalában egészen a nagykapuig a fal mentén virágágyás díszlett. Benne dália, krizantémok, félelmes kardvirágok, estikék, és néhány évelő. Teri néni a virágoknak tartalékolta azt a szeretetet, amit az embe-rek elől olyan kitaratóan rejtegetett. A Mutterék édenkertje csinos, téglával körberakott ágyásban virult. Kortalan, fás törzsű tőke mászott fel az eresszel versengve a tetőre a ház kamrák irányába forduló oldalán. Felül szőlősátrat borított a pad fölé. Ültek a jól megfaragott, színét veszített fapa-

don a kislányok, a Zsuzsi, Izabella és öccsük, a kis Gyuri. Ültek az urak, a kérők. Ültek a sógorok, sógorasszonyok, később mi, unokák. És ültek a csendes napok végein az öregasszonyok, a Mutter, a Teri néni, a Mariann és a töb-biek. De legtöbbet a Juci ült azon a padon!

Juci néni lakása előtt csupán egy ecetfa küzdött a keményre gyalogolt, sosem öntözött füvekkel. A téglá-ból rakott, latrinák felé vezető járdáról nyílt az ajtaja. A Bagolyvár közepén, a két nagy fa alatt volt az ásott kút, ahonnan a lakók évtizedeken át hordták a vizet otthonaik-ba. A betonozott víznyerőtől lefelé a Lajta-ág felé termés-kövekből kirakott nyitott csatorna húzódott, első és hátsó udvarra osztva a teret. A nedves kövek között mohák, nyálkás moszatok és titokzatos vízi lények gondoskod-tak arról, hogy a csatornát csupán a legbátrabb gyerekek merjék átugrani. Akinek sikerült, máris Juci néni rosszal-ló pillantásával találkozhatott, melyet kopottas kis sámlí-ján üldögélve lövellt. Miképpen került ő a baglyok közé? Ezt csak nagyon halkán beszéltek el ez öregek.

A Bagolyvárhoz közel, a Fő úthoz ragasztva volt egy másik körbeépített udvar, ott lakott Juci egy hörgős, tüdő-bajos emberrel, Ladocsi Kálmánnal. Mire az egy fiuk, a kis Kálmánka megjött a világra, már árván is maradt. A lakás is kicsusszant a szerencsétlenek alól, ezért Juci a közel-ben keresett megoldást a sorsfeladatra. Nagyanyámnak sok bátyja volt, és amikor az anyja meghalt, két öregle-gényt, a Lajcsit meg a Francit kellett kiházásitania. Vili, a harmadik báty már elköltözött, megnősült. Később Francit Lébénymiklóstra szédítette egy dolgos paraszt-lány. A Lajcsi beszédhibával küszködött, egyedül legény-kedett a kis, hátsó udvari lakásban. Keresztezzék hát az érdekek egymást! Egybekelt és egybeköltözött a nőket amúgy beteges rajongással imádó öcs meg a frissen meg-özvegyült Juci. György nagyapám, a sógor volt a tanú az esketésnél, szép volt egy napra az ifjú pár, de a nászéjsza-ka elhátatlan maradt. Reménykedett Lajcsi, de a második, harmadik és negyedik napon sem nyílt meg az ifjú özvegy ara öle. A család, látva a reménytelen frigyvet, és számot vetve a lakhatási problémákkal, új asszonyt keresett. Az egy mázsa felett is tetemes súlyt cipelő Irénke húsz esz-tendővel volt fiatalabb, mint a keszegnyi Lajcsi. Öblös, kissé hibbant hangja betöltötte a gyár szerelőcsarnokát, ahol söprögetett. Idős szülei elleneztek a házasságot, de nagyapám csendes érvelésén megtört az ellenállásuk. Így került ki Lajcsi a Bagolyvárból, hogy Irénkéhez költözve, annak hordónyi oldalán találja meg a valamennyi földi boldogságok közül a számára legedesebbiket. Juci néni így kakukk-módra került be az udvarba és rajongó, maj-moló szeretettel nevelte fel az ifjabbik Ladocsi Kálmánt. Közben elhatalmasodott rajta a fukarság. A téli délutáno-kon órákat ült sötét konyhájában, várva, hogy a Mutter magára maradjon. Mikor hallotta, hogy fiókáit a mama a kapuig kísérte a mindennapos vizitek után, már indult is kicsi sámlijával az egykori sógornőhöz.

– Nézzük a Híradót, Annuskám? – mézesmázaskodott át két évtizedet. – Nézzük Jucikám, gyere csak be! Hagytak a lányok egy kis teát meg linzert. – Mikor véget ért az esti film, óvatosan visszacsoszogott a sötét udva-ron át, és befeküdt a mindig vetetlen, kihűlt ágyba. Arra vigyázott, villanyt véletlen se gyűjtson...

Egy másik lakásban sem volt gyakori vendég a villany-fény. Vargánának, az özvegyasszonynak volt egy lánya, a „mi Bözsink”, annak meg három leánykája. De őket

sosem láthatta a baglyok népe, mert kerülték a mamát, aki a korral egyre gonoszabbá és betegebbé lett. Tébolyában pongyolában és házi papucsban a várost járta, az üzletek mögül elkérte, ellopkodta a kartondobozokat, amelyeket plafonig érő halmokba rakott a szoba-konyhában. Számos macskája csak fokozta a lakás bűzét. Gyűlölte az embereket, a gyerekeket kiváltképpen. Féltük őt, ha ajtaja elé gurult a labdánk, lépcsőjére hullott a tollaslabda, visítva futottunk a Mutterhoz, mentsen meg bennünket a bolondtól. Mániákusan féltette a pénzcsekjét, melyet rendre eldugott, majd nem lelt. A kartonok között ragadta el a halál, a macskái még hosszú ideig nyávogtak a bezárt zöld ajtaja előtt.

A Bagolyvár eldugott hátsó sarkában voltak a latrinák. A Lajta folyó felé vezették az ólomcsövek a bagolyürüléket, amit az akkor még nagy víz nyelt el. Négy részből állt, két-három lakáshoz járt egy a téglából rakott takaros épületből. A faajtókon két kör alakú lyuk engedte be a délutáni napsugarakat az árnyékszékbe. Nem a legfényesebb lakásokkal néztek farkasszemet ezek a nyílások.

Bogárné itt élt, szemben a klotyókkal. Özvegyasszony volt, jámbor és hallgatag. És kimondhatatlanul magányos. Úgy halt ki a tornácos lakásból, hogy a többiek talán észre sem vették.

Mellette a Návay család – Nusika és a csodaszép Návay-lányok, Anikó és Ildikó – annál hangosabb életet éltek. A férj rendőr volt, rabiátus és kitartó. Kitartása abban állt, hogy hétvégenként disznó módra leitta magát és megverte a családot. A csinos, szőke, szomorúszemű asszony szombat esténként sokszor menekítette nagy-mamámhoz a kislányokat. Oda nem merészkedett utánuk a vadember. Válásuk után megcsendesedett a porta. A lányokkal sok kedves emléket rejtettünk el a faskamra, a mosókonyha, a padlás és a bodzával benőtt Lajta-part felnöttek elől elzárt rejtekeiben. Mire a lányok eladósorba jöttek, Nusikát is megtalálta a boldogság. Rendes, gazdálkodó urával vidékre költöztek.

Szerettünk hátrajárni a lányokhoz, de az első udvaron lakó Hajtóéknál nem szívesen vendégeskedtünk. Az ötvenes években jöttek a várba, az apa a tímőföldgyárban dolgozott. Szürke, köpcös kis láthatatlan ember volt, a bővérebb, dohányszín bőrű Hajtóné irányította a családot. Az ikerlányok, Anna és Rózsika nem olyanok voltak, mint két tojás, Annus volt a kerekesebb és csendesebb, Rózsa a nyúlankább és hangosabb. A későn és szőkén érkező Ferike már az új idők hírnöke volt. A kisváros utolsó KISZ-titkáraként próbálta megreformálni a reformálhatatlant, hogy azután fuvarosként tanulja meg, mi az a kapitalizmus.

A Hajtóék oldalán hátrafelé, az egykori pékműhely helyén két lakás is volt. A két férfi – Ferenc és Kálmán –, mint tűz és víz éltek a két nagy fa mellett. Közöttük a porban hol egy vaskos, fél téglával húzott árok, hol egy gallyakból rakott szögesdrót-akadály, hol használt, töredezett raklap-maradékból épített barikád volt. Ezeket Kaiser Ferenc – Muttertől ráragasztva: a *Kajserferi* – építette kitartó, bolond elmével. Ő is az ötvenes években került oda az édesanyjával. Kaiser néni nyurga, fejkendős parasztasszony volt, hamar megbarátkozott a háziakkal. Csöndes hangon simította el bikanyakú, izmos és italos fia durvaságait. A *Kajserferivel* a gonoszság, trágárság és nyers erő költözött a házba, apró előjeleként a hanyatlásnak. Gyári munkás volt, labdarúgó-mérkőzésre, kocsmá-

ba és templomba is munkásruhában és bakancsban járó egyszerű lelkű ember. Az üzemi étkezdében volt konyháslány a Marika, aki rejtélyes körülmények között került Magyaróvárra egy vidáman csilingelő sárga pesti villamos vezetőfülkéjéből. Tetszettek a pesti lánynak a Feri izmai, a határozottsága meg a durva beszéde. Leginkább mégis az volt neki tetsző, hogy ő nem kergette el a kocsmasztaltól. Hamar váltak, mikor Marika új fiúra lelt. Anyja halála után *Kajserferi* még harminc évig tartotta rettegésben a bagolyvári lakókat, a Mutter volt az egyedüli, aki nagy baj esetén söprűt ragadott, és bátorságot színelve ajtaja mögé hajtotta az elvetemült ragadozót.

Legtöbbet tőle mégis a szomszédja, a szép nevű Kacsóh Kálmán szenvedett, akit sokszor megalázott. Erdélyből ideszármazott szabómester volt. De egészen más vendégkörrel bírt, mint a Győry Vilmos! Hozzá is férfiak jártak, de inkább fiatalok, lányos arcúak, bánatos tekintetűek. Volt, hogy párban jöttek a fiúk. A halászi villanyszerelők olajos haja, kacér bajusza még a kamaszlányokat, Zsuzsit és Izabellát is a szemközti lakásuk konyhaablakához csalták. Ábrándozva méricskéltek a szabómesternél bent töltött időt, de a Mutter kuncogva világsította fel őket arról, hogy Kálmánhoz nem ruhavarratás céljából járkálnak az elektromosság ifjú mesterei. Persze Gyuri fiukat féltették tőle, de a Kacsóh egy igazán szerethető ember volt. Abban a korban a kopasz embertől inkább félni kellett, de ő a meleg ibolyakék szemével és a rút ábrázatával is elvarázsolta az embereket. Ritka alkalom volt, hogy mi gyerekek belátogathattunk a kincsekkel telezsúfolt műhelyébe. Fény oda alig ért be, mert a nagykert felőli ablakainak redőnyei mindig leeresztve tartották kívül a fényt, belül a titkot. Hatalmas szekrényekben sorakoztak az öltönyök, de közöttük frakkok, zsakettek, cilinderek, színházi jelmezek, női ruhák, varrott kesztyűk, álarcok és egyéb színpadi kellékek fokozták a káprázatot. Az erdélyi szokmányokat, condrákat, zekéket külön ládában tartotta, még egy ünnepi posztóborításos subája is volt. Büszke szívvel gondolt mindig az anyaföldre, ahonnan érkezett, ízletes, számunkra ismeretlen ételeket tudott főzni a gázkályhán, ahol mindig csak egy piros láboska melegedett. Gyűjtötte a színházi fotókat, képeslapokat, levelezőkarttyákat, régvolt premierekről tudósító elsárgult újságcikkeket. Ábrándjai tették légiessé és könnyű életűvé. Panaszt sosem hallottak tőle a lakók. Rádiójából mindig muzsika szólt. Imádott dunyhák között aludni, ezekből nagycsaládra való volt feltornyozva a faragott ágyon. Nyáron kihordta az álmofelhőit a gesztenyefa árnyékának széléig, a cihából kivette az angint, felrázta a lúdtollat benne, és ruhakeményítővel alaposan bekente. A nap és a szellő átjárták a dunyhák toll-labirintusait, szalmásan zizegőssé varázsolva azokat. Amikor a végzetes kór izzadságával átítatódta a dunnák, tudta, hogy indulnia kell. Mindenét eladta, könnyes búcsút vett a még életben maradt baglyoktól, és visszazállt Erdélybe, hogy az övéi között hunyjon ki belőle az élet.

Végül mindenik bagoly elrepült. Békével vagy mérgekkel telve, küzdve vagy feladva, betegen vagy csak elgyengülve. Kitejt az életük. És kitejt a Bagolyváré is, amely omladozva, az idő által megtaposva várja, hogy a pusztító ember valami újat építsen a helyére. Csak annak a két jó gesztenyefának, nekik adassék még néhány fehérvirágú május!

Hűtlenség

Fél hétkor kelt. A felesége már fent volt, a kicsit szoptatta. A nagyot hétkor ébresztették, vele az apa fél nyolckor indult el a közeli óvoda felé. Kézenfogva sétáltak, némán, kedvetlenül.

Az óvodában a folyosó ablakán vízszintesen áradt be a napfény, és a kis színes szekrények ebben a friss, fehér izzásban nyitódtak-csukódtak, óvónők sürgölődtek, és távozni készülő anyukák beszéltek a gyerekeikhez halkán.

– Köszöntél?

– Köszöntem.

A férfi átadta a kislányát egy kedves óvónéninek, aki egy nyitott szekrény előtt máris váltócipőt adott rá. Ő már csak téblábolt. Még valamit mondani akart a kislányának, de maga sem tudta, mit: bármit mond, elronthat mindent – persze ugyanúgy meg is javíthat. Néha ilyenkor a kislánya visszanezített rá, néha nem. Néha integettek egymásnak és mosolyogtak, néha viszont a kislány sírni kezdett. De ő, az apa még az integetős napokon is szégyenkezve, behúzott nyakkal lépett ki az óvoda ajtaján.

Szeretett volna egyszer egyedül lenni ezen a folyosón. Talán éppen egy ilyen májusi reggelen, szemben a kék, sárga, zöld, piros szekrénykéek sorával, és állni egy kicsit az állatfigurás szőnyegpadlón ebben a megfejthetetlen, óvodapuha szagban és napfényben, emlékezni újra a gyerekkorára, vagy legalább elképzelni azt. Csak egy pillanatra.

Közben a kislánya végleg eltűnt odabent a játszószozában, és neki indulnia kellett.

A zuglói villamosról, ahogy minden reggel, benézett kedvenc öreg villája kertjébe, és amíg a villamos elhaladt a sárga, romos falú, hatalmas fenyőkkel övezett épület mellett, ő eltöltött pár másodpercet egy száz évvel korábbi nyár madárhangjai között: a leszakadt redőnyök mögül cseléd jött ki a teraszra kötényben, a kezében edény, a kert végében fodros ruhás kislányok hintáztak.

Az aluljárónál, ahol Zuglóból a vasúti sínek alatt egy másik, sokkal zajosabb, sokkal zsúfoltabb villamoshoz lehetett átjutni, már ott várta az *esélytelenek szerenádjá*. Ahogy mindig. Először, a lefelé vezető lépcsőnél a petyhüdt arcú vak ember, aki bármiféle ritmus vagy szándék nélkül, görcsös ujjakkal nyomogatta egy szintetizátor billentyűit, miközben az tőle függetlenül nyávogott világgá egy hallgathatatlan műanyagdallamot. Ő erre sietni kezdett, át a szűk, sűrű betonlagúton, minél távolabb ennek az alku nélküli elhagyatottságnak a hangjaitól. De akkor már hallotta az aluljáró másik végén a sebes könyökű tangóharmonikást, aki valami furcsa daccal és életörömmel játszott ma reggel is – talán több ezredszer – a *Keresztapa* témáját.

Lassított. A tangóharmonikás játéka mindig felvidította.

•

Fehér könyv volt egyszerű borítóval és rikítóan világos lapokkal, a címe: *Történet*. Hetek óta ezt olvasta, ebbe feledkezett bele reggelenként, és már csak nyolc oldal volt hátra belőle, tudta, hogy kényelmesen be tudja fejezni, mielőtt beér a munkahelyére. A könyv még mindig vadonatújnak tűnt, a férfi egy lánytól kapta, akivel tegnap este beszélt utoljára. Mialatt telefonáltak, a férfi kint állt az erkélyen, és folyton körbekémelve, halk hangon válaszgatott a lánynak. Akkor a lány a lelkére kötötte, hogyan fejezze be a könyvet: ne legyen túl fáradt és ne zavarja meg közben semmi. Csak akkor olvassa, amikor semmi mással nem kell foglalkoznia. Ugye így tesz majd? Ez fontos. A férfi ezt ígérje meg.

És ő megígérte. Miután letették a telefont – már tizenegy óra elmúlt –, a férfi, kezében a könyvvel bement az erkélyről és befeküdt az ágyába. Oldalra nézett, és az ágyban felismerte maga mellett a feleségét. A felesége felriadt és félálomban odaköszönt neki.

– Szia.

– Szia.

Úgy tűnt, mintha ekkor szóltak volna egymáshoz először egész nap. Pedig biztosan beszéltek, kellett, hogy beszéljenek. A férfi nem emlékezett. Leragadt a szeme, a könyv kiesett a kezéből. Elalvás előtt még arra gondolt, mit mondott volna később a lánynak, ha aznap este a könyv végére ér: például, hogy milyen furcsa volt a következő reggel nem a *Történetet* olvasnia. És azt is hozzátette volna, hogy a könyv úgy hozzánőtt, úgy

hozzászokott az olvasásához, hogy miután befejezte, másnap reggel csak ült a villamoson, bámulta az embereket, és ürességet érzett...

Elaludt.

•

Ahogy a villamos átzörgött vele a Duna felett, felpillantott a könyvből és elnézett a távolba, a folyóra roskadó, áthatolhatatlan ártéri lombok felé.

Fűzfák.

Ilyenkor mintha egy távoli, erdőkkel szegélyezett folyócska sűrű csendjében evezett volna: nyár, szitakötők és vízipókok, a lassú vízben a nyárfákból hulló kócos szürke pihék. Látta a meredek partfal fölött cikázó fecskesapatokat, kenujával egészen közel siklott a fészkeikhez.

Vissza a könyvhöz. Még öt oldal volt hátra: a *Történet* egy semmi közepén épített autóversenypályáról szólt, amely kirajzolja egy élet kanyarjait, és az élet pillanataiból összeálló, körbeéró utat.

Késő volt, mire a Szentlélek térre ért: már a villamosról látta, hogy lent a híd alatt épp elindul a HÉV, és neki tíz percet kell majd várnia a 8.24-esig.

De egyáltalán nem bánta most ezt, lesétált a megállóhoz a hűs-árnyékos betonlépcsőn és megállt a sínektől távolabb egy újságosbódé mellett. A szomszédos lángossütő felől a szél édeskés olajszagot hozott, egy busz állt be mellé üresen és lomhán – még sziszegett is –, ablaka mögött zöld, foghíjas felirat: „Szentlélek”. Nem volt meleg, de a nap már erősen sütött, éles, fehér fényt tükrözve vissza a tiszta könyvlapokról.

Úgy érezte, ajándékba kapta ezt az időt, ajándékba kapta, hogy elkésett, már csak két oldal volt hátra, és újra olvasott.

•

Hirtelen emberek tolongtak körülötte, leszállók, felszállók, iskolások, álmos fiatalok és álmos öregek. Szappanillat és szájszag.

És akkor ő fellépett az élénkzöld kocsis lépcsőjén és megvakult, nem látott mást, csak narancsínú, hűvös ködöt odabent. Arrébb lökték, nyomták egyre beljebb, ő pedig végül megállt ott, ahol már nem lökdösték tovább, de nem volt türelmetlen, tudta, hogy csak várnia kell, és a vakító könyvlapok fölött összeszűkülte pupillája nemsokára kitágul, a szeme hozzászokik a félhomályhoz. A narancssínű köd először arany színűvé vált – sokáig csak ezt az aranyfalat látta, jóval tovább, mint amire számított –, majd szürke lett és átlátszó. Akkor várt egy percet, aztán utoljára végigszárguldott a *Történet* versenypályáján, beült ő is a könyvbéli Jaguarba és bevette ő is azokat a kanyarokat, amelyeket a főhős számára nők teste, a világháború és gyerekkora tájai rajzoltak ki.

Még egyszer felnézett a könyvből. A zöld vonat rohant vele, és neki kapaszkodnia kellett, állt a tömegben, odaszorították egy ülés támlájához, egy női táská sarka a hátába bökött. „Aranykőd”, gondolta, és kissé elmosolyodott. A vonat kanyarodott, és ő teljes erejéből szorította a kapaszkodót, és közben arra gondolt, hogy neki – akár a könyv főhősének a sajátjából – ebből az életből nincs hová elmennie; tudta, hogy az ő reggeli útjaiban – bármilyenek is voltak – az ő élete rajzolódik ki könyörtelen és végleges szépséggel: a sétában az óvodáig („Köszöntél?”, „Köszöntem.”), aztán a száz évvel korábbi nyárban a régi villa előtt, az esélytelen szerenádjában, és a Duna fölé hajló ártéri lombokban. És ebben az utolsó útban is, ebben a nyirkos, fullasztó nyomorgásban itt a zöld vonaton, és ő nem akarhat elmenekülni, nem akarhatja itthagyni ezt az életet, bármit is hozzon neki.

Akkor lassan becsukta a fehér könyvet, de még egy darabig ott tartotta a kezében.

Hálát érzett, hálát ezért az egész reggelért, minden egyes pillanataért – de leginkább az aranykődért.

A HÉV lassított és végül megállt, az ajtók kinyíltak, tolongás kezdődött. Mielőtt a leszállók áradata elindult, a férfinak még maradt egy-két másodperce, hogy végignézen az embereken, az álmos öregeken és álmos fiatalokon, iskolásokon és szappanillatú fiatal nőkön – éppen úgy, ahogyan azt a lánynak mondani készült. Aztán leszállt, kikerült egy kockás ruhás nénikét, és eltűnt a tömegben.

Élet-rajzok

Mi vár rám? Hadgyakorlat. Két hét alvás nélkül! Ezt bizalmas forrásból tudom. A gyalogoskatona olyan, mint az újszülött. Hogy minél többet alhasson, a hátára is arcot tettek, meg a két talpára. Hátulról lát, de előlről is. Ha lehet, kétszer annyit alszik, mint a közönséges ember. A behívó barna borítékja mellett az asztalon anyám kezét látom, ahogy támaszkodik. Édesanyám szeptemberben született, édesapám márciusban. Aki ezeket a dátumokat a világon elsőnek fejben tartotta, már nem él, sírja sincs. A sír felesleges. A sírfelirat csak szomorúságot okoz, mert pontatlan és megtévesztő. A lábamban növekszik a nyugtalanság. A szívem beltengerének mélyébe szorulok, vissza arra a helyre, ahonnan jöttem. Vízben születtem és sokáig nem az voltam, aki most vagyok. Mikor a kétéltűségem feledésbe merült, a fűben találtam magamat és az orrom az égnek állt. Aztán a föld felé fordultam, hogy senki se lásson. Mindig az esőt várom, a távolról felém suhanó esőillatot. Ilyenkor annyi energia szabadul fel bennem, hogy még a szekeret is fel tudnám emelni.

Az eső a legkedvesebb kísértet. Jó érzés ajándékot kapni egy kísértettől. Nézz ki az ablakon, mit látsz? A város körüli domborzat megtelik anyaggal, amit a megcsalt szellem mozgat. De ez nem eső, hanem homok, kelet vagy dél felől. Az ember nem rendelkezik maga felett. Nem tudom, mit kezdjek magammal. Itt ülök, szétvetett lábakkal, a könyökökre támaszkodom és a padlót fürkészem. A padlón mindenki helyet kap. De senki nem tudja, mi lesz ez után! Miután az ima elhangzott, csillogás látszik a szemekben. Lent, a földben duzzadnak a magok. Hiába tiltakozom. Még élhetnek. A magnak, akár egy angyalnak, bízánci módra négy szárnya van. Köztük az egyik Uriel, a nyakában fekete sál.

A csalán érez, de az esőre ügyet sem vet, mert a levelei nem áznak át. A templom falából előrenyúló fekete ördögűzők szem elől vesznek a lezálló sötétben. Amikor megmutattam neked a házam képét, úgy tűnt, mintha a sivatagból vágták volna ki. A háznak nem volt padlója, a padló helyén homok. A homok része a háznak, része a világnak. Ugyanígy az esti, fekete dűnék.

Noa még nincs hároméves. Kézen fog, és a tenyérmű halastóhoz húz, ahol a kőbéka szájából vízszugár lövell. Noa időtlen. Fürdés közben kacsák és egyéb állatok vonulnak fel. Noa mindenkit néven nevez. Ha tennivalóm akad, így szól: „Sámuel, ne menj el, amit tenni akartál, az nem fontos.” A gyertyát pedig úgy hívja, hogy *ámen*. Miközben enni adok neki, folynak a könnyeim. Ha a napba nézek, mit látok? Noa jelenét és jövőjét. Minden részlet összehúzza magát, hogy kiléphessen a körből. Az orrán, csillagokkal kirakott szemüveg és kidugja a nyelvét. Poliglott. Hallatlanul okos tekintet. Talán az oroszlanról kellene mesélnem?

Baton Rouge, az azáleák városa. A tölgyek sűrűn nőnek, a híres élő tölgy, a *quercus virginiana*. Koronák mindenütt, tölgyfakoronák. Az ágakról csüngő spanyol moha csak egy irányban nő, nem ismer tréfát. Baton Rouge lakhely és nyaraló. A verandán, salátás tálban citromos avokádókrém. Ez az avokádókrém almazöld, és az idővel nem feketedik. Megfordulok, és eltolom a kezdetet, amely hátulról átkarol, és bennem lapoz. Ki vagyok? Olvasókönyv? Akárhogy forgok, nem látlak. A hurrikán utáni Baton Rouge fényében, a vörös hajú fiú belegázol az áradó utca közepébe. Én beleegyezően bólintok, mintha nem látanám a veszélyt. De a víz hirtelen mélyül, mintha árok lenne az út helyén. A fiam úszva a járda felé igyekszik. Mögötte idegen, aki a Föld másik oldaláról jött, és vasláncot forgat a feje felett.

Az ember nem maradhat ártatlan a saját paradicsomában. Amint párja lesz, bűnbe esik. A tiltott gyümölcscsel csak nős emberek találkozhatnak. Ma három képpel találkoztam, velük kezdődött a reggel. Az első a heverő. Hajlékony matrac, óriás papucsállat. A második sárga tulipán, a bőség és az öröm jele. A harmadik kép a lesben álló hegyesszög: az élet medre! Megyek rajta előre. Én is a végtelenből jöttem, ugyanúgy, mint Te. Nem fordulok vissza. A hegyesszög két nyitott szára rugalmas, de megfordulni nem lehet. Ez nem Orfeusz története, ez az én történetem. Az életem árán se fordulok vissza. A hegyesszög csúcsa felé tartok, ahol a szárazak kezdődnek. A csupasz száraz, száraz szobafalak, végük a szobasarok! Itt kezdődik a Csodaország. Itt a bejárat. Mi az, ami a csillagos égnél is hatalmasabb?

Boldogságtól nehéz a szempillám, a derekamból tollak állnak ki. A 61-es villamost várom, hogy a Feneketlen Tóig vigyen. Évekkel korábban, az *Allenby* utcában laktam, ahol nem jár villamos. *Sir Edmund Henry Hynman Allenby* tábornok híres törökverő volt. Az ő utcájáról van szó. Apám és barátai az ölükben tartottak. Napbarnított fiúk, a *Jewish Brigade* egyenruhájában. A fotón hároméves vagyok, és a világháború aznap ért véget. Két év múlva tengerre szálltunk, hogy túlélőket keressünk. Alexandria érintésével, a Földközi-tengeren át, fel az Adrián, Dalmáciáig. És onnan...

Akkor olyan voltam, mint most, azóta semmit nem változtam. Miután a hajó letett minket, Krk szigeténél mágneses aknára futott és elsüllyedt. Odaveszett a kedves szerb hajóskapitány, és vele jóízű hajósenyér. Budapesten beírtak az óvodába, ahol gyakran láttam azt a teret, ahol most a villamosra várok. Anyám ölében, fennhangon olvastam a cégérek feliratait. Gyakoroltam az új anyanyelvet, az utasok mosolyogtak. Milyen lehetett az akcentusom? Most újra ebben a városban vagyok. Az ismerős ház utolsó emeletén. Éjszaka sétálok a folyosón, nyitva hagyom az ajtót magam után. A hátsó lift felé megyek, majd visszafordulok, a lábammal kirúgom az üvegezett ajtószárnyat. A földhöz szegezett kis szárnyak még a szélcsendben is csapkodnak. A gyerekek alszanak, a lakásajtót szándékosan nyitva hagytam. Rohanok vissza, és a gang tölcsemyílásából havas levegő csap az arcomba. A...-ék ajtaja mellett átfut az agyamban, hogy az asszony egyszer a mutatóujjam formájából megjósolta, hogy művész (?) leszek. Ez az ujjam sorvad, a bordáimat félelem feszíti. Felettem nincs több emelet, csak az ég.

Egyszer minden kifehéredik. Az ember, a kagyló, a kövület. A kagyló, hogy sorsát elkerülje, télen-nyáron napozik, gyöngyházát napfényvel öntözi, mert irtózik a fehérségtől. Izsák korán megöszült, hiába próbált az áldozat után felépülni. Izsák soha nem hagyta el szülőföldjét, soha nem ment idegenbe. A kezdet és a folytatás közé zárva élt, két atya között, pontosan a középen. Jól őrzött félelme alig hallatszott ki a csendből. Az ő félelmét mindenki ismeri. Izsák szófukar, pedig a neve szerint az ellenkezőjére számítunk. Ó Istenem, soha nem tudjuk meg, hogyan végződött az áldozat! Ha újra a Mórija földjén járok, megkérdezem a Fal kövei között élő cserjét: „emlékszel Izsák kiontott vérére?”

Flaubert tér-gyilkos szövege

– három *Bovaryné*-szöveg elemzése –

Proust az *Érzelmeik iskolájáról* írva azt mondja, hogy *mintha egy mozgó járdán állnának a figurák, ők maguk nem mozognak, csak a környezetük*.¹ Akár vonatot is mondhatott volna. Ám a vonat mégiscsak tágas tereket szel át, nagy távolságokat, a mozgó járda zárt téren belül gurul, az induló vonat élményét idézi. Magunk is emlékezünk az alapélményre: most akkor a vonat indult el, vagy a táj fut velünk?

A múltó idő – a vonat–táj-analógiánál maradván – így hoz létre némi teret, a tér pedig így *idősödik*: múlik. Az időnek Flaubert-nál mintha rákos daganatai nőnének. Csak valamiképp szív föl belőle az örökéletű pillanat, amelyet azonban még ekkor is ugyanazzal a kegyetlen göggel, amellyel egy légyecsapó, azonnal agyonüt a múltó idő.² Vagy maga a narrátor-Flaubert, vagy talán az eseményeknek, ha nem is a sodra, inkább a tehetetlenségi ereje – mert hogy az is az idő birodalmához tartozik! – teszi lehetetlenné, hogy a pillanat, mint a prousti japán virág, kinyíljen?

Proustnál – Flaubert-rel szemben – *az idő tériesül*: terebélyesedik.³ A regényfolyam utolsó bekezdésében azt olvassuk, hogy az idő ruhaként tapad az emberekre, mintha az öregedéssel kövérednének is. Az idő térré válva, térré szilárdulva – válaszfallá lesz közöttük. Az öregek tántorgása is az idő miatt van, mondja Proust, hiszen minél öregebbek, annál magasabban állnak – egy-egy év egy-egy méternek felelve meg! –, innen a szédülés okozta imbolygó járás.

*Csak most értettem meg, hogy Guermantes nagyherceg, akit egy széken ülve megsodáltam, mennyire nem öregedett, pedig annyival több év gyült fel alatta, mint alattam, miért ingott meg, amint felkelt és megpróbált állva maradni, miért imbolygott roskatag lábán, mint az öreg érsekek, akiken az egyetlen szilárd pont a fémkeresztiük, s akik körül kicsattanóan fiatal seminaristák buzgólkodnak; s miért haladt reszkelve, mint a nyárfalevél, nyolcvanhárom évének alig járható csúcsán, mintha az emberek eleven, folyton növekvő, néha már templomtoronynál is magasabb gólyalábakon kapaszkodnának, melyek végül megnehezítik és veszélyessé teszik a járást, és ahonnan egyszer csak lezuhannak. (Ezért van-e, hogy az idősödő emberek alakja a legtudatlanabb számára is összetéveszthetetlen egy fiatalemberével, s mindig csak valami homállyal elegy komolyságon át jelenik meg?) Megrémültem, hogy az én gólyalábaim már ilyen magasra nőttek a lépteim alatt, nem hittem, hogy lesz még erőm sokáig magamhoz láncolva megtartani ezt a múltat, mely már oly messzire nyúlt. Így hát, ha elég időm marad, hogy művemét bevégezzem, először is úgy írom le benne az embereket – még ha ettől szörnyetegnek látszanak is –, mint akik a térben oly szűkre szabott helyhez képest nagyon is tekintélyes, sőt mértéktelenül nagy helyet foglalnak el, hiszen – mint az évekbe merülő óriások – egyszerre érintenek életükben nagyon távol eső korszakokat, melyek közé annyi nap sorakozott fel – az Időben.*⁴

Talán azt is mondhatjuk, hogy a prousti figurák időből, *időtéglákból* építkező szilárd testalakzatok, az író-narrátor pedig e kemény anyagot próbálja lebontani, hogy eljusson a múlhatatlan időpillanati: az áhított *Örökkévalóságig*.

A *romantikus* Flaubert attól is modern, hogy regényeiben minden csupa-idő. Ez az idő azonban szállong, és míg Proustnál *megszilárdul*, Flaubert-nál *légiesül*: elpárolog. Mint az élet. Így lesz Flaubert a foszlás, a foszladozás, a málladozás szerzője, ebben a vonatkozásban majd Maupassant „szárnyalja” csak túl az *Egy asszony életében* (*Une Vie*). Az élet e regény szerint – maga az elmúlás, az örök pillanat *csaknem* kimarad belőle.

• • •

¹ *A propos du »style« de Flaubert*. In Proust, *Essais et articles*, Paris, Gallimard, 1997, 282–296.

² Az *Érzelmeik iskolája*-ban, hogy csak egyetlen példát hozzak, Frédéric és Mme Arnoux utolsó találkozásakor a férfi családosa Mme Arnoux ősz hajtinca láttán. Gustave Flaubert, *Érzelmeik iskolája*. Gyergyai Albert fordítása. Budapest, Európa, 1966, III. rész, VI. fejezet, 427.

³ Bahtyin, „A tér és az idő a regényben” In *A szó esztétikája*. Válogatta és fordította Könczöl Csaba. Budapest, 1976, 257–302.

⁴ Proust, *A megtalált idő*. Jancsó Júlia fordítása. Budapest, Atlantisz, 2009, 394–95.

A párbeszéd mindig jelen idejű. Nem is lehet más, hiszen a két *nem* leíró, hanem *megszólító* és *személyes* névmás, az *én* és a *te* között zajlik. A párbeszédben, a *dialógus*ban nincsen idő, nem is férne el benne. Az idő, mint a Proust-idézetből is láthattuk, mindig túltáplált, mindig kövér: *terjeszkedik-terpeszkedik, tériesülni akar*. És mindig túlméretezett. Éppen, mert nincs. Pillanataink vannak, a pusztán múltó időt átmetsző pillanataink. Térteremtő pillanataink. Olyanok, amelyek megszüntetik, szinte legyilkolják a pusztán múltó időt. Mert a szó-beszéd mindig jelen idejű. Nem hagy *időt az elmúlásra*.

Beszélgetni csak jelen *időben* lehet, és csakis egyazon *térben*. A grammatika is erre tanít: a jelen idő az egyetlen, amely egyszerre jelöl *időt* és *teret*: Jelen vagyok = itt vagyok. Jelen lenni csak itt, és csak (a) jelenben lehet. A párbeszéd *ezért* mindig jelen idejű, hiszen a hangzó szó sem tud máskülönben, azaz nem a jelenben fölhangzani.

A három *jelenet*, amelyet az alábbiakban elemezni fogunk, épp a mindig *térteremtő* párbeszéd *megszüntetését*: dimenziószűkítését: *múltó idővé* silányítását viszi színre. Így lesz a párbeszéd helyett elfele beszélés, így söpri ki Flaubert a párbeszédet a térből.

A három jelenetben az idő tere, a *szcén*a *mintha* összekötné a szereplőket, a magát makacsul tartó én-nyelv vastag fala azonban elválasztja-eltávolítja őket. Egymás közelében vannak, közös *térben* állnak-mozognak, mégsem tudnak szólni egymáshoz. Mert csak *időben* élnek-halnak, múlnak: szenvednek. Passzivitásuk soha nem lesz Passióvá. Innen a Flaubert-szereplők *örök megváltatlansága*: kárhozata.

• • •

Az általunk elemzendő első jelenetre Baudelaire hívja föl a figyelmet.⁵ Az egyik csúcspontként a boldogtalan Emma és Bournisien plébános beszélgetését jelöli meg.

*Néhány igen fontos epizódot a kritika eleinte vagy nem vett figyelembe, vagy lepocskondiázott. Néhány példa: a löcslábú sikertelen operációja, vagy az oly sokatmondó, oly elkésztető, izig-vérig modern jelenet, amelyben a jövőendő házasságtörő asszony – mert a szerencsétlen még épp csak elindult a lejtőn – az Anyaszentegyházhoz fordul segítségért, az isteni Anyához, akit semmi sem ment, ha nem segítőkész, a Kór-házhoz, ahol soha senki nem szenderülhet el! A jámbor Bournisien plébános, akit jelenleg semmi más nem érdekel, mint a gyerkőcök, akik a templomban nem a katekizmussal foglalkoznak, hanem a stallumok és a székek között futkároznak, a derék plébános ilyesformán válaszol: Asszonyom, ha egyszer beteg, az ura pedig orvos, miért nem őhozzá fordul?*⁶

Emma, mikor felismeri, mennyi gyűlölet, undor, szadista-mazochista vágy kínozza, és mikor a cseléd (!) rádöbben, hogy mindez a gyötirelem épp a házasságával kezdődött, Bournisien atyától, a falusi plébánostól kér segítséget. Egy merő impresszió, a szállongó levelek, az *Angelus*ra hívó harangszó erős vágyakozást ébreszt benne. Felszakadnak az apácáknál töltött évek érzékekre ható élményei: harangszó, tömjénfüst, az apácák fehér-fekete színei, illatok. Csupa érzés, de csupa foszlado érzés, *nem* a goethei „Gefühl ist alles”.⁷ Ebből az *érvilágból* robban be a pap *valóságvilágába*. Bournisien ugyanis éppen a gyerekekkel foglalkozik, a katekizmusra készíti fel őket: fontos föladata van. Mind a ketten be vannak zárva saját, kényszerűen individuális világukba. Ami felróható a mégiscsak felelősséggel bíró papnak, de nem a sorsa hálójában vergődő Emmának. Ebből a bezártságból ered a párbeszédet helyettesítő – figyeljünk a szóra: *helyettesítő!* – süketek párbeszéde, a párhuzamos monológ:

– *Hogy van, asszonyom?* – *tette hozzá.*

– *Rosszul – felelte Emma – szenvedek.*

– *No, tessék. Én is – mondta a plébános. – Ezek az első meleg napok, ugye, csúnyán elbágyasztják az embert. De hát mit tegyünk? Ahogy Szent Pál mondja, arra születünk, hogy szenvedjünk. No, és a doktor, Bovary úr, hogyan vélekedik erről?*

– *Ugyan!* – *válaszolta Emma, elhárító mozdulattal.*

– *Micsoda!* – *hüledezett a jó ember. – Nem rendel semmiféle orvosságot?*

– *Ó!* – *sóhajtott Bovaryné. – Nem földi orvosságok kellenének.*⁸

⁵ Az a Baudelaire, aki a *Bovaryné* és a *Fleurs du Mal* csaknem egyszerre, 1857-ben zajló pere idején, íróársát megvéendő, komoly elemző kritikát ír a Bovarynéról, in Baudelaire, *Madame Bovary, par Gustave Flaubert* in *L'Art romantique*, Paris, Garnier-Flammarion, 1978.

A polgár Flaubert semmilyen formában nem állt ki Baudelaire mellett.

⁶ *Uo.* 227. Bár Lackfi János fordításában már megjelent a mű, in „Kaligramm”, 2007/5, magam – bizonyos nyelvi megfontolások miatt – a saját fordításomban hozom a szöveget.

⁷ „Minden csak érzés; a név, hang, füst csupán.” Goethe, *Faust, I.* Jékely Zoltán fordítása. Budapest, Európa, 1974, I. 124.

⁸ Gustave Flaubert, *Bovaryné*, Gyergyai Albert fordítása. Budapest, Európa, 1958. II /6. 112–117.

Szimultán beszélnek. Nincs tér, amely körülölelné, körülölelhetné őket. Más-más *valóságban*, és más-más *képzelmek* közepette élnek. Emma a maga boldogság-képzetében, a pap a maga „katekizmus-képzetében”. És az idézőjel nélkül mindez rendben is volna! Bournisien valóság-képzete is, mint látni fogjuk, kettős: a valóságos *hőség* és a képzelet *heve*, a fizikai szenvedés és a gyötrellem, a papi munka, vagyis a *katekizmusra* való felkészítés egyrészt, és a valódi *hitre* való utalás másrészt. Emma *téllensége* és hit utáni *sóvárgása* azonban mind megannyi fal, amely lehetetlenné tesz mindenfajta párbeszédet: azaz egy közös tér születését. Süketek párbeszéde ez. Ahogyan a „nem földi orvoságok” iránti igény bejelentésére egy udvarias „Bovary úr hogy van?” kérdés lesz a válasz, úgy foglalja össze a papi és az orvosi hivatás között meglévő hasonlóságot ez a jóra való papi személy:

[...] mert mi ketten, ő meg én, mi vagyunk az egyházközség legtöbbet dolgozó tagjai. De ő a testek orvosa – tette hozzá vaskos nevetéssel – én viszont a lelkeké.

Emma könyörgő tekintettel fordult most a pap felé:

– Igen... – mondta – a plébános úr minden nyomorúságon tud segíteni.

És így folyik tovább a süketek párbeszéde. Mikor Emma *lélekről* beszél, Bournisien a *valós testi valódi* nyomorúságról: a *mások* nyomoráról szól. Ami nagyon szép, úgymond keresztényi magatartás volna, ha közben, a szeme előtt: *ott és akkor!* – nem roskadozna a fájdalomtól egy végletekig meggyötört asszony, egy *másik ember*, egy *Te*: egy megszólítandó, és egy-egy pillanatra talán megszólítható személy. Majd sokasodnak közöttük a *félre beszélések és félre értések*. A közös fizikai térben egyre kevesebb a levegő, a tér fokról fokra meghasad. Két individuum áll egymással – nem is szemben, hanem hátal egymásnak. Süketen. Mindaddig, míg ezt olvassuk:

S csak nézték egymást mind a ketten, szemtől szembe, szó nélkül.

Ezt a némaságot, ezt az elcsúszott beszélgetést, a megértésnek ezt a hiányát görgeti tovább hólabdaként a *lélekben* gyötrődő Emma kislánya, Berthe felé, mikor durván, immár *fizikai* valójában is ellöki magától. Mintegy négyzetre emelve a süketséget. Így zúdítja a másokra saját ressentiment-lavináit.

A Bournisien-jelenetben minden készen áll egy valódi párbeszédre – hiszen a plébános és Emma egyazon „térben”, *helyiségben* „tartózkodik”, egymással „beszél” –, „csupán” a *pár*, és „csupán” a *beszéd* hiányzik a párbeszédhez. Miért? Mert a pap nem megszentelt személy, a híve pedig nem hívő. Mindketten *eloldalognak* egymás mellől, ahelyett, hogy egyenest egymásnak feszülnének. Mind a ketten *elcsalnak egy dimenziót*: Emma a szentségekkel játszik: beteg házasságára a gyónásban vél írt találni, a papban pszichológust keres; Bournisien pedig, amikor föladatot teljesít, katekizmust tanít, amikor pedig szegényeket ápol, visszazuhan egy dimenziónyit, hiszen papból tanítóvá lesz, orvosból kuruzsló:

[...] egész Bas-Diauville-ig kellett mennem egy felfúvódott tehén miatt: azt hitték, megbabonázta valaki.

• • •

Ugyanez a dimenziószűkülés és dimenziózavar jelenik meg egyértelműen a második jelenetben. Rodolphe Emmára gondolva először a *személyes* névmást fokozza le *általános*, majd *mutató* névmássá, azután azon tűnődik, hogyan „szabaduljon meg tőle”, miután *majd* megszerezte az asszonyt.

Először franciául idézem, mert a magyarban – a személyes névmás jóval ritkább használata miatt – nehezen visszaadható az említett lefokozás:⁹

Tandis qu'il trottine à ses malades, elle reste à ravauder des chaussettes. Et on s'ennuie! On voudrait habiter la ville, danser la polka tous les soirs! Pauvre petite femme! Ça bâille après l'amour, comme une carpe après l'eau sur une table de cuisine. Avec des mots de galanterie, cela vous adorerait, j'en suis sûr! Ce serait tendre! charmant!... Oui, mais comment s'en débarrasser ensuite?

S míg a férj a betegeihez járkál, ő harisnyát stoppol. És hogy unatkozunk! Szeretnénk

⁹ Albert Thibaudet, *Gustave Flaubert*, Librairie Plon, 1922, 116.

a városban lakni, esténként polkázni! Szegény asszony! Úgy epedezik a szerelem után, mint a konyhaasztalon a ponty a víz után. Néhány kedves szó, és ez máris imádni fog, az biztos. Jaj de jó is lesz, micsoda élvezet!... Csak aztán hogy rázzam le?

A jövő idő azonnal múlttá válik, a leendő máris megfagy, *jelen nincs*. Tegyük hozzá, ugyanez a jelen-hiány van jelen egy Proust-jelenetben is.¹⁰ Rodolphe és Emma kapcsolata azonban – *nincsen*. Nincs terük, nincs helyük. Nincs tér, amelyben elférnének: nem mintha olyan nagyok volnának, hanem mert „térfrigiditásban” szenvednek.¹¹ Saját területet még azelőtt felszámolják, hogy megszülethetne: vakok a valóra, vakok, mint a fátum, amelynek gyermekei, ezért is nem férnek el a térben, a teremtett világban.¹²

• • •

A Bournisien-jelenet, mint láttuk, osztatlan színpadon játszódik, itt a két szereplő egymással *párhuzamosan*, egymás köreit nem zavarva *monologizál* – időruhájukba burkolva-bugyolálva. Az évente megrendezésre kerülő Marhavásáron osztják ki a termelőknek, cselédeknek a kisebb-nagyobb díjakat. Számukra nagy nap ez, munkájuk, fáradtságuk elismerése: valamelyest közösségi aktus. De az a városlakók számára is, a vásárra kimenni olyan, mint a sétatéren az új ruhában parádézni. Emma és Rodolphe is itt sodródik egymás mellé, egyazon kíváncsiságtól, életmohóságtól hajtva.

Itt osztott színpadot látunk. A hátsó színen, a „nézővel” szemben ülnek a tribünön a zsűrit alkotó „urak” és kiáltják hangosan, fontosságuk teljes tudatában a díjazottak nevét. Őket is csak a parádé érdekli, a szereplés, mit sem törődnek a kitüntetett személyével. Az előtérben, „premier plánban” pedig a vak véletlen szövegveti Rodolphe és Emma között a gyengéd szálakat:

– *Így például mi – folytatta [Rodolphe] – miért is ismertük meg egymást? Micsoda véletlen akarta ezt? Minden bizonytalansággal úgy történt, a távolság ellenére, hogy mint két folyó előbb-utóbb mégiscsak egymásba ömlik, a mi hajlamaink is egymás felé hajtotak bennünket.*¹³

*S Emma keze után nyúlt; az asszony már nem vonta vissza.*¹⁴

S ezen a ponton „ömlik egymásba” a két világ: a „munka világa”, a regény univerzumában, vagyis Bovaryné szemszögéből nézve a kvázi-*valóság*, és a valóságnak hitt, ezért lélekrontó „ábrándozásé” Rodolphe és Emma alakjában. Mindez – a bravúros narrációnak köszönhetően – *szimultán* zajlik, egyetlen *természetes* tér, a táj ilyformán megkettőzött színpadán:

„*Jeles gazdálkodásért általában!*” – kiáltotta az elnök.

– *Így például az előbb is, amikor eljöttem Önhöz...*

„*Bizet úrnak, Quincamoix-ban...*”

– ...tudhattam-e, hogy idekísérem?

„... *hetven frank pénzbeli jutalmat!*”

– Már százszor is elmehettem volna s mégis követtem és maradtam.

„*Trágyázásért...*”

– Mint ahogy itt maradnék ma este is meg holnap és mindennap, egész életem végéig!

„... *Caron úrnak, Argueil-ből, aranyérem!*”

– Mert még soha senkinek a társaságában nem találtam ilyen zavartalan gyönyörűséget.

„*Balin úrnak, Givry-Saint-Martinből!*”

– Éppen ezért mindenüvé magammal viszem az emlékét.

¹⁰ Flaubert, Bovaryné, 132. A részletet újfent saját fordításban közlöm.

„*A jelen tehát elágazik egyrészt az ábrázolás élményének múltat s jövőt meghatározó jelenére – ez táplálja állandóan magát az írást –, másrészt a cselekmény jelenére, amely az olvasó szeme láttára zajlik. Am az ebédelőben, a látható, kézzelfogható valóság terében ez történik: »bebédeltünk.« Azt a múlt időt (imparfait), amelyik a francia eredetiben szerepel, szokás a múlt jelen idejének hívní. Ezen a sikon a prousti mű az elbeszélő műfaj vegytiszta példája.” Lásd jelen kötet Proust-tanulmányát.*

¹¹ Tábor Béla, *Megismerni: teret teremteni*, in „Helikon”, 2010, 1–2, 55–61.

¹² A franciában a „fatalité” szó szerepel a könyvben végig a „sors” szóra, az a szó, amelyik a sorscapást, a végítéletet jelenti, amelyik fölmentést ad az embernek mindenfajta felelősség alól. Így lesz az akarat helyett fátum. Albert Thibaudet, *i. m.*, 120.

¹³ A franciában „nos *pentés* particulieres” áll. A szó egyszerre jelent *hajlandóságot*, *hajlamot* és *lejtőt*, vagyis a fátum itt a tehetetlenségi erő alakjában nyilvánul meg.

¹⁴ Az alábbi idézetek Flaubert, Bovaryné, II. 8. fejezetéből valók, Gyergyai Albert fordításában.

„Egy merino-fajtájú kosért...”

– Ön viszont elfelejt engem, úgy eltűnök majd, mint egy árnyék.

„Belot úrnak, Notre-Dame-ból...”

– De nem, ugye valami mégiscsak marad belőlem az elméjében, az életében?

„Sertésenyésztés, megosztott díj: hatvan frank Lehérisse és Cullenbourg uraknak!”

Ugyanazt a „süketek párbeszédét” halljuk, mint az előző jelenetben. Míg amott két ember beszélt el egymás mellett, itt már nem is párhuzamosan, hanem egymást *keresztve* hangzik a szöveg, vagy az abszurdumig fokozva a jelenet humorát: „mégis követtem és maradtam *trágyázásért*”, és/vagy mindkét eseményt megtépázva: „Éppen ezért mindenüvé magammal viszem az emlékémet. *Egy merino-fajtájú kosért...*” Az utolsó párbeszédfoszlányt értelmezhetjük egyenesen Rodolphe „önvallomásaként”: belőle sertésenyésztés marad. Betetőzésként Flaubert egy duplacsavarral még egy calembourt is csinál a kitüntetett urak nevével.¹⁵

Persze a „munka világa” sem egységes, vannak a díjosztó uraságok, de a díjazottak sem egyenlők: az aranyéremre, mint láttuk, a gazdálkodó uraságok – a gyanakvó falusi seggfek – érdemesek, a cselédek már csak ezüstéremre. Így hát „Catherine-Nicaise-Élisabeth Leroux ötvennégy év szolgálatért ugyanazon a tanyán – ezüstérmét kap, mégpedig huszonöt frank értékben”.¹⁶ A cseléd, minthogy még soha nem volt ennyi sok ember között, nem hisz a *fülének*, szégyenében, szerénységében nem mer kimenni a pódiumra. Az elnök természetesen süketnek hiszi:

S ordítózni kezdte a fülébe:

– *Ötvennégy évi szolgálatért! Ezüstérem! Huszonöt frank! Ez most mind a magáé!*

A vénlány, mikor megkapta, hosszan nézegette az érmet. Majd a boldogság mosolya áradt széjjel az arcán s hallani lehetett, amikor elmenőben így mormogott:

– *Odaadom a plébános úrnak, legalább misét mond értem.*

Így állt e pirosposztag polgárok közt ez a félszázados szolgaság.

Így summázza a helyzetet a narrátor. A két párhuzamos cselekményt, a díjkiosztást és az udvarlást ugyanaz a mélységes megvetés és idegenség jellemzi. Rodolphe-ot láttuk már a belső monológjában. Kierkegaardot parafrazálva, azt is mondhatjuk: a polgár áll a legtávolabb a valódi párbeszédétől. De mit nevezünk valódi párbeszédnek?

• • •

Hamvas Béla dialóguson a másik mondandójának intellektuális és egzisztenciális asszimilációját érti. Ami körülbelül ezt jelenti: megértem és átélem. Tábor Béla ezt a meghatározást finomítja ugyanott, amikor a monologikum, vagyis a monologikus hagyomány áttörését tartja a legfontosabb feladatnak:

Aki monologikus, százféle én-fátylat hazudik magára, csak hogy ne kelljen magáról beszélnie. A monologikus hagyományt tehát ebből a sugárzási pontból akkor töröm át, ha bármiről van is szó, magamról beszélek – a szót, hogy „magam” legkényesebb, legszubjektívebb, röviden: legszemélyesebb értelmében véve.¹⁷

Azért is akartuk tisztázni, mit értünk valódi párbeszédén, mert a harmadik jelenet, amelyet elemezni fogunk, Emma halálát állítja színre. Egy olyan aktust, ahol minden jelen lévő legszemélyesebb „önmag”-jára van szükség ahhoz, hogy a halál ne a múltó Idő egyik, a másíka számára semleges? közömbös? tizenkettő egy tucat? pillanata legyen, hanem beavatást kívánó szentség. Azt, hogy *ott*, a regényben mennyire nem kivételes pillanat a halál, mennyire belesimul az Időbe, Flaubert legélesebben éppen a hét szentség egyike, az utolsó kenet parodisztikus-ironikus, vagyis a szó mindkét értelmében vett *feladásával* érzékelteti.

Az utolsó kenetre pusztán rutinból kerül sor. Mert így szokás. És itt máris megállhatunk egy pillanatra. Ahogyan Emma az első jelenetben búbanatában a paphoz fordul, úgy készül „áhitattal” a szentség felvételére. Az idézőjel annak szól, hogy a való-

¹⁵ Mindkettő beszélő név: Lehérisse *tüskés*, gyanakvó embert jelent – a sündisznó tüskéi után, Cullenbourg pedig „angolosan” ejtve a calembourt ad, a. m. *szójáték*, nem komolyan vehető, hazug. Ha pedig franciásan ejtem, úgy: *falusi seggfék*, vagy élve az azonos hangzással: *szőrös segg*.

¹⁶ A jelenetet már agyonidéztek, nem a mi fölfedezésünk, itt csupán adalékul szolgál.

¹⁷ Tábor Béla, *Személyiség és logosz*. Budapest, Balassi Kiadó, 2003, 90–91. A Hamvas-meghatározás is itt olvasható.

di áhítat több mint érzés, több mint érzélem: valójában egy magasabb érték iránti csodálat megnyilatkozása.

A nyitókép Emmának az apácánál töltött évek emlékeit, akkori érzéseit tükrözi. Csupa érzéki kellék: gyertya, ezüsttál, lila stóla, tömjén, a pap mormoló imája – az öt érzékre ható megannyi benyomás! (Az ellenreformáció harcias szolgái bizonyára az ilyen emmákra vetették ki hálójukat.) Itt minden áhítat testiségbe vált. Amikor azt olvasuk, hogy Emma „kinyújtotta a nyakát, mint hogyha csak szomjúhozna”, ez a „szomjúhozás” távolról sem *spirituális*, ellenkezőleg: érzéki, kéjes sóvárgás, amint ezt a mondat második részéből megtudjuk:

*s rátapasztotta ajakát az Isten-Ember testére, olyan erős csókot lehelt rá minden maradék erejével, aminőt egész életében senkinek soha nem adott.*¹⁸

Az Isten-Ember megfélemeződik, emberré csonkul, hogy aztán már csonkán a legforróbban szeretett férfit magasztosuljon. Minden teret a tárgyi világ szív magába, profán és szent a tilalom ellenére keveredik, profanizálódik a megszentelt lét: két gyertyatartó között vattacsomók hevernek ezüsttálon, a fehér terítővel borított kézimunkaasztalon. Vagy: „megtörölte az ujját, tűzbe dobta az olajjal átítatott vattacsomókat”. Minden mozdulat technikai részletté silányul („a pap jobb hüvelykjét olajba mártotta” – nota bene: mintha valaha is szenteltek volna föl „balgát”!). Így szorul minden dimenzió egy lejjebb dimenzióba, így szűkülnek a dimenziók – kifulladásig, fogy el a tér, s fordul át időbe.

És itt jön a flaubert-i Kunststück: az utolsó kenet! A szövegszöveget szinte meghasad, fölfeslik, hiszen alig-alig bírja el azt a távolságot, amely szó és tett: aktus és kommentár, az olvasott: profán szöveg és a nem átélt szentség között feszül. Flaubert mintha szarkazmussal bélelné ki szöveganyagát:

[...] megkezdte az utolsó keneteket: először Emma szemére, amely annyiszor megkívánta a föld hiú pompáit; azután az orrcimpákra, amelyek úgy szerették a langy szelőt s a szerelmes illatokat; aztán a szájra, amely hazugságra nyilott, nyögött a gögtől és sikoltott a kéjben; aztán a két kezére, amelyek úgy élvezték a gyengéd simogatásokat, és végül a lábaira, amelyek oly sebesek voltak, amikor Emma vágvainak kielégítése után szaladtak, s most már nem járhatnak többé.

A szentség kiszolgáltatása egyetlen mozdulatban és mondatban történik: és ez a mondat, illetve az egyetlen fő mondat keresztet, pontosabban feszületet rajzol ki: Emma szemét, orrát, száját, a két kezet, lábat. Szentségtörés, kiáltanánk, ám *nem* történik meg. Nem történik sem szentségtörés, de a szentség sem adatik föl, hiszen a főmondatot Flaubert megtűzdeli vonatkozó *mellékmondatokkal*, amelyek nemhogy kiegészítenék a főmondat mondandóját, a cselekvést, vagyis a megszentelést, egyenesen destruálják, megsemmisítik, semmissé, érvénytelenné teszik. Először is a szentség kiszolgáltatása – részben a pap, részben a haldokló Emma, de nem kis részben a „nagy eseményre” egybegyűltek miatt – *nem* történik meg. Ám – és ez is a narratori bravúr része! – nem történik meg az utolsó tagadómondat miatt sem: „[lábai] nem járhatnak többé”. Hogyan is menne be az örökéletbe az, akit a lábai már nem bírnak el? Bizonyára nehezebben, mint a teve a tű fokán.

És akkor fordítsuk le a mondatot modern, vizuális, azaz filmnyelvre. *Látni* a pap Emma arcán matató kezét látjuk, amint föladja az utolsó kenetet. És *hallani* kit hallunk? Egy narrátort, aki a képen *kívülről* szól: megkezdte, orrcimpákra, hazugságra nyilott stb. Így profanizálja, csapja agyon Flaubert újfent a szentséget – persze az általa létrehozott szereplők szorgos segédletével. Mindez egy dramaturgiai sűrűn belakott „térben”, a szobában „történik”, ahol a haldoklóval együtt mintegy négy-öt ember tartózkodik, és hallgatásuk, passzivitásuk, vagyis magukba süppedtségük miatt a tér mintha beomlana, elfonnyadna, lassan-lassan meg is szűnne. Ezt a töpörödést hangsúlyozza, erősíti a tükör-epizód. Emma ugyanis a szentség magához vétele után – a körülállók álságos várakozásának megfelelően kissé erőre kapva – elég frivol módon (!) a tükört kéri. És benne, az önismeret vagy félre-ismeret = a narcizmus ezen eszközében nem láthat mást, mint mérgezett lelke torzképét.

„A szövegszöveget szinte meghasad, fölfeslik” – írjuk. A szöveg valóban fölfeslik, a tér azonban nem robban szét. A halál ugyanis „elhájasodott polgárként” kegyesen bánik áldozataival.¹⁹ Diszkrétan nem foglal el nagy helyet, de hiszen nem is jut neki sok. Bár kaszásként azért csak megjelenik a csúf vak ember alakjában.

¹⁸ Az alábbi idézetek Flaubert, *Bovaryné*, III. 8. fejezetéből valók.

¹⁹ Thibaudet, *uo.*

Hirtelen kinn, a gyalogjárón nagy facipők kopogása, meg egy bot zörgése hallatszott.

Valójában a vak koldus a halál képében „kopogtat” Emmánál. A halál ugyanúgy belefolyik az időbe, vele együtt folyik el, mint a napok, az évszakok. Halál nincs, csak elmúlás. Emma nem meghal, így, jelen időben, itt és most, a szemünk láttára, hanem „már nem élt”. Azonnal elsüllyed a múltba. A halál nem történés, hanem az élet hiánya. Merő negatívum, csak-elmúlás. „Minden elmúlik, még a halál is” – mondja majd Proust.²⁰ Ahogyan az öröklét is csak a negatívumban, csak tagadó formában van „jelen”: az örök megváltatlanságban, ahogyan írtuk. Ezért nincs beavatás, sem ünnep, még egy főhajtás sem jár Emmának. Amilyen észrevétlenül, háttér-eseményként: „Mindnyájan *odasiettek. Már nem élt.*” – siklik át a nem-létbe, ugyanolyan simán, minden föltűnés nélkül csuszszanunk át a következő fejezetbe, amelyet egy narrátori kommentár nyit:

Il y a toujours, après la mort de quelqu'un, comme une stupéfaction qui se dégage, tant il est difficile de comprendre cette survenue du néant et de se résigner à y croire.

*Amikor valaki meghal, mintha valami kábult zsibbadtság szabadulna föl, mivel annyira nehéz felfogni, hogy /egyszer csak/ itt a semmi, és /annyira nehéz/ még bele is nyugodni abba, hogy itt van.*²¹

Emmáról – az egy Charles Bovaryt kivéve – nemcsak a halálos ágyánál sürgölődők feledkeznek meg, de maga a narrátor is, amikor „valakivé” absztrahálja, semlegesíti, maszatolja azt, aki halni készül, és megfosztja konkrét személy voltától: megismételhetetlen egyediségétől. Emmának, e kvázi főhősnek a halála ezek szerint nemcsak statisztikai adat, de remek alkalom arra is, hogy a narrátor arról elmélkedjék, mi is történik akkor, „amikor valaki meghal”. Semmi – tudjuk meg a mondat második feléből. És ez a semmi ráadásul létezik, hiszen itt van, eljött, bekövetkezett (*survenue*). Hogyan létezhet valami, ami *nincs?*, ami maga a *nem levés?* Úgy, olvastuk még a mondat első felében, hogy a létező, mert érezhető, érzékelhető, fizikailag is megnyilvánuló fájdalom helyére zsibbadtság, kábulat lép, vagyis egy olyan jelenség, amely közelebb van a nem létezőhöz, mint a létezőhöz. A fájdalom éles, mint a penge, belénk hasít, fájdalmunkban üvöltünk. Ám a kábult zsibbadtság csak dadogni tud. Az elbeszélő a halált itt olyan „eseménynek” mutatja be, amelynek során a „porhüvelyből kihullik a por”, marad a hüvely, az üres edény, egy „semmivel teli” test: egy önmagából kifordult, besüppedt tér.

A szó csak térben hangzik, a teret is a szó teremti, besüppedt, elvásott, nyítt térben csak artikulálatlanul, dadogva lehet szólni. Emma is dadog, s aki dadog, nem lehet valódi hős.²² De nem valódi azért sem, mert akarat helyett vágyai vannak, s ezeket is ressentiment-rögök formálják.²³ *Légüres* térben mozog, levegőt nem kap, mégis szállidos, mint a száraz falevél. Saját tér, aura nélküli kvázi-hős, aki – mint az idő – mások terén élösködik. Ezt a kvázi hős-szerepet a narrátor avval a kegyetlen gesztussal szemlélteti, hogy Bovarynét – ne feledjük, még csak nem is az amúgy intertextualitást megengedő *Emma* a regény címe! – jó néhány regénylap közé zárja. Már régen olvassuk a regényt, mikor föltűnik, és még mindig olvassuk, mikor már nem is él.

Emma tértelen, fülledt, zsúfolt levegőben: pokolban él.

*A poklot legkönnyebben arról lehet felismerni, hogy aki odakerült, nem tudja, hogy a pokolban van.*²⁴

Emma – és Flaubert szerint minden kisvárosban ilyen emmák élnek – nem tudja, hogy /a/ pokolban él. Flaubert, az író erről világosítja föl az olvasót, talán az olvasó emmákat is. De az örökéletű pillanatot nem engedti szóhoz jutni, nem engedi, hogy a pillanatot, mint valami virág, kiterébélyesedjék.

A fölvilágosítás munkája így félbe marad.

²⁰ Proust írja 1907-ben, mikor egy barátja nagymamája meghal: „Rien ne dure, même pas la mort.” (Minden elmúlik, még a halál is.)

²¹ Flaubert, *Bovaryné*, III. 9, 325. Mivel a Gyergyai-fordítás nem adja vissza a mondat abszurditását, saját értelmező fordításomban és kiemeléseimmel idézem az eredeti szöveggel együtt.

²² Hősön itt természetesen a legtágabb értelemben vett irodalmi hőst értünk – Akhilleuszról Julien Sorelig. A dadogó, „nehézsájkú” Mózes egészen más problematika.

²³ A mézeshetek után (*Bovaryné*, I. 7. 43–44.) vágakozik „valaki” után, akit képzelete, vagy inkább képzelgése pompásan fölöltöztet, csak arca nincs, majd ugyanezen képzelgés *sodrása* egészen a férje iránti gyűlöletig viszi. A föltüremkedő emlékfoszlányok hatására szalad el a paphoz.

²⁴ Tábor Béla, *i. m.* 35.

Lator László: A megmaradt világ

„Úgy képzelem, hogy a jól leképezett, megformált anyagdarabok, a fogható világ tárgyai, részletei a versben is sugározzák sokféle tartalmaikat, fogalmainkkal beke-
rithetetlen gazdag jelentésmezőjüket” – írja Lator László 2011-ben megjelent „emlékezések” műfaji megjelölésű kötetében. Úgy képzelem, hogy ez a mondat megvilágítja a vers mellett az emlékezéskötet nyelvileg és stílusosan gondosan kimunkált szövegeinek működését is, melyekben a versek központi szerephez jutnak, ezért emeltem ki mottóként a továbbiak elé. Noha ezzel a mondattal egyrészt nem jutottunk nagyon távol attól a képtől, amely a szakirodalomban és a köztudatban – nem túlzás, hiszen Lator szélesebb körben ismert költőink közé tartozik – él e költészetéről. Versei a világból a tapintható, szagolható és látható tárgyakat és testeket érzékelik meg többnyire a hagyományos formáktól nem elszakadva, mégis sajátos lírát hoz létre nyelvi erejük és zavarba ejtő szókimondásuk révén. A kiemelt mondat tehát ars poetica-ként úgy olvasható, mint egyértelmű állásfoglalás a res extensa mellett, szemben a res cogitans-szal, ami a versebe fogható világrészt illeti. Azonban ha a gondolatot visszahelyezem szövegbeli kontextusába, jelentése új árnyalattal bővül, s immár nemcsak a poétika milyenségét határozza meg, hanem az arról írandó esszé módszerének kérdését is felveti, s így a jelen kötet poétikájává tágul. Azt a kérdést teszi fel ugyanis ismétlődő módon Lator, hogy mi marad a versből, ha a mögötte álló történet, anyagdarab – melyből a vers formálódott a költő műhelyében – nem nyilvánvaló az olvasó számára, mert az végső soron nem a versnek része, csak a költő személyes sorsának. Lator ennek nyomán olyan emlékezést ír, melyben szimultán boncolja saját életét és az életrajzi okokból hozzá tartozó verseit úgy, hogy az egyik adja a másik hitelét. Ha közelebből megnézzük, akkor az élet dolgai és a költemények egy transzformációs művelet révén lesznek átjárhatóak. Az önéletrajzi elbeszélés szövegébe szervesült versek az élet megverselt formáiként tűnnek fel, vagyis a versben Lator számára továbbra is megmarad az élményanyag primátusa a fogalmisággal szemben. *A megmaradt világ* című kötet – noha meglehetősen töredezett és szabad folyású történetvezetése van – olvasható önéletrajzként, de talán érdekesebb az emlékezés szeszélye által előhívott saját versekre írt izgalmas vonalvezetésű esszékként olvasni. Valószínűleg Lator László nem annyira az életét akarta elmesélni – hiszen a könyv mellékletét képezi egy CD, mely a vele készült életinterjú részleteit tartalmazza –, mert ami egyedivé teszi ezeket a szövegeket, az, ahogy életét és költészetét egybefogja, és ahogy ezek összefüggéséről mondja el, amit lehet.

Takács Ferenc úgy látja, hogy az önéletrajzban a költészet tárgyiassága és szigorú formája ellensúlyául szolgál az élet formátlanságának, s ily módon a szakmai önéletrajz tétje egyfajta egyensúlyi helyzet kialakítása lenne. Egyfelől én is úgy gondolom, hogy a kötet szövegeinek van egy jól letapogatható módszere, határozott elképzelése költészet és élet kapcsolatáról, másfelől azonban óvakodnék a kötet egészével kapcsolatban egy célképzet megfogalmazásától. Kérdés, hogy lehet-e, kell-e ilyen egyféle működést feltételezni az egész kötetről szólva,

sőt, hogy lehet-e egységes kötetként kezelni a különálló fejezetekből felépülő emlékezést. Pontosabban nem is emlékezést, hanem emlékezéseket, ahogy a borítón olvasható. Azért is gondolhatjuk, hogy a többes szám k-ja nem elhanyagolható jel, mert a kötet valódi fülszövegében az emlékezet hiányosságáról, töredekes jellegéről és műfajtalanságáról beszél Lator, s a két nagy fejezetben, amelyekre a könyv tagolódik, az egyes alfejezetek más-más módon közelítik meg az emlékezés feladatát.

Az első rész *Visszajátszás* cím alatt tényleges visszaemlékezéseket tartalmaz, s itt a hangsúly az életen van, és a szövegek tematikája nagyon eltérő: a háború személyes megélése, a határviszonyok megtapasztalása, a családtörténet és Sárközi Márta kapcsán egy másfajta familiaritás, vagy a kiadó révén a kultúrpolitika, társadalmi tabló és egy útirajz is helyet kap például a fejezetben. Miközben sok minden mégis kimarad. Amellett, hogy elfogadjuk, hogy egy önéletrajz fikcióként működik, tehát elbeszélője tetszés és érzés szerint helyezheti ki a hangsúlyokat az élet eseményei között, ezzel is mintegy személyes vallomást téve az emlékezet működésén keresztül az élet megtapasztalásáról, azt lehet mondani, hogy bizonyos történetek még így is hiányoznak. Nem pusztán nekem bizonyoznak, de Lator is utalt arra egy interjúban, hogy például az Eötvös Collegiumból való eltávolításának történetét még szeretné megírni. A szerző a különböző fejezetekben az emlékezés természetét követve használja az asszociációs szerkesztés elvét, autonóm módon bánik az idővel, így szelekció és kihagyás jellemzi a szövegeket. Az idővel való szertelen bánás rögtön az első sorok örvényléséből világossá válik, hiszen néhány mondat alatt szóba kerül életének minden fontos szereplője és néhány nem olyan fontosnak tűnő is, és majd az összes helyszínt is sorra veszi, ahol élt: „Irsapuszta, nem messze Zalalövőtől, utolsó, ideiglenes lakhelyem a háborús Magyarországon. Sásvárról Pestre, rokonokhoz, onnan, a front közeledtekor Zalába, mert ott is volt rokonság, anyám húga, Éva, oda ment férjhez, az ura, Perényi Bertalan közepes bírtokon, rossz agyagos földeken, rosszul gazdálkodott, náluk laktunk, volt elég hely a nagy, hámló vakolatú, kedélytelen udvarházban” (7). Az elbeszélésben az események időpontok helyett a tér pontjaihoz kötődnek, s így egy-egy topográfiai meghatározás szolgál hívószóul a történetek és figurák felidézéséhez. Például az Irsapuszta-fejezet alatt a nagybátyja, az unokahúga, az intéző fia, a Triznyakocsmá és a mindenkiben világító szeretet egyenrangú elemei lesznek a leírásnak. Az alfejezetek többségének címét egy-egy helynév (Irsapuszta, Sásvár, Makó) adja, tíz alfejezetből hét a fiatalkori helyszínekhez kötődik, mert döntően ezek alapozták meg világlátását és a versek mögött megbújó élményanyagot. Ahogy költészetében, emlékezéseiben is a tér és a tárgyak jutnak főszerephez.

A második részben megfordulnak az arányok, és az élet helyett a művekre esik a hangsúly, bár időnként csak szerkezeti vázként szolgálnak újabb visszaemlékezésekhez, mégis inkább olvashatóak műhelytanulmányként. Hét vers tagolja hét alfejezetre ezt a részt. Lehet úgy tekinteni, hogy filológiai adatokat szolgáltat: mit olvasott például a *Héraclius Gloss töprengései* megírásakor, vagy hol írta a *Nyárvéget*, vagy kinek a hatása van jelen a *Mikor kormozva csonkig égnek* című versben. Hangvétélükben verselemző szemináriumok előadásaiként hatnak ezek az írások, csakhogy nem tudom

elképzelni, hogy milyen közönség előtt lehetne elmondani őket anélkül, hogy megmosolyognák az előadó naivitását. Hiszen nem igazán tűnik releváns szempontnak a vers értelmezésében, hogy a „mikor az édes semmiségek / szétzülленnek s új rendbe állnak” sorokhoz hozzáteszi szerzőjük, hogy „Akár rá is tudtam volna mutatni az édes *semmiségek*-re, bokrokra, fákra, virágokra, füvekre” (231). Megmagyarázza, lebontja a szókapcsolatokat, a legapróbb részletekig menően referenciálisan olvassa a verset, ami azzal jár, hogy még az olyan közhelyszerű szintagmák is különös hangsúlyt kapnak, mint az „egyszerre felvilágol”: „Az »egyszerre felvilágol«-nak itt, úgy képzem, kétféle jelentése van, egy köznapi, azt mondja, amit gyerekkoromban, a nagy telek után jólesett látni a hirtelen megnőtt fényt, az erősödő napot, de, tétovázva mondom negyvenvalahány esztendő távolából visszanezve, mást is, többet is, de ilyesmit jobb csak versben mondani” (185). Ez utóbbi óvatosságot nem értem, az előbbi megállapítás pedig éppen eléggé világos a versben is, nem szorult volna magyarázatra. Saját verset elemezni – azt gondolom – veszélyes műfaj, nem csoda, hogy nem is annyira sokan vállalkoztak rá. Szabó Lőrinc a *Vers és Valóságban* a vers keletkezésének körülményeire koncentrált; a *Magyarázatok M. számára* önkomentárjaiban Petri szellemi folyamatokról és verstechnikáról egyaránt beszél; de amit Lator művel, az mindkettőtől lényegesen különbözik. A versek keletkezését, szerkezetét, metrumát, szóhasználatát, képeit és üzenetét egyaránt tárgyalja, bár nem rendszerszerűen, de az elemzések során általában a legtöbb szempont sorra kerül. Ezek egy része, a mesterség kérdései egy versíró szeminárium hallgatói számára biztosan tanulságokkal szolgálnak, de a másik része – mint például, hogy a „szeszélyes mintájú forma” a fák lombkoronáját jelentené – az irodalomtörténész számára is használhatatlan magánügye a költőnek. Anélkül, hogy feltenné a kérdést, hogy vajon detektálható-e egyáltalán, hogy miből lesz a vers, alapvetésként elfogadja, hogy igen, és megválaszolja a maga kedvére, mert bárhogy próbálok nézni, ez a vallomásos feltárulkozás nem visz közelebb a versek lényegéhez, esetleg a hozzájuk kapcsolódó megjegyzések révén a költő életéről, gondolkodásáról tudhatunk meg valamit. A versszöveg valóságos eseményekre vonatkoztatása nem esik egybe a ma elfogadott versolvasási, értelmezési gyakorlattal, de ezt figyelmen kívül hagyva is látszik, hogy meglehetősen keveset profitálnak a versek azokból az adalékokból, melyeket Lator összegyűjt hét kiválasztott verse köré a *Zsinórpaddás* című nagy fejezetben.

A színházi szókészletből kölcsönzött címadás nem idegen a költő életművétől, hiszen összegyűjtött versei, egy verse és jelen kötetünk egy fejezete is *Az elhagyott színtér* címet viseli például. A színházi áthallások a képi és dologi jelleg előtérbe tolására erősítenek rá, a zsinórpaddás pedig mindezt mint illúziót világítja meg, s a háttér-folyamatokra tereli a figyelmet, vagyis tulajdonképpen a szem elől eltakart technikai apparátusra, amelynek segítségével felépülhet az előadás. De azt állítani, hogy ezeknek a titkoknak a kifigyelése, felfejtése egyenlő lenne az előadás titkának leírásával, értelmezésével, képtelenség. Éppen ezért a *Zsinórpaddás* elemzései – azzal, hogy feltárják egy-egy vers élményanyagát, a szókapcsolatok, képek életbeli megfelelőjét – nem értelmezik a verset: csupán személyes kommentárokként olvashatóak, nem

analitikus állításokként. Az elemzések részben maguk is az emlékezési folyamat állomásai, s jellemzően feltételes módban, olykor múlt időben fogalmazza meg őket az elbeszélő. Érezhetően motiválja, hogy a költői intenciót felidézze és továbbadja az utókornak [„Azt szerettem volna vele mondani” (196); „oda kellene gondolni mögő” (201); „Úgy emlékszem, de lehet, hogy ez utólagos belemagyarázás” (205); „Kedvemre van ez az értelmezés, benne lehet ez is a versben” (210)]. Főleg azonban szerkezeti kérdésekkel és képi megjelenítések boncolgatásával foglalkozik. A *Héraclius Gloss töprengései* című vers kommentárjában egészen odáig megy, hogy azt állítja, hogy lehet a vers anyaga közhelyes, a mondója más(ok)tól vett, csak a megformálásra kell figyelni, mert minden azon múlik, „hogyan tudja az ember áthívteni különféle trükkökkel, képekkel, jól megvilágító társításokkal, nem rendes helyükre tett, váratlan jelentéstöbbletet nyerő szavakkal, a szabályostól akár elütő, meg-megtört, mégis mértani mondatszerkezetekkel, egyszóval, az anyag megformálásával, azt a valamit, amit versnek szánunk” (214).

Költői gyakorlatát nem ezen az egy szöveghelyen mutatja kizárólag a mesterség technikai oldala felől. *A Hogy felelhessen valamit* című verssel kapcsolatban beszél arról, hogy nem szégyen feladatverset írni, mert az írás nem ihlet, hanem szándék és tudatos szerkesztés, esetleg ráhagyatkozás a szavak által előhívott véletlenre, de a fogalmi összetevő itt is kimarad a felsorolásból. A versek elemzését az írás aktusa felől hajtja végre, vagyis a hol írta és miért írta ugyanolyan fontos adalékok, mint a hogyan és miből lesz a vers, viszont jelentésükre óvatosan és ritkábban tesz javaslatot, kettősségek [„a vers ezt is, azt is mondja” (218); „Kétféle lehető jelentése, erre-arra képzeteket indító homályos tartománya van (kellene hogy legyen)” (233)] és kérdések [„De vajon így hat-e a versben?” (231); „Úgy van-e, ahogy én érzem: visszhangos tere támad?” (233)] formájában fogalmaz. Szabó T. Anna költői kérdésekként értelmezi ezeket, s hevesen bólogat a tanár úrnak, mégis azt gondolom, hogy érdemes meghagyni a kérdések nyitottságát. De vajon mi lehet a tétje ezeknek az értelmezési kísérleteknek, melyek olyan adalékokat adnak az olvasathoz, amelyeket egyfelől csak a szerző tudhat, másfelől nem szükségesek a vers megértéséhez? Lator értelmezései megmaradnak az érzékiség szintjén, hogy mit lát, milyen ízt érez a verssorok mögött, és ritkán jut el az absztrakciós szint feltételezésénél tovább, ezért nem lehet teljes értékű értelmezésekről beszélni, hiszen a gondolat csak járulékos elem, mely a szavak többletértelméből jöhet létre.

A *Holtág* néhány sorát („A tüskebozót alvadt viharában / egy képtelenül fénylő égdarab / örvénye édes szőlőhéj-sötétben”) így forgatja át a megtörténtre való emlékezéssé és egyszersmind prózává: „A tüskebokor, úgy emlékszem, vadrózsabokor volt, valahogy, nem tudom, miért, beügyeskedtem magam boltozatos aljába. [...] egyszerre volt fény és homály, csakugyan zöld volt, és úgy éreztem, édes minden.”(194). Állítása szerint a vers többi természeti képe is fényképszerűen hű a valóság egy megőrzött darabkájához, ugyanakkor együttesen egy közelebből nem meghatározott többletjelentést vesznek fel. A *meghatározatlan többletjelentés* kifejezést használja, s ez azt is implikálja nála, hogy több jelentés is adekvát lehet, s ebben rejlik filozófiai potenciálja a versnek. „A filozó-

fia nem az én mesterségem, mégis előnyös helyzetben lehetek: a vers többértelműségeivel, viszonylagos homályával, bizonytalanságaival olyasminek adhat alakot, amit különben szegényes eszközeinkkel csak fogyatékosan tudnánk megfogalmazni” – az első tagmondatot leszámítva a késői Heidegger is mondhatta volna. Úgy tűnik, hogy fogalmiság és tapinthatóság egymást kizáró kategóriák Lator elképzelése szerint, vagyis nem lehet egyszerre gondolni valamire és versben megérezkíteni ugyanakkor. Pedig egy ilyenfajta költészet nem is annyira elképzelhetetlen.

A költői képek gyökerének feltárását nem értékelhetjük jelentéstulajdonításként, de akkor miért és kinek írja Lator ezeket a jegyzeteket? Azt gondolom, hogy a versek képeinek boncolgatása az emlékezeti munka részeként olvasandó. Lator nemcsak verseinek szövegét, hanem más textusokat is alkalmaz az elbeszélő emlékezet támogatására. Főként a kötet első felében jelennek meg vendégszövegek: saját feljegyzések a háború idejéből, egy fogolytársának naplója Heilbronnról, Vályi András szövege Ócskafaluról, Ipolyi Arnold Magyar mythológiája, a Vasárnapi Újság 1869-es cikke apai dédapjáról, barátok versei, melyek kiszélesítik és elmélyítik az időben az elbeszélhető világ tartományát, de ezek a szövegek nem az emlékezet hézagait töltik ki, hanem a narratíva kalandozásainak részei. Az emlékezés feladatának elvárásai szerint a saját versek a többi szöveghez hasonlóan egyszerűen betagozódnak az elbeszélés testébe, s mintegy az élet tárgyi lenyomatai lesznek, ezzel azonban felszámolja őket önállóságukban a kötet, értékük helyi értékévé válik. Ez így van az elemző jellegű esszéikben is, ahol a technikai trükkök és megoldások leleplezése mellett a költői képek átvilágításával az élmény-csontváz marad hátra, s ebben a műveletben bizonyos tekintetben szükségszerűen eltűnik a vers teste.

Petri a *Magyarzatok M. számára* kommentárjában azt írja, hogy egyszerre csak elvesztette érzékenységét a fényjelenségekre: „Az nyugtalanított, hogy meddig tudok költőileg megélni a szenzuális élmények emlékéből.” Lator Lászlónak is mintha ez a nyugtalanítás lenne a valódi motivációja az emlékezések megírásához. E kötetében sokféleképpen fog neki az emlékezésnek, nem lesz egyívű nagyelbeszélés, de három fejezetet kivéve (*Márta, Az Európa Könyvkiadóban, Utak Rómába*) mindenhol szerepet juttat a verseinek is, mintha azt állítaná, hogy a költői képekben tartósított élet elővehető, újraintható és újraélhető.

(Európa Könyvkiadó, 2011)
Inzsöl Kata

Énem meg magam között

(Tözsér Árpád: *Érzékek csöcseléke.*
Naplók 1998–2000)

Mi van a tények és adatok, a mindennapi események leple mögött? Az általuk elfedett valóság-e, ahogy Simone Weil írja, vagy éppen hogy: gondolatainkba befoghatatlanul, a lehetőségek teljét tartalmazó üresség? (S hogy ez most a *legvalóságosabb*.)

De akiknek a tények, az adatok a végső valóság – nyilván megakadnak itt. A valóságosnak látott tárgyakon túli világ számukra legfőbb hit kérdése, vagy rosszabb esetben káprázat, ábránd, délibáb. S hogy még tovább csigázzam olvasómat: az *énünk* valóságos-e? Létezik, létezőnk, persze – de valóságosan-e, s nem csupán egy szövedék egyetlen szálaként, *függésben*, feltételesen a – belsőre és külsőre káprázott – világ teremtő-pusztító erőitől. Akinek vélem magam, s akinek mások látnak – így vajon *valóságos-e*?

Mi van a bomlásban, bajon, jajon túl? Van-e szenvedés, s ha van, *kicsoda* az, aki szenved? Van-e, lehet-e erre *valóságos* válasz, nem csupán bölcsködő, vagy emberarcú istennel kecsegtető? S a válasz a legbelsőbb, zsigeri kérdéseinkre érkezhet-e kívülről, a fogalmak elvontsága felől, netán mások szájából?

Az érzelmeim, a lélek birodalmi valóságosak-e? Ha gyűlöletem, haragom, irtózásaim, erőszakosságom, veszekedéseim, nehezteléseim a pokolba rántanak, *valóban* a poklok fenekén vagyok? Vagy ez is csak közélet? Hasonlat – mint az életem bármelyik ténye? Ha mohóságomban *éhes szellemként* gyöttrődöm, szomjazom, s ha az elégedettséget inkább kívül keresem, mint magamban, mégsem találom meg, ez valóság-e? Hús-vér ember helyett nem csupán árnyként, *kísértetként* bolyongok a valóságban? Ha sötétség van bennem, elveszettnek, bizonytalannak érzem magam, ha kétségeim vannak – valóság-e, vagy káprázom csupán? S ha féltékeny, zárkózott vagy irigy vagyok? Netán ha büszkeségemben, rátartásomban azt hiszem, hogy tudom a megoldást mások gondjaira-bajaira? S ha élvezem a világot, mert nincs hiányom semmiben, ám nem értem mások szenvedését, gyötrelmeit – *valódi* lehetek-e?

Szóval a világaim, *létsíkjaim* valóságosak-e?

„Bármik lehetünk ezen a világon, mivel magából a világból nézve *semmik sem vagyunk*.”

Mégis milyen Tözsér naplóinak önképe? Mennyire ismeri fel, hogy *mások*, a világ, ha nem is torzítatlanul őt, hanem a külsőkről kialakult (rokon-, vagy ellen-) szeneit tükrözi/k vissza? S mit fejezhet ki ebből az írás? Amikor saját magát látja a képernyő tükrében, a képmáson teljesen fölkaparodik: „*Soha többet kamera elé! Az Újesztendő alkalmából meginterjúvolt a pozsonyi magyar tévé s a képernyő tükrébe nézve elrettentem magamtól. Esküszöm, még hullafoltokat is láttam az arcomon, nyakamon, kezemen. A kamera könyörtelen, azokat a részleteket is mutatja, amelyeket az önreflexió általában nem érzékel,...* (mert) a gondolat saját anyagával van elfoglalva, mit neki a ritkás haj meg a hullafoltok.”

Ha egy kritikus írta volna le mindezt, Tözsér jogosan megsértődhetett volna, sőt a személyi méltóság sárral dobálása címén akár bíróság elé is idézhette volna gonoszkodó ellenfelét. Vajon a lélek törvényszéke a felperes *én* vagy az alperes *magam* javára dönt-e? Bárhogy is, a *személy* vesztes lesz.

S még korábról egy hasonló én-mondat a hatvanéves költőt, tanárt ünneplő tanácskozás kapcsán: „*Megvolt a nyitrai szümpozion. A végén már legszívesebben már magam is hozzászóltam volna: Ugyan mit vagytok úgy oda ettől a beképzelt alaktól, aki a gyengéivel tüntet. Csak*

azért mondja magáról hogy »outsider« hogy ellenkező véleményre provokáljon benneteket.”

Majd a saját kezűleg felújított autója kapcsán írván, miközben az ablakból jólesően gyönyörködik művében:

„Mégsem vagyok én még értelmiségi, mesterember vagyok, mint az apám volt. S talán költőnek is iparos.”

Ismerem, ismerjük ezt az önelégültséget, s rögtön utána a gyomrot kihibbantó zuhanást: pár pillanatra mindenhatónak, istennek érzem magam, hogy aztán rögtön visszaesek az elégedetlenségbe, önbecsmérlésbe – egyenesen a szurokszín, tikkasztó poklomba. Vagy ami még annál is rosszabb: a középszerűség állapotába.

Bár ez az érzés számomra sem idegen, nem mondanám, hogy Tözsér mindig könyörületlen önmagához.

Mit kezdjen az ember a betegségeivel, a szenvedéssel? A közönyösség, az eleveenség elnyomása, de még a panaszkodás sem segít. Íróként kit szólíthatok meg panaszaimmal? Legföljebb az (ismeretlen) olvasót. S legyen bármilyen részvétellel irántam, rajtam aligha segít. Miután kimondom, ami fáj, talán ideig-óráig megvigasztal. Mennyivel jobb hallgatót talál a zsoltáros, vagy Jób, mikor egyenesen a Teremtőjéhez fordul. Van hitük: az élet forrása, főntartója s visszakérője felé panaszkodva talán túljuthatok a szenvedésen. Vagy pedig: állhatatos figyelmekkel, ha derűs, ha borús a világ. S ha nincs hitem egy személyes teremtőben, egy emberforma istenben? Ha nem tapasztaltam meg a világ egységét? A szenvedés akkor is kikerülhetetlen.

S a kérdés is: honnan jön? Tetteim következménye? Igazságtalanság? Istencsapása? Tanulópénz? Lehetőség a tudatosításra?

Emlékezetes Buddha négy nemes igazsága: Az élet szenvedés. A szenvedésnek oka van: a test és lélek szomjúsága, vagyis a szenvedélyeink káprázata. Forrásuk pedig a test ösztöneiből fakadó vágyainkban rejlik. A vágy alapja meg: görcsös kapaszkodásunk az életbe, s mindig azt követve, ami kellemes, kívánatos, még ha betegséghez, halálhoz vezet is. A jó hír viszont: a szenvedés megszüntethető a szenvedélyek gyökerének elvágásával. A szenvedés oka kialszik, s az én belátja, ráébred arra, kicsoda valójában.

Tehát ha nem valódi énemből élek: szenvedek.

Már csak az a kérdés, hogyan szűnnek meg a szenvedélyeink.

Elnyomással-e, ahogy az aszkéták vallják? Vagy épp hogy tudatosításukkal, átalakításukkal? Vagyis az utunk célja tételével?

Tözsér egyik verssorával kérdezve: *El tudja-e gondolni nyelvünk az ént?* Kéretlen válaszom: elgondolni bizony kevés, túl *elvont*. Átélni inkább az ént a nyelvünkön át. Az ízein, hangjain, érzetein, képein túl. Amíg nem jutok túl az elgondolásokon – a póznának nemcsak a csúcásáig, hanem azon felülre, ami a köznap tapasztalat számára képtelenség –, foglya maradok az elképzeléseimnek, leírásaimnak. A valómat elfedő káprázatoknak.

Intuíciónk visz följebb a pózna csúcánál. Ez a túljutás, transzcendencia teszi jobb helyeken eleve né Tözsér naplóját, verseit is. A napló egy helyütt Emil Michel Ciorant idézi, aki, úgy mond, a testével gondolkodik. „Világmindenség is a »testével« gondolkodik” – teszi hozzá a poszsonyi naplóíró.

Vagyis: a levelek zöldje, a csillagok fénye, a bogarak formája ugyanabból a tudatosságból fakad, amiből a *vagyok* érzése, tapasztalata.

E nélkül a *tudatosság* nélkül senki lennék.

Az értelmiségi, ismereteit elengedve, rajtuk túljutva belátja, hogy a gondolkodás cselekvésellenes, sőt akadályos (lehet) a felismerésnek. Persze, nem a gondolkodás ellen vagyok épp, hanem tapasztalom gyakran a korlátait. Csak azt tudhatom, hogy: semmit sem. A létezéshez, boldogsághoz, tudatossághoz képest, amit most gondolok, leírok – semmi. (S a gondolat szótöve: a gond. Ha elkezdek töprengeni a boldogságról: máris gondban vagyok. A testemmel, világgal való egység biztonsága helyett csupa kétség, merő bizonytalanság.)

„Valljuk be: gögünkben szolgálknak tartjuk kezünket, lábunkat, szerveinket. Azt hisszük, csak nekünk, azaz csak a fejünknek van véleménye a dolgokról. Nagy tévedés. Testünk minden része külön gondolkodik (sőt együtt is: rendszerként; ez is csoda – V. I.): a derekam fájdalma a derekam gondolkodása. Az orvos persze ki fog nevetni, ha neki is így adom elő a panaszaimat.” Tözsérnek a *tudatosság* helyett inkább a *gondolkodásra* jár rá a tolla. De világos azért, amit ír: a sejtjeinkben, szerveinkben *tudatosság* van. Olvastam valahol: egyetlen sejtünk DNS-információja egy kisebb könyvtárnyi könyvet töltené be, ha fogalmakká, gondolatokká lehetne alakítani. De egy-egy sejt *tudása* mérhetetlenül több a könyvekbe írtakénál, mert ez élő és éltető erő, s nem pusztán jelek sora. Nem pusztán ismeret, árnyék, hanem élet.

„Az igazságot, az eszmét, az Egészet, az Egyet egyedül a test zavartalan működésében érzékelhetjük. Az általános, csaknem állandó érzésünk viszont az akadályozottság. Ezt az akadályozottságot számtalan formában (tehát sokként) érzékelhetjük, a működést ellenben szerveink összhangjaként, egyetlen valamiként, egyetlen minőségként.” A betegség eszerint töredezettség az egészséghez, a világban való szerves létezéshez képest.

Platónt olvasva talál rá Tözsér, hogy a lélek „akkor gondolkodik a legszebben, amikor nem homályosítja el sem a hallás, sem a látás, sem a fájdalom, sem a gyönyörűség, hanem amikor a legnagyobb mértékben önmagáért való, a jó dolgába küldve a testet” s „a vele való érintkezés nélkül tapogatózik a létező felé”. S ezt úgy kommentálja a naplóíró: „Könnyű volt Platónnak: nemigen volt beteg, nem volt mit a »jó dolgába« küldenie. Állítólag magas atlétatermetű, keménykötésű ifjú volt, sportversenyek hőse, széles vállairól nevezték el Platónnak...”

(Platón magyar fordítója nyilván nem szemlélődött, nem meditált, mert akkor aligha írta volna, hogy a lélek akkor gondolkodik (!) a legszebben (!). A lélek, a tudat ugyanis túl van a gondolkodáson (mert, ugye, önmagáért való), a testet se küldte volna el a „jó dolgába”, mert ez így nyegleges, tenyeres-talpas odamondás. Nem kell „küldeni”, vagy épp ha küldjük, akkor marad csak.)

Am legyen, maradjon!

De ha az újplatonikus Plótinost olvasom, akiről egyik tanítványa azt írta, hogy a mestert „gyakran kinezta bélbetegség, de sem beöntésnek nem vetette alá magát, mondván, hogy nem öregembernek való az ilyen gyógy mód, sem állati eredetű orvosságot nem volt hajlandó bevenni, mondván, hogy nem eszik a háziállatok húsból készült eledelt sem.”, akkor vajon hogyan módosulna Tözsér megállapítása? S miről tanított Plótinosz?

Az Egyről, a szellemről, a lélekről. Ő írja egy helyütt: a „lélek számára nincsen rossz, ha megőrzi a tisztaságát. Ha viszont nem őrzi meg, akkor nem a halál a rossz számára, hanem az élet.”

S könnyű volt-e a betegségekől meggyötört s egyáltalán nem atléta természetű Simone Weilnek, aki mégis a „megváltó fájdalom”-ról ír? S a többieknek: a testbenlélemben szenvedő filozófusoknak, misztikusoknak?

A kérdés most az, hogy a test fájdalma, szenvedése, a betegség elválaszt-e az egytől, vagy segít visszaéreznünk? (Remélem, nem kérdeztem túl részvétlenül, és túl gögösen sem.)

A választ ki-ki átélheti.

(Átélni csak túllépve lehet; hiszem vagy sem, ez a valóság.)

Történik egy alkalommal, hogy Tözsért a Könyvhétről hazafelé utazván a vonaton nyugtalanság, izgatottság keríti hatalmába. Legszívesebben futna a vonat előtt, hogy célba érjen, s megszünjön benne a *keserves feszültség*. S lassan, nehezen ébred rá, hogy nincs valós célja, „aminek elérése megválthat(na), s hogy valószínűleg kint keresem, ami bent kellene, legyen, ami belőlem hiányzik. (Illetve, ahogy az ilyen állapotok közben olykor megtapasztalom: bennem van, de elfedi a nyugtalanságom, a keresés, a gondolataim, a célra irányultság vagy pont a céltalanság – V. I.) *A betegség célt adhat az életemnek: a gyógyulást, az egészségemet viszont nem tudom megtölteni célokkal.*” Marad hát a naplóírás: „ornamentális díszekkel rajzolom teli a fő téma, a létem által kitöltetlen képfelületeket. Teleírtam a *Harmonia caelestisnek és Ács* (Margit) *A hely hívása c. esszékötetének margóit.*”

Tözsért sokan képzett betegnek tartják, s ilyen mondatok után engem is elfog a gyanú – hátha nekik van igazuk.

Én vajon mit tettem volna a hazafelé utazó helyében? Bármit írok, csak képzem (het)em. Merő képzelem. (Csak azért, mert *ittthon* vagyok?) Ráfogás, hogy az *égi harmónia*, mint cím már befelé fordította volna figyelmemet, *hisz a mennyek országa bennem és köztünk van.* (Mihelyt leírtam, máris látom, hogy ez így túl sok, *túl világos*. Önvakítóan az. Lásd: át is húzom.) Mi a biztosítékom, hogy elfogadtam volna *a hely* (és az idő) *hívását*, magát a helyzetet szerencsés rajtgödörnek tartva, hogy elinduljak befelé s megnézzem, hiányzik-e *most* nekem valami. Hogy a figyelemben, ha *teljes*, hiányozhat-e valami. Ha ezt tettem volna, alighanem megtalálom, hogy a nyugtalanságom mögött nyugalom van, s már *helyben* is vagyok; ám így aligha írtam volna Tözséréhez fogható vallomást a nyugtalanságról. S maradt volna az érzésem is megosztatlan, magánügy.

Bár ha valamin túljutok, nemcsak én hagyom el. A legbensőnk: a *külvilágunk*. A lélek mélye körülvesz bennünket.

S tűnődve idézem most megint Plótinoszt, aki a cselekvést a *gondolkodás és a szemlélődés árnyképének* nevezi.

Kézköznelben van a kortárs Grandpierre Attila, a zenész és csillagász interjúja is, ebből illeszték ide egy részt:

„Mivel úgy gondolom, hogy sorsunk van, küldetésünk is van. Ha más nem, akkor annyi, hogy örülj úgy, ahogy te tudsz örülni, élj át olyan szépséget, amit csak te tudsz átélni, és amitől a világ szebb lesz, mint nélküled lehetne. Amikor az ember igazán átél egy maradandó szépséget,

az hozzáadódik a világegyetem közös tudatmezejéhez. A világ sokkal nagyobb, mint azt a mai ember hiszi! A végtelenség óriási szabadságot jelent! Érdemes arra figyelni, hogy mit kapott az ember a természettől. Amikor felébredünk, van 5–10 percünk, amíg még nem csukódik ránk a modern világ, amíg még megfigyelhetjük valódi önmagunkat. Merjünk kíváncsiak lenni, és merjünk azok lenni, akik vagyunk, mint ahogy egy diófa is 100%-ig diófa. Merjünk szeretni az életet egész életerőnkéből, teljes nagyságában!”

Agyó, közepszer!

„*A napló is csak a tények és a történések s kvázi egykorú feljegyzések másként-olvasása. A mai napló a tegnapi napló mai olvasata. A napló naplója.*” – olvashatjuk a 2008-as Szent Antal disznaja egyik összefoglalásaként a költő diáriumi alcimének magyarázataként.

A naplóban csak a megtörténésük után kerülhetnek papírra az események, tehát éppen *már* és *még* nem léteznek. (Az író számára *már*, az olvasóéra pedig *még* nem.) Sőt: a jelent, a *mostot* a nyelv képtelen megfogni; mire kimondok valamit, amiről szólok, elmúlik többszörösen. (A nyelvem szükségszerűen a *múltam*.) Csak a gondolataim, előítéleteim, a viszonyulásom, a róla alkotott kép marad a valóságom, az *énem* helyett. Bár itt megcsavarná a mester az orrom. (*Aú! Ez fáj!*) Szóval az írásom sosem előzheti meg azt, *amiről* írok. A létezés, a világ előre különben sem leírható. Mert mindkettő egyszerre *túl* és *innen* is van a fogalmiságon, jeleken.

►(Vagyis épp itt)◄

A napló tehát többszörösen is „lebegő” műfaj – a vélt, káprázott énem képe önmagamról és a világról. A jó napló mögött tehát ott az életrajzi én, sőt ennek viszonylagos-sága; soraiban, ha nem is egyszerre, de egymás után szerepel az *én* és a *magam* nézőpontja. Tények, adatok és mögöttük, rajtuk átfénylően a valóság.

Az *én* és a *magam* – vajon egy, vagy inkább kettő?

Ha *egy*, akkor miért különböztetem meg? Miért a *között*?

Ha viszont kettő, lehetek így egyáltalán önmagam?

Se nem kettő, se nem egy?

(Nem, a *másfél* sem jó válasz.)

Hát akkor?

Ha megszólalok, máris a pokolban vagyok, ha nem válaszolok – gyáva a nevem.

Mit tegyek?

Mit tegyél?

Mit tegyünk?

Törjünk túl a kérdésen, és most *tegyük meg!*

(*A gondolkodás róla, csak árnyék.*)

Joggal érezhetem íróként, megfigyelőként, hogy a naplóm „hatalom”, mert tetszésem szerint ítéltetek elevenek és holtak fölött; de *naplózni* kiszolgáltatottság is, mert az ítéleteim visszahárul(hat)nak rám. Ha viszont nem érzésekből, indulatokból írok, amit így létrehozok, se hús, se hal: az élet valóságát elfedő okoskodás, pusztá műveltséganyag. A naplóban jó, ha vallok is magamról, a világról, ha nemcsak ítélek, de gyónok is, nemcsak panaszkó-

dom, de örülök is. Így nem csupán a szenvedést, a fájdalmat, hanem a derűt, boldogságot is meg tudom osztani. Ha a csúcstról visszanezve örülök a leküzdött meredélynek, mindig van, aki figyelmeztessen (akár az útítáram, akár a *daimon* odabentről; na jó): ahová majd visszatérek, a völgyben: temetők, koponyák, kórházak és utcákon tébolygó hajléktalanok, szenvedők és nyomorultak vannak – s mondd, mit tudsz nekik levinni innen a fönti derűből.

Bármit is sugallnék, a szándék kevés. Nincs mit mondanom erről, de már hallgatni sem tudok.

Betegség, káosz, sötét éjszaka – gyakran képtelenek vagyunk kikerülni belőlük. Orvosaink csak a felszínt, a tüneteket érzékelik, tapogatják – s ezeket próbálják kezelni. Mintha az orvoslás elfelejtette volna mindazt, amit évezredek bölcsessége fölfedezett, jelesül: hogy a külső és belső természetünk gyógyít. S hogy a figyelem (a szeretet): gyógyít. Ennek híján maradt a szike, a műtét vagy a vegyi ráhatás, a gyors gyógyszerek. Akkor is, ha lenne emberségesebb mód. Itt inkább átadom a szót Tözsér orvosának – „arról tartott kiselőadást, hogy menyire elcseszték a gyomromat, mikor húsz évvel ezelőtt nem hagyományos reszekálással műtötték meg a gyomorfekélyemet, hanem hagytam magam rábeszélni az ún. vagotómiára, amely bizonyos gyomornedv-reguláló idegek elmetszését jelentette. Másodszor pedig akkor lehetetlenítettek el, mikor a rosszul emésztő gyomrom defektusát keresve, kivették az epehólyagomat. Most a gyomrom szinte egyáltalán nem emészt s a vékonybél kénytelen ellátni ezt a funkciót is. S nem bírja a megterhelést. – Hát így! Most már legalább tudom, mi a bajom.”

Aztán már groteszk ráadás, hogy ennek az *okos* orvosnak a kontrasztanyaga beszáradt a költő beleibe, s hosszú gyötrelmek után, négy nap múlva került napvilágra. Akit e küzdelem részletesebben érdekel, elolvashatja az *Érzékek csöcseléke* 70. oldalán.

Ez az eset is azt példázza, hogy a rossz, embertelen rendszernek is sok jó szakértője lehet.

Ami a felfúvódás, puffadás lelki mögötteséről tudható, mennyire erősítheti a gyógyító belátást? A kérdés sosem személytelen. Meg kell-e gyógyulnom egyáltalán? Vagy kell a betegség, az öregség, a romlás, hogy versek, esszék írójának?

Válasz helyett nyissuk ki inkább a jelképszótárt! A *belek* a tudattalant, az alvilágunkat jelentik. Gyakori esetben az antibiotikumok, „szakszerű” műtétek, gyorséttermi ételek által tönkrement bélflóra miatt alakult ki a puffadás, felfúvódás; vagy az agresszió helytelen módon való kielése miatt: „valami büzlik” Dániában. S büzbombákat dobunk Polóniusra, kiengedjük a gázt, amivel sajna, hasznos – ám büdös – energiák távoznak a hátsó kijáraton; a lelki integráció hiánya is okozója lehet a bélproblémáknak. S még a megoldás is sejlik: határozottan, egyenesen kifejezni, ha valami „büdös” számunkra és nyíltan szembeszállni környezetünkkel. Tehát megtanulni megenni és megemészteni a világot (*bhoga*), és mindent a maga helyén és idejében feldolgozni. Szóval megbékülni a tükröképpemmel, sőt az árnyékkal is.

S még a szívritmuszavarhoz (gyógyszerek helyett):

Hagyom „felbolnani” a megszokott rendet, kiug-

rom önként a „normális”, azaz a szabályozott biztonságos élet „körhintájából”, engedek néha az örültség csábításának, kilógok a sorból, kirúgok a hámból (farsang idején), hahahaha!!!, s utána hetekig böjtölök, megtanulok nemcsak az eszemre, hanem a szív okosságára is hallgatni. Nézem a felhőket, bolondozok, képzelődöm. Nemcsak eljátszom, vagy értelmezem, de át is élem Hamlet vívódásait. Ha nem élem át, a műveltség, a könyvek, a szerep elfedik, eltakarhatják, amit épp világra kéne segítenem. (Na de tanárként, szerkesztőként, doktori disszertációm védőjeként hogy lehetek Hamlet?)

Pedig milyen egyszerűnek látszott. S ráadásul nincs mellékhatása sem. Legföljebb a tanulság: a betegség jelképeinek felismerése nem azonos a gyógyulással. Az egészség túl van az efféle spekulációkon is, az orvosok ismeretein is, hiszen belőle és benne élünk.

A képzelet meg is betegíthet, de segíthet is a betegség, szenvedés, öregség káoszában. Tözsér számára életmentő a képzelet, a ritmus, a verskép, mert a létet kietlennek, sivárnak érzi.

Évekkel ezelőtt – talán valamelyik könyvhét vége felé – egymás mellett üldögéltem késő délután a naplók hőselével egy mozgó rádióstúdió kerekéinél. Árpád a *hont* az éter hullámain *elfoglaló* felvételre várt, én meg – örülve váratlan találkozásunknak, néhány udvariasan tapogatózó mondat után ott ragadtam. Beszélgettünk. A versekről persze, meg a betegségekről. Akkor a *maestro* ígéretét vettem, hogy amikor a legközelebb Magyarországra jön, telefonál. Találkozunk megint. S majd megpróbálunk a betegségeiről ráérősebben, a papírnak (a maradandóbb/ságnak) szólóan beszélgetni. Készültem az interjúra, de sajnos a várva várt telefonhívás elmaradt. Én meg nem akartam erőltetni a dolgot. Az elmaradt párbeszéd helyett (is) írtam e sorokat. Vagyis inkább: a közeli találkozásunk reményében.

(Kalligram Kiadó, 2011)

Varga Imre

„Akár a kortársunk is lehetne”

(Ferenczes István: *Zazpi*)

„Homokroncs él az igazgyöngyben.”

F. I.

Nem különösen vonzó cím áll Ferenczes István, Csíkszeredában élő költőnek a Kortárs Kiadó *Kortárs Vers* elnevezésű sorozatában megjelent kötete élén: *Zazpi*. Leginkább Raymond Queneau regényének, illetve a Fonográf együttes egyik dalának a címe ugrik be róla, ám főke egyikhez sincs. A cím Esteban Zazpi De Vascos Y Aitzgorri (1746–1821) baszk dalköltő életművére utal. Az ibér lírikus valódi ponyvahős, vonzza magához a keservesnél keservesebb kalandokat, Hispánia nem túlzottan kedveli, élete nagy részét a spanyol gyarmatokon tölti, életrajza szerint olyan helyeken is megfordult, amelyeket a huszadik század regényirodalma emelt a köztudatba (Macondo), a hódítók hadseregébe vélhetően rabként került, részese volt a legnagyobb indián szabadság-

harc megtorlásának, de amint tehetette, meglógott a seregből, serényen kivette részét a függetlenségi harcokból, a hatóság elől bujdokolva szerzetesnek állt, rejtőzködött az őslakos indiánok között, magába szívta nyelvüket, költészetüket, ábrázolókészségüket, viszonzásul rájuk hagyományozta énektehetségét, expedíciókat vezetett, kalandos élete egy szerzetesrend bolondházában ért véget, de az is a korabeli legendás történetek szellemében történt, egy Jézus keresztyével megjelölt számrá változott, majd az őserdőben kimúlt.

Kalandos életrajz, amibe bele tartoznak a kuplerájban, fegyházban, dzsungelben, rendházakban töltött esztendő, és amit sovány füzetekbe rótt, részben megsemmisült, csonkult irodalmi alkotások és naplók dokumentálnak. Az életmű felfedezője, gondozója, fordítója és közreadója, Ferenczes István állítása szerint. Az olvasó úgy érzi, bár maradt volna ekkora, feldolgozásra érdemes anyag más műkedvelők és hivatásos írástudók után Zazpi kortársai közül, lenne mivel bibelődniük a spanyol és gallego-portugál irodalom kutatóinak, szinte teljes életművek rajzolódhatnak ki, és világítanak meg a gyarmatosítás bízár és kíméletlen, Istentől elrugaszkodott korszakát.

Csakhogy a *Zazpi* nem történelmileg hiteles életrajz, kordokumentum és költészeti mű, hanem Ferenczes István heteronimájának kitalált, fantáziált, verses élettörténete. Szembeötlő, és az irodalomtörténet-írásnak előbbutóbb foglalkoznia kell vele¹, hogy a Romániában élő magyar írók előszeretettel dolgoznak szerzői alakmásaik életművének megformálásán². A legutóbbiak közül például Kovács András Ferenc, Bogdán László, Ferenczes..., mindazok, akik valamiféle fájdalmas metamorfózis révén personát (álarcot) öltve egyedi, s ami úgyszintén fontos, mindig a múltba helyezett költői életművet hívnak életre. Itt csupán az esetleges továbbgondolás szempontjából jegyzem meg, hogy az ősi szorongást megsokszorozódó alkotói entitásokban oldó Fernando Pessoa, a heteronimák atyja egy fontos dátumon, 1914. március 8-án, az első világháború kitörésének esztendejében, a nemzetközi nőnapon kezdte sokszorozni alkotói entitásait, Ferenczes István pedig 2004. december 5-ét, a ketős állampolgárságról szóló magyarországi népszavazást követően öltött alakmást. Ehhez a tényhez még szeretnék visszatérni, mert e szöveg írásának idején nem látom, hogy a kötet magyarországi recepciója figyelembe venné ezt a tény, és úgy kezeli Ferenczes könyvét, mint a fikcióból fölbukkant költészeti bravúrt, amelynek referenciális vonatkozásai a távoli Ibériában és Latin-Amerikában gyökereznének, és a baszk kisebbség personája mögül nem a magyar kisebbség szólalna meg.

Tény, hogy Ferenczes István *költészetileg* hiteles, egy-

ben (kaland)regényes, és nem utolsó sorban színes társadalmi háttérrel alkot Zazpi költői műve köré, a töredéket („Töredék minden”, 179.) úgy lombosítja Zazpi és fordítója (mindkét alkotó egyazon személy) kommentárjaival, a kéziratlapok hátoldalára jegyzett kiegészítésekkel, a precízen konstruált bevezetővel (*Prolóógus helyett*) és zárszóval (*Epilógus helyett*), hogy az olvasó előtt szinte élő valójában bontakozik ki a Cervantes művei iránt rajongó, maga is kissé a búsképű lovagból és húséges kísérlőjéből gyúrt figura, a viszonzatlan szerelemtől fűtött, a kismemizettség elől menedéket kereső, a sors által kíméletlen megpróbáltatások elé vetett, művelt, tudását folyamatosan gyarapító, remek nyelvi adottságokkal rendelkező kalandor. Katona, zsvány és szerzetes. Regényfigura, mert az övéhez hasonló életrajzot a sors már nem bír el, csak a papír.

Ferenczes István tömérdek munkát fektetett Zazpi ékora megkonstruálásába, a több mint 200 oldalas, apró betűvel szedett könyv a szerzőnek a tárgy általi megszállostságáról tanúskodik. A XVIII–XIX. század hispán világának megjelenítéséhez szerzteágazó történelmi és földrajzi, nyelvi ismeretekkel kellett alapoznia, majd a költészet műfaji arzenáljának jelentős részét fölhasználta. Nem meglepő, hanem rokonszenves, hogy a nyugat-európai költészeti formákban a magyar népköltészet betyárénekeinek, siratóinak, börtönénekeinek, szerelmi dalainak, csúfolódóinak, gúnydalainak, átokénekeinek motívumkincse ölt alakot, miközben a bujdosó, szabadság- és szerelmi vágyban égő alany költőtársakat is felismerhetően versbe idéz (pl. Villontól kezdve), vagy megelőlegezi azok lírai opusát (pl. Adyig, s tovább). Mintha valamiféle egyetemes népköltészet megteremtésén munkálkodna a spanyol, baszk, gallego, kecsua, magyar költői motívumok és költészeti elemek ötvözése révén. Figyelemre méltó és kedves versformája a félszonett, amely egy „oktávra és egy tercínára”³ redukálja a szonett tizennégy sorát. Ebben a formában írja a *Télikék* ciklust, és az Arany János *Őszikék* ciklusához hasonlóan összefoglaló jellegű sorozatot egy félszonett-koszorú (*Gozorú*) zárja. A *Télikék* a kötet egyik legfontosabb ciklusa, olyan költői mű, amelyben a magyar költészet teljessége pulzál.

A sokműfajú műben fölbukkan egy opera librettója (*Az inka*), a költő remek allegorikus történeteket mond el verses fabuláiban, limerickből is akad bőven, akár románcból, állítólagos indián népdalokból.

Valamiféle ellen-lovagi költészetet⁴ művel Zazpi, aki szenved, vágyakozik, szerelmes, egyben gyalázkodó, ripók, léha, kicsit gengszter, kicsit gáláns, hazátlan, aki életben szeretne maradni a XVIII. század forgatagában, ráadásul bizarrul egzotikus helyeken, egyszerre akasztófavirág és erkölcsi senki, költő, örült zseni, aki egzisztenci-

¹ Természetesen – általánosságban – az irodalom- és nyelv kutatás régtől foglalkozik a költői alakmásokkal. A vizsgálódás fontos állomása az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara és a Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium kiadásában megjelent *Altérégó – Alakmások, hamismások, heteronimák* című tanulmánykötet, amelyben tizennégy kutató értekezik R. L. Stevenson, Miloš Crnjanski, Kosztolányi Dezső, Esterházy Péter, Tolnai Ottó, Danyi Zoltán, Gion Nándor, Sinkó Ervin, Sütő András, Bogdán László, Brasnyó István, Nemes Nagy Ágnes és Herceg János művekben megképződő alakmásaival (szerk: Csányi Erzsébet, Újvidék, 2010).

² Természetesen nem erdélyi sajátosságról van szó. Gondoljunk például a magyar irodalomban Weöres Sándor Lónyay Erzsébetére, vagy a vajdasági származású Majoros Sándor Rahim Bërishájára, Esterházy Péter Csokonai Lilijére, Parti Nagy Lajos Sárbogárdi Jolánjára, Hizsnai Zoltán Martossy Borbálájára, Sántha Attila Székely Ártijára, Csehy Zoltán Pacificus Maximusára, Karafiáth Orsolya Lotte Lenyájára, Jász Attila Xantus Jánosára, Boszik Péter Karácsonyi Petrájára, Krúdy Szindbádijára... Ajánlott irodalom: Art Lover: *a.k.a. Álneves művészek, művészi álnevek*. Orpheusz Kiadó, Bp., 2006.

³ Ferenczes szerint. Voltaképpen egy kvartettről és egy tercínáról van szó.

⁴ Ajánlott olvasmány: *Udvariatlan szerelem. A középkori obszcén költészet antológiája*. Szerk.: Bánki Éva és Szigeti Csaba. PRAE.HU, Bp., 2006., 320 o.

ális gondjai közepette szeretne egy tapintható, érzéki világot építeni maga köré, de olyat, amelyben nem ő a vesztes.

Az ellen-vers képzete felvetődik Zazpi istenes és hazafias költeményei esetében is. Az előbbiekről arról tanúskodnak, hogy Zazpinak kétségei támadtak az isteni tervet illetően annak tapasztalata nyomán, hogy ha létezik is ilyen terv, akkor némely részlete valóban kifürkészhetetlen a halandók előtt. Felveti annak gyanúját, hogy amit a fehér ember elkövetett a meghódított területeken – a bűnben tobzódás csúcspontjának José Gabriel Túpac Amaru, a legnagyobb indián szabadságharc vezetője és családja 1781 májusában történt borzalmas kivégzési ceremóniáját tartja⁵ –, mindaz nem lehet egy isteni terv része, ugyanakkor mindazok, akik az „Isten nevében” állítással vitték ocsmány bűnbe embertársaikat, kiérdemelték az Isten által kirótt büntetést: „Hazudtunk, loptunk, csalunk, szegényeket raboltunk, / s nevedet zenge ajkunk, / egyetlen Nagyasszonyunk! [...] az út vége szembe áll, / örök az átok, a vád, / békét sosem talál, / aki így szerez hazát. // Sorsunk mélyre hullatott, / hatalmas nagy Istenünk, / egyedül te tudhatod: / mi volt a célod velünk. // Zúrzavar, mocsok, ködfolt / ami elvégeztetett – / büntetésénél is több volt / győztes végítéleted.” (Confíteor⁶) Az isteni akarattól elvadult emberi akarat kíméletlen és drámai összefoglalását adja az *Amor Mistica* ciklusban, valamint a *Dzsungel-áriák* sorában, ahol az isteni útról letérés felelősségét közvetlenül az emberre terheli: „jól tudták Uram / hogy mit cselekszenek” (159.)

Nem lehet nem észrevenni Ferenczes István *Banyaország*⁷ című, a Csíkszeredában megjelenő *Székelyföld* folyóirat 2005. decemberi számában közölt költeménye, valamint Zazpi *Az anyaországról*, illetve az *Emlékezés Hispaniára* című verseinek egybehangzó üzenetét, azt, hogy ha a haza gátlástalanul lemond éltető erejéről, a polgáraitól, ha a nemzetben belül a lakhely potenciális erőt képvisel, értékmérővé minősül át, a kisebbségbe szorult nemzettárs joggal veti szemére az államot működtető erő(k)nek, hogy valami félresiklott az idők során. Erről szól ugyanis Ferenczes István *Zazpi* című könyve. A baszkokról, akik „Rokontalanul élnek, / csak távoli barát, / Kelta, skót vagy székely / Koccint rájuk pohárt.” (*Baszkok*) Azokról, akik kisebbségben (bármilyen minőségben) kénytelenek a kisebbség szabályrendszere alapján létezni, noha perifériára szorultságuk önnön hibájukon kívüli és egyetlen nemes gesztussal kompenzálható.

„Ama keserves december 5-e után egy hosszú adventi éjszakán azt álmodtam, hogy nem tudok magyarul” – írja a kötet hátsó borítóján Ferenczes István. Elveszítette nyelvét, se beszélni, se olvasni, se írni nem képes annak a nemzetnek a nyelvén, amelyhez születésétől emberként és költőként, szerkesztőként, a Székelyföld egyik összefogó egyéniségeként tartozott. Zazpiként vívta a küzdelmeket, csatákat, amiről az anyaország tudomást se vett, nyűgnek és koloncnak érezte magát, amelynek éppenséggel a sza-

bad mozgás akadályozása a feladata, természete viszont az együvé tartozás felé ösztökéli.

Heroikus belső vívódás eredménye Ferenczes István *Zazpi* című kötete. Egy minden töredezettsége ellenére terjedelmes, szinte komplex költői opust jelenít meg, amit bőségesen kommentál a szerző és a fordító egyaránt, viszont e szinte révületben született, megszállottsággal készült monumentális panaszdal töredék marad bármely olvasásban. Ugyanis a költészet egyik legnehezebb feladatát oldja meg sikerrel: az igazgyöngyben felvillantja a homokroncs rejtett jelenlétét, amely nélkül a gyöngy csak romlékony hús és szövet maradt volna.

(Kortárs Könyvkiadó, 2010)
Fekete J. József

Szóvá lett testek, testté lett szavak

(Jász Attila: isten bőre)

Az, amivel a művészet anyag gyanánt számol, a félig gyökeres, félig lebegő lelki csíra, amit az alkotás végezt hajtott manufaktúra a bemeneti oldalon elnyel, természetesen érzékelhetetlen.

Akármilyen is, de valójában nem anyag.

Majd a formán, s bizonyos fordulatok kalandokon keresztül a csodát tevő akarat csalja elő a szív műhelyéből. (Mert ugyebár a szív volna a költészet központi üzemege.) A manufaktúra túlfelén már valóban anyagként, pontosan úgy jön világra, ahogyan a Szentivánéji álom végigmustrálja a gyártástechnológiát: *The poet's eye, in a fine frenzy rolling... stb.*: „Szent örületben a költő szeme / Földről az égre, égből földre villan, / S mig ismeretlen dolgok vázait / Megtestesíti képzeletje, tolla / A légi semmit állandó alakkal, / Lakhellyel és névvel ruhazza fel.”

Lehetne még idézni, egészen addig, míg Hippolyta közbe nem szól: „De amint elbeszéli e kalandot, / S mily változáson ment érzelmök át, / Több az, mint pusztá játszi képzelet, / S biztos valóvá nő ki az egész; / Mindenestere különös, csodás.”

Különös, csodás, és csakugyan a játszi képzeletnél testesebb (tétre menőbb) kiterjedésbe visz át a varázs. Az ideg-üzemanyag, a *légi semmi* testet ölt.

Jobban megértjük ezt Jász Attilát olvasva. Akinél nem előrébbvaló a lélek, mint a test, és viszont. De mégis: úgy beszél, mintha egyre a lélek lendülete hajtana. S nem túlárad, hanem egyre-másra a testhez jut el. A költészet persze nemcsak paradoxon-imádás. Ámbár gyakorta paradoxonokból nőnek ki úgynevezett igazságai.

Szerencsére Jász Attila csöppet sem fél áthágni a divatot, nem fél belépni a szentség világába, hogy föltámadását kérje mindannak, amit a modernség kivégzett.

⁵ Ennek a ceremóniának állítólagos résztvevője is. Vallomása szerint egyike volt azoknak, akik a felkelővezért négyfelé szakító lovak egyikének kantárát tartotta, viszont az ostor nem az ő kezében volt. Zazpi otthonról hozott példát is beépíthetett volna a fehérek uralta világ Istentől elrugaszkodott mivoltának ábrázolásába, hiszen az 1478-ban alapított spanyol inkvizíció független volt a római egyháztól, tehát a spanyol uralkodóház eszközének minősült, és a pazar autodafék (nyilvános eretnekégetések) a vagyonos nemzettársak, az áttért mohamedánok és zsidók kifosztásának színtérjéi voltak.

⁶ Gyónom. A bűnvallás liturgikus formája.

⁷ Az egy évvel korábbi, a határon túliak magyar állampolgárságának elismeréséről folytatott népszavazás kimenetelére Ferenczes mellett irodalmi alkotásokban reagáltak: Cselényi Béla, György Attila, Király Zoltán, Lövétei Lázár László, Szöcs Géza, Tánczos Vilmos, Tompa Gábor és mások, de csak Ferenczes Istvánnal burjánzott műegésszé a kiábrándulás.

A puritán fogalmazás és a csöndes hangzás művészetét kevés tulajdonság jellemzi jobban, mint az, hogy a maga után cserepeket, szilánkokat és töredékeket hagyó, bontásra szakosodott modernséggel szemben, kellően halk és zajmentes konoksággal, legalábbis a költészet tárgyi és szemléletbeli kongruenciájának elismerését igényli. Mi a költészet, ha nem az ábécé parádéja? Istennel való atyafiság? Sajátságos és beszélt bátorsága a léleknek? Vagy ha nem az, akkor, mint mások mondják, a test diadala? Élmény, tapasztalat, idegélet fölemésztése az érzékiség létrejöttéért? Ha egyik sem, viszont a régi, közös szálon oka, szülöttje és célja testnek is, léleknek is (ahogy Jász Attila írja, egyfelől: *Néha fájdalmasan valós*, másrészt: *Lélek nélkül milyen nehéz minden*) – fakadhat-e a költőben magától értetődőbb vágy, égetőbb szomj, mint utána-menni az Egésznek?

Nosza hát! De ilyen egyszerű volna ez? „minden mélyre megy / minden mélyről jön falak / fák ajtók mögül” – sóhajt föl az *isten bőre* szerzője egy haikuban.

És egy grimasznyi kételyünk se legyen. A mű ott van, ahol megszakad a művészet; ott, ahol a világban rejtőző s leszakításra váró alaktalan élményhez és a még ki nem vont esszenciához eladdig nem használt formát, új edényt talál az egyéniség. Az örök vázlat, amit vagy elálmodik a művész, vagy betölt: módot adni, hogy az ember bele-szerethessen a valóság végtelen áradatába – akár csupán egyetlen helyénvaló kifejezés okán.

„Mennyi / időnk van megszokni a csodát?” (*Megszokás*) Élményen, intuíción túl, a mű oromzatán mit sem számít az idő. Mert immár munkában a költészet, mely először is elkülönít, hogy rögvést megalkossa az általánosítás legszilárdabb látszatát; minden momentumra – a betűk, a papír, a monitorok elidegenítő közege ellenére –, eleven marad. Lényege a választás. Az állandó alakulás és az örökre megállított pillanat misztikus egyensúlya. A már emlegetett Hippolyta például Udvaros Dorottya megszemélyesítésében lehet egy emlék foglyul ejtett amazonkirálynője, s a szónak egy bizonyos értelmében valóban időtlen időkig ott töpreng a színpadon, mi micsoda is a múlt és a múlhatatlan együttállásban: ott mereng, hogy a varázslatok sűrűjén át tényleg „valóvá nő ki az egész”? S miközben ezen tépelődik, azóta már hány Rebeka, Krisztina és még ki tudja, milyen nevű színésznő alakja, mozdulatai és szavai adtak sokadszori életet Hippolytának. Íme, a szépség jóvátehetetlennek tetsző igazságtalansága!

Minden valamirevaló művész, így a költő is, azon dolgozik, hogy ezt az igazságtalanságot helyrebillentse; teljesen sem el nem utasítva, sem nem állítva teljesen a világot. E látszólag hasadt tudatú szemlélet roppant ígéretet hordoz, a művészet egyik belső sajátosságát, a transzcendencia létét. Amely kinek-kinek a gondjára bízva tévedések, de nagy rátalálások közege is lehet, és úgyszólván a legremekebb hivatkozási alap az alkotó számára: akár elkarhózása, akár üdve kívánna indokot.

E tekintetben Jász Attila nyugodt magabiztossággal dolgozhat; övé a jással való teremtés ethosza, és megragadott egy tovább teremthető meggyőződést. Profetikus, egyúttal kellően visszafogott dac, valamint mértéktartó alázat harmonizál és deharmonizál e rátalálásban. Tehát szellemi céljához illő feszültség közepette operálhat.

Ha Jász Attila, mondjuk, prófétája a természetnek, s az élés téjkeként számol a természettel, száraz, elvszerű kinyilatkoztatások helyett nála a szólónivaló megalkotott-

sága az, ami magára vonja a figyelmet. Szemügyre veszi, szólítja, faggatja, féli, félti, s folytatja; igen, folytatja a természetet. Nézzük csak meg: Jász versének tagadhatatlan rétege (még ha néha leplezett rétege is) valami örök-ösi epikusság. Lón este, és lón reggel – valami efféle dallam, akarat, belső zengésre átfordított harangszó minduntalan ott hullámszik mondatai felett. S anélkül, hogy a dallam tudakosságra és mértéktelenségre ragadná, megmarad csöndesen sugallatosnak; lón este, és lón reggel: ki ne emlékeznék e forráshang eredetére és ambíciójára? Örök-ösi epikusság: nevezhetjük ezt az elemi szépség konok illúziójának, végtére ezért örök és elpusztíthatatlan. Mivel az egyszerű mindennapiságban gyökerezik. Felidéző inspirációja a belévetett hitből, az érte való lelkesedésből fakad. Abból a reményből, hogy nem okvetlenül a történelemé mindig az utolsó szó. Nagyon érteni nagyon nehéz azt, hogy a jelenségek, tárgyak, vegetatív és tájzónák dialektusa néha talán számottevőbb vihart és szerelmeket tud kelteni a szívben, mint a história kívülről mutatkozó eseményei, amelyeket, jóllehet, hétről hétre átír az aktualitás.

Jász Attila az *isten bőre* alatt remekül hangolja össze az alapigazságot, hogy a világ véges és megfeythetetlen, s a ráció toporgását kibillentve tüstént hozzáveszi, hogy a világ nem is ésszerű, következésképpen hogyan volna mármár kötelessége a költőnek a lázadásvágy, hogy kitörjön a végesből és a megfeythetetlenből. De költészet csak akkor jöhet létre, ha a tisztán látó szem (az értelem) enged a csábításnak – minthogy érzékelés, és mindig egy szemlélet diadala a műalkotás; a testiség felé tör, ám, mint látjuk, voltaképp a lélek drámája. Az alkotást, a költészetet illetően Hippolytának igaza lesz: „Mindenesetre különös, csodás.”

Az *isten bőre* (amellett, hogy egy kis tipográfiai feszítvél és haikurajongás) a csordultig telt napok diáriuma. Ami azt jelenti, hogy lemond a különféle diszciplínák kiváltságairól, vagyis többé nincs határ; a költő csakis annak kötelezi el magát, hogy a szemhatáran nincs semmi, ami ne bírna jelentőséggel. Ha a töredékesség korában idejétmúlt az örökkévalóról beszélni, ám jó! A költő hátat fordít az örökkévalónak, a pillanatra tekint, a körülményeire, a hol tragikus, hol lebilincselő zajlására a napoknak, a tapasztalásból kimetszett kicsiny csiszolmányokra – de valójában nem történik más, csupán módszert vált: áthasonítási képessége, hite a jelentőségben, újra és újra írás-okot ad, az azonosulás örömét, s újra és újra, jószerivel akaratlanul is, átlendíti a konkrétum határain. A végkifejlet mindig ugyanaz: az élmény intellektuálissá tételét követően a bátran elutasított örökkévaló (az élményre alapozott absztrakt analógia) sóvárogva kopogtat a versműhely ajtaján. Mint aki hazaérkezett. Úgyhogy legvégül ez, vagyis a képekre bízott filozófia válik a költő mondandójává.

Csoda-e ezek után, hogy Jász Attila költészetében különös zeneiség rejlik. („Már a saxofonszólo közepén tartott.... Az ajtó magától kinyílt a szoló végére. Beléphettem” – írja egy helyütt.) Az ő fölfogásában a líra nyilvánvalóan egy sajátos, mondhatni emeltebb síkja a létnek; versei át meg át vannak itatva egyfajta artiztikummal. Egészen sajátos kombináció ez: költeményeit ritka szabatos prózaisággal írja, amely a soráthajlások, a láncszem-szerű szó-összekapcsolások, a szavak kimért-sége, precizitása, a tömörség révén összetéveszthetetlen

ritmusokat, egészen egyedi hatást eredményez. Japános miniatűrjei (jobbára középhosszú versei is ily ölelkező, mesterien organizált miniatűrök) gondolatról gondolatra lépkednek akár egy árokpárt vagy vasúti töltés porondjától az univerzumig: ez is ritmus, sőt végtelen zene, mert túlmege a külső képen, mert sejtelmes, diszkrét, hasít vagy simogat, de mindenesetre éppúgy benne van a pillangó szárnyrebbenése, mint a kozmosz zúgása. „talán először / életemben megértem / hogy nem hiába.” (*A szét-tört zene összeillesztése*)

E feltételezéseknek és szimbólumoknak hangot adni: szemlélet és ösztön, azután következhet a profizmus, a maga önkéntelen lelkesedésével. Ennyi, mivelhogy Jász Attilának ez idő szerint nincsenek költészettől távoli, líra-idegen manifesztációi. Egyáltalán és szerencsére: bármilyen mű kinyilatkoztatás méltóságteljes idegene, s inkább az anygaltan lantosa ő. Ha csak azt a ki nem mondott belső szabályt nem vesszük, ami a programok önkéntes száműzöttjében is meglévő figyelmeztetés: az ortodoxia mindig a lélekben fajul el. Az ilyen, az életgyakorlatra is kiható részrehajlásoktól, melyeknek egzisztenciális veszélyeit annyiszor versebe viszi Jász Attila, rengeteg aggályon, terhes és terhek nélküli szemlélődésen át visz el az út a kietlen lélekig, egy nagyobb szabású sors felé. Ami részben vonzalom, vágyódás és meggyőződés kérdése is. A nagy lépték és a beletörődés egyaránt a rácsodálkozással kezdődik. Ūr a föld, vak mutatóvány az élet: csak az? A költőnek először önmagát kell meggyőznie, hogy mások is higgyenek benne; álljon a sorsért a sors elé. S e percben a meglátás vagy a megvetés szava dönt: Ūr a föld? Vagy ennél azért különb aréna. Furcsaságai, játéka, szerelmei, ki- és beforgatott eszméi, fájdalmai és gyönyöreinek voltaképp az utolsó ízükig el akarják kerülni, hogy felhőkbe vesszenek.

Amikor Isten megengedte Jánosnak, hogy az emberek orrára kösse a titkot, tudniillik hogy az Ige testet öltött, e szívet csitító és szívet zaklató gesztussal új viszonyt teremtett; lelken ragadta és karon fogta az embert: mond el nekem magadat. Szükséges-e magyarázgatni, hogy e gesztus a költészet egyik legfőbb forrása. Az ember azonban nemcsak esztétikát, morált, teret akar (igaz, az ezekkel való könnyelműsködéshez is mintha körömszakadtáig ragaszkodna), többet szeretne, bizonyosságot. („...milyen / lehet istenként a világra nézni.”)

Egész hajthatatlan lelkiségével együtt a test közelségét akarja. A támasztékot.

A szóvá lett testek verse kifinomultan figyelmeztet, önparancs is, hogy az alkotónak a betű egyetemén kívül személyként szükséges feltűnnie. Abban a szabadosságtól távoli kötöttségben, amelyben az erkölcs, az önhűség, a szolidaritás, mindenek dacára, igenis óvandó és szünet nélkül munkában tartott alkatrésze a léleknek.

„Az én helycseréje a te-vel. Tökéletesség / a tökéletlenségben. Mégis inkább egy tengely, / ami folyton forog.” E megállíthatatlannak vélt mozgásról mi győzhet meg, ha nem a teljes közelség, az érintés. Hogy nem fog ki rajta az idő. Hogy nekiballaghat a térnek. Az az érintés ugyanis keveseknek kijáró viszontgesztus: kézrátétel Isten bőrére. Beavatottság.

Aligha véletlen, hogy a lányosan fiatal Máriát megörökítő, egyik legszebb Jász-versben, a *Mintha* című költeményben a fiatal anya keze, kifelé fordított tenyere rendkívüli szimbólumerőt nyer.

A mai, lírától ódzkodó, kietlen, zavart időkben talán azt mondják rá: hja, költészet – passzív ábránd, rezignált szemlélődés, legföljebb a fantázia kimeríthetlenségének tanúsítványa. Ezek az emberek talán tudnak. De nem tudják, hogy az a bizonyos érintés a teremtmény legigazabb becsülése: a szellem ekként emeli magához gyermekét, s engedi, hogy beelásson az így-úgy összerakott világba. Már csupán ez az engedelem is ezer és ezer kérdést hatványozó akció. S keresszel és miccsoda súlyokkal indított mondat az mind, ami e találkozásról beszél!

(*Napkút Kiadó, 2011*)
Kelemen Lajos

Angyallá válni – avagy Viotti mint szöveg

(Géczi János: Viotti négy vagy öt élete)

„Több életet, néhány évszázadot, számos évtizedet, nagyon sok év rengeteg álom nélküli éjszakát eltöltve a legutóbbin érkeznek meg az emlékei. Tiszták, és semmi fáradtságába nem kerül, hogy áttekintse azokat. A sajátjai, kétségtelen. Frissen ébred.”

Ha az olvasó eléggé figyelmes még, amikor Géczi János új regényének utolsó fejezetében a záró szövegfütem elején ezekre a mondatokra rátalál, valószínűleg ő is megtapasztal egyfajta feloldódásélményt, akárcsak a mű főszereplője, Viotti Mór Aurél Ágoston. A mostanra cse-csemőarcú aggastyánna érett hivatásos papírgyártó és szerelmeslevél-író, valamint a történetét tanulmányozó befogadó ekkor már egyaránt a tisztán látás, a letisztultság, a végső mindent-egyben-látás fiktív élményével lehet gazdagabb.

Az olvasónak az a gyanúja támadhat, hogy egy játékoságában is komoly tudatregényt követhetett végig, melyben a fentebb említett emlékek nem csupán egy emberöltő múlt idejének szilánkos, asszociatív visszaidézését szolgálják, hanem – akár egy hipnoterápiás időutazásnál – előkeresik előző életeinek fontosabb történéseit is. Ezzel szinkronba hozható az a kronológia, mely adatokhoz is rendel a főszereplő különböző „előéleteit” 1664-től (vagy 1584-től?) 1930-ig, illetőleg 2011-ig, azaz hősünk nem úgy ötödik generációs alak, mint ahogyan azt a bevezetőbeli genealógia alapján gondolnánk, hanem inkább arra a Woolf-féle Orlandóra emlékeztet, aki nagy álmaiból ébredve folytatja újra és újra a saját életét.

És valóban, a narrátor-hipnotizőr csak a felnőttkori történésekre, élményekre fókuszál, miközben Viotti életéről közvetít. A felfejtett vissza-élés információi bennfentes kívülrállónak teszik, így lesz aztán rálátása a finom és intim részletekre, illetve átfogó, nagy folyamatokra egyaránt. Minden momentumot aktuális jelen időben, a megélt hitelességével interpretál. Miközben mesél, az a benyomásunk támadhat, hogy tulajdonképpen már újramesél, hiszen némelykor olyan előreutalásokat is tesz, amelyek a pillanatnyi beavatottság logikájának ellentmondának (vö.: „Elősorjázunk, majd elmaradnak az események. Hol együtt mozognak, hol egymás nélkül”...), ugyanakkor viszont megtartja a múltidéző „foglalkozások” erede-

ti sorrendjének tematikáját, hiszen a mese nem Viotti első életével kezdődik, időrendje sem az előre-, sem pedig a hátrafelé haladás kronológiáját tekintve nem lineáris.

Az ugrások, váltások amúgy a mikro- és makrostruktúra szintjén formailag egyaránt leképeződnek, hiszen rapszodikus hosszúságú elbeszélésrészek váltogatják egymást, melyek lineáris koherenciája sokszor meglehetősen laza, ráadásul az egyes mikrotextusok tematikusan és műfajilag, illetve stílusárnyalat tekintetében is jelentős mértékig képesek különbözni egymástól, még a közvetlen szövegszomszédságban is. Valóban azt idézheti fel bennünk mindez, ahogyan az emlékező tudat öntörvényű működése rendez, illetve amiként az hitelesen leképeződhet az interpretációban.

A záró fejezethez érve rögtön a kezdésnél is adódik azonban egy figyelmet érdemlő, furcsa utalás, mely szerint ott következik a Viotti utolsó életéről szóló áttekintés, ismét az ősz időszakához rendelve. Addig a dolog rendben is van, hogy ez a terminus a hagyományos évszakszimbolika jegyében aktuálisan képviselheti a beérés, a termékeny elmúlás életszakaszát, a fejezetcím azonban egyfajta bizonytalanságot is előrejelez, vagyis ez a rész, ez az élet az utolsó, az „ötödik, *ha az*” (kiemelés tőlem, J. A.). Ez a fajta relativizálás talán megengedi azt az értelmezést, mely szerint a szerző (a narrátor) sejt és sejtet is még valamit az életút (nem egészen) teljességével, annak lehetőségével kapcsolatosan. Lehettek még hősünknek egyéb életei? (Esetleg első keresztnéve – Mór – is indirekte ezt sugallja?) Mondjuk azok például, amelyek leveleiben íródtak külön-külön életké, történetké? Vagy az, amelyet az Alice nevű feleségnek különböző könyvektől ihletett fantáziája állított össze regénynyé? Vagy talán az, amelyet az egyébként sohasem álmódó Ambrusa úr, az örök beszélgető- és munkatárs álmodik vissza hősünk és Jane Austen alakja köré? Esetleg arról a dilemmáról volna szó, hogy életnek nevezhető-e bármelyik is az eddigiek közül, ha az angyalok közé költöző Viotti majd csak most fog élni, önmagát végre meglátva és elfeledve (Ágostonnak is hívják...) a teljességben feloldódó igazi életet?

Feltevéseinknek létjogosultságot adhat a borítófedélen bizonyára nem véletlenül alkalmazott két látványelem: a szárnyra kelt madár-angyalra-levélbontóra emlékeztető fotográfika színkontrasztos részarány-hangsúlya, valamint a címfeliratban elhalványított numerikus viszonyítóelemek (vö.: a szárnyat bontott élet mellett az „előéletek” száma, kiterjedése viszonylagos és másodlagos). A buddhista felfogás szerint sem az a fontos, hogy hányszor születünk újjá, hanem hogy végül elérkezhesünk a megtisztult-megvilágosult távozáshoz, vagyis az ismétlődő folyamatból való kilépéshez, a megszabaduláshoz („Nincs erősebb vágy bennem, mint hogy ne kelljen kóborolnom újra és újra, s úgy sejttem, hogy egykor ismert helyeken járok és a fáradtságtól nehéz tagjaimat cipelem tovább”...). Pontosító körülményként kell mindehhez figyelembe vennünk, hogy a mesélő pozitív felhangokkal interpretálja a kertészkedő Viottinak azt a szokását, mely szerint „*négy-öt évenként*” (kiemelés tőlem, J. A.) felgyújtja szakrális tisztelettel gondozott, egyedi szimbolikával is felruházott rózsabokrának tövét, hogy az „mintha fönixmadár lenne ... saját hamujától megerősödve ... szélnék és esőnek ellenállóbban föltámadjon”. Árnyalhatja még ennek az amúgy is összetett szem-

léletmódnak sajátos komplexitását az a nézet, amelyet rezonórként Ambrusa fejt ki közvetlenül Viotti végső eszmélése előtt, ekképpen: „az öröklét nem tekinthető életnek. Akinek nincs se kezdete, se vége, az ugyan létezhet, miként az isten és az ő angyali lényei, de nem rendelkezik az élethez szükséges végességgel. Így tehát aki öröklétre vágyakozik, egyben az életet is tagadja”. S hogy a szerzőtől-narrátortól az sem áll távol, hogy még a klasszikus keleti bölcseségeket is bevonja az emberélet lényegének értelmezésébe, azt tanúsíthatják a tao, a zen és a szúfi létszemlélet elemei, melyek szintén helyet kapnak a mű gondolatrendszerében (l. 13–13., 32., 93., 145. o.).

Az ötödik élet, az ötödik évszak tulajdonképpen az időn kívüliség szférájával azonosul, illetve az angyali létforma érzéken túli terepének mutatkozna, ha mi is láthatnánk, ahogy a regény utolsó sorainak tanúsága szerint Viotti láthatja már. A végszőként is említett angyalról, illetve az angyalság fogalmával kapcsolatosan a mesélő már korábban is jó párszor megidézte a szereplők gondolatait. Akár egyfajta motivikus keretbe foglalásról is beszélhetünk itt, hiszen alig indul el a történet, a Párizsban angyalokat látni remélő Alice kijózanítására Viotti máris arról beszél, hogy a bűn városában „mostanság alig hallani felőlük. Többnyire akkor is arról, hogy nincsenek. Merthogy senki sem várja ki itt e földön, hogy angyal-lá nemesedjék”. Vajon mi szükséges ehhez a bizonyos nemesedéshez? Ambrusa szerint jóság és lélek. Főhősünk története azonban azt is valószínűsíti, hogy a feltételek között szerepelhet a szerelmi beteljesedés (l. Az Énekek énekéből kölcsönzött mottót a könyv elején) csakúgy, mint a hivatás szerinti kiteljesedés és tökély elérése, illetve nem utolsósorban a megérés az önmagunkkal való teljes szembesülésre. Alice hiába látja meg Viottiban annak angyali természetét, ezt ekkor még vétkek terhelik, felszámolandók talán egy újabb életben; Viotti hiába képes megérezni és létrehozni már első életében, tuskészítőként a rózsavíz-adalék éteri természete által a mennyek illatát, az angyalok még a templomban sem mutatják meg magukat neki, ő még a negyedik évszaki rózsanyíláskor odalátogató égszínké szárnyú égi lényeket sem érzékelheti, hiszen ideje még nem érkezett el.

Géczi-Viotti „angyaltana” a keresztényi misztikát idézi, néhol ugyan kissé profanizálva, ironizálva is, de motivikusan mindenképpen a mű fő vonulatához tartozik – bár van kritikus, aki ez utóbbi meglétét eleve kétségbe vonja. A fősodorban az angyal-problematikához szerkezeti és gondolati-szemléleti párhuzamossággal csatlakozva az ars poeticus kérdéskörök is rendszeresen visszatérnek, elsősorban az írás általi önmegvalósítás és önkiteljesítés, vagy éppen az önleplezés, illetve az önfelszámolás problematikája kapcsán. Bár ilyen vonatkozásban főleg európai, nyugati hatások és reminiscenciák (Rousseau, Goethe, Brontë, Austen, Stendhal, Flaubert) alakítják szerzőnk/hősünk és környezetének szemléletmódját, ismét észrevehetőek a keleti gondolkodásmód hatásai. A műben kvázi hitelesítést is szolgáló kortárs-megidézés jóvoltából találkozunk még Misztótfalusi Kis Miklóssal, Puskinra, Dickens-re való direkt utalásokkal csakúgy, mint indirekt megjelenítésű, rokon írói szemlélet- és szemléltetési módokkal (pl. Rabelais növénymitológiája, Vörösmarty elmékedése a papír- és könyvkészítés technológiája mögötti korállapotokról, Melville eszmefuttatása a fehér szín összetett szimbolikájáról). A

tőle már megszokott komplex egyben-láttatás jegyében Géczy azt sem mellőzi, hogy az időfogalom, időfolyam bölcséleti és perszonáltörténeti taglalása mellett bőséges kultúrhistoriái – néhol szervesen is applikált – adalékokkal járuljon hozzá a mind teljesebb befogadói egyben-látás lehetőségéhez.

A befogadás módusainak és kompetenciátényezőinek nem mellékesen tematikus értelemben is szerep jut Viotti életeit követve. Szerző és olvasó egymásra hangolódásának, azonosulásának problémaköréhez leginkább Alice könyvélmeinek és írói törekvéseinek tanulmányozása során juthatunk közel, nem hagyva figyelmen kívül per se Viotti levélírói felkészülésének és alkotói motivációinak áttekintését sem. Kár lenne mellőzni azt is, hogy míg a címszereplő hivatásánál fogva létrehoz és kiteljesedik, addig „ikertestvére”, Ambrusa – borítékgyárosként – egyenrangú „hermetizáló” és értelmező-befogadó. A műnek talán mégis az egyik legszebb és legfontosabb részlete Viottinak az a hosszú heurisztikus folyamatot betetőző, euforikus felismerése, melyben a központi motívumként is említhető festmény levélolvasó fiatal nőalakjának titkát fejt meg, s ébrednek a végső beteljesedéshez tán itt a legközelebb álló vágyai.

Viotti, az „anyagtalanságig eljutó, az anyagságáról lemondani kész lélek” a szavakat már elhagyva, utolsó útján „szétgyalogolja magát”, azaz a sétájáról és a sétája által írja meg utolsó műveként, (őszi, lehulló) levélként végre saját magát, leghitelesebb szövegét. Géczy pedig az olvasót, az ő hosszú sétáját terelgeti e könyv lapjain a kiteljesedő befogadás felé, de kétségkívül beavatott beavatóként is elég sokat bizt megfigyelésünkre, türelmünkre, önállóságunkra. Izgalmassá teszi ismerkedésünket és nyitódásunkat, melyhez a fejezetvégeken és a hátsó borítón tárgyiasult kvázi-segédesszöveget is kínál, mégpedig a mű ars poeticus vonulatában többször is helyzetbe hozott levélbontó formájában. És ha az olvasó a történet még alkotóközeli felnyitását is megkísérelné, érdemes kézbe vennie a regénnyel szinte egyidőben keletkezett és megjelentetett esszé- és verseskötetet is (*Műlik. Egy regény esszéi; Jutunk-e, s mire, édes úr?*)

(Kalligram Kiadó, 2011)
Juhász Attila

Tükrön túli monológok

(Podmaniczky Szilárd:

Döglött kutyával őrzött terület)

„Ott álltam a döglött Bolond fölött” – írja Podmaniczky Szilárd egy korábbi kötetében, a *Haggyatok lótszülésben* címűben (1993). Bolond, a kutya halott: látszólag senki és semmi nem őrzi már a viskót, ahol korábban mániákus monológok sora keltett életre egy olyan képzeletbeli világot, ami az elbeszélőt – csakúgy, mint az olvasót – a rövidre zárt gondolatok és kényszeresen ismételt cselekvések őrzítő mókuskerekébe kényszerítette. A

későbbiekben a narrátor ugyan lángokban hagyja maga mögött a viskó valóságát, a döglött kutya hátramarad, és tovább őrzi a kiégett területet. Felvetődik azonban a kérdés, nyújt-e bármilyen védelmet bármi ellen egy élettelen, üveges tekintetű véreb teteme?

Podmaniczky Szilárd novelláskötetének paradox címe, *Döglött kutyával őrzött terület* (2010) erre a kérdésre látszik keresni a választ. A címben egymásnak tartó jelentéstartamok közötti feszültség feloldására a borító tipográfiját uraló két alcím, *A nő* és *A férfi* kínálhatna lehetséges szempontokat, ám ezek is ellentétben állnak egymással. Összességében az egész kötetstruktúrára jellemző ez a feszítettség, hiszen a *Döglött kutyával őrzött terület* első ránézésre két teljesen egyforma könyv. Fedőborítót rögtön kettőt is találunk: egyet a könyv elején és egyet a könyv... elején. A hátsó borító hiányzik; lehetséges tehát, hogy a mű a végtelenségig nyitott? Ismerve az író kísérletező kedvét és korábbi munkáit, talán nem túlzás azt állítani, hogy a könyvnek, a maga materialitásában, valóban nincs vége.

Az oldalakat lapozgatva feltűnik, hogy a cím és az alcímek zaklatott dinamikájához hasonlóan a két könyv is egymásnak feszül. A tartalomjegyzékek és az ikerimpresszumok ellentétes irányból iramodnak egymásnak – a könyv tehát mégis véget ér: önmaga közepén. A centrumban (a magban, a kezdetben) végződő szövegkonstrukció, valamint a megjelenésükben egymás végtelen viszáhangzására épülő könyvek – mint szerkezeti koncepció – figyelemre méltóak. Tény azonban, hogy a kötet mindkét irányból ugyanúgy kezdődik... és ugyanott végződik, ha végződik egyáltalán. A belső magány, a kétség és az idő múlása megannyi hangon szól hozzánk, de a borító(k)ról ránk meredő szemben ugyanaz tükröződik: egy pitbull-tetem.

Ahogy a cím nem feltétlenül szolgál a borítókép magyarázataként, úgy a kép sem feltétlenül illusztrációja a címnek. Érdemes inkább azon elgondolkodni, vajon kit látunk, amikor a kimerevedett pupillára tekintünk. Vajon az olvasó önmagát látja tükröződni a ráirányuló pillantásban? Zavarba ejtő gondolat önmagunkat mint halott vérebet szemlélni... Vajon a könyvről ránk néző nő/férfi/ember látja bennünk az agresszió és a harc egy kivénhedt, immár ártalmatlan megtestesítőjét? Vagy önnön tükörképünk néz vissza ránk? Netán a nő szemét látjuk? Vagy a férfit? Esetleg a szerző tekint ránk? Hiszen a tökéletesen egyforma szemek fölött mindenhol ott szerepel; az övé az egyetlen beazonosítható név az egész kötetben.

A borítóról ránk tekintő szem tulajdonosának teljességgel bizonytalan személyét tükrözi, hogy a monológokban a név mint identitáshordozó hiányzik. Ennek ellenére és talán éppen ezért a történetmesélők észrevétlen-könynyedén vonják be világukba a velük készségesen azonosuló olvasót. Amennyiben elfogadjuk, hogy az anonimitásban kifejezésre jutó identitáshiány gyakorta határos az univerzalizással, vehetjük úgy is, hogy az egyes szám első személyben megszólalók archetipikus *Akárkiként* szólnak hozzánk. Mintha megannyi maszk megannyi hangon tárná elénk a lehetségest. Márpedig „ha arcmás van, akkor arcnak is lennie kell”.¹

A könyvek elején Podmaniczky Szilárd figyelmez-

¹ P. Müller Péter: *A maszktól a halálszínházig*. Kijárat Kiadó, Budapest, 2010. 17. o.

tet: „A könyv szereplői létező személyek, az események egybeesése a valósággal nem a véletlen műve.” Sok esetben maga az egyes szám első személyű beszédhelyzet is személyes hangvételű, magánjellegű beszélgetésre utal: „Szereti a zenét? Ez komoly zene, ugye?” (*A férfi*, 91); „Kikapcsolnád a mikrofont, amíg fölveszek valamit...?” (118); „Tudod, mostanában minden este azzal végződik, hogy költözzünk össze” (*A nő*, 10); „Csak ha bekapcsolta a magnót, akkor beszélek” (94). Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért, az egyediség és az általánosság egybeesésére, és a kérdés, hogy vajon rejtőzik-e valaki az álarcok mögött, újra meg újra felmerül.

A kérdésre több válasz is lehetséges: amellet, hogy a megszólalókat igyekszünk beazonosítani az egyes monológokban elejtett kószá támpontok alapján (kor, nem, foglalkozás, családi állapot, végzettség, nyelvhasználat stb.), a maszkok legalább annyira azonosíthatók a kötet szerzőjeként megjelölt Podmaniczky Szilárddal, mint a történetek befogadásában aktívan részt vevő olvasóval. Hiszen alapuljanak bár az elbeszélések valós interjúkon, monológgá szerkesztésük, kiválogatásuk és kötetbe rendezésük hangsúlyozott szerzői jelenlétre utal. Azonban hiába alapul a mű komoly szerzői-szerkesztői munkán, ha értelmezése és kontextualizálása elsősorban az olvasón múlik. „Elképzeltető [tehát] az is, hogy egy szerzőt körülvesznek azok a képek, melyekért őt tekintik felelősnek, miközben nem irányítja azok olvasását.”²

Az olvasó tehát több ponton a szerzőre hagyatkozik az értelmezés közben, interpretációs stratégiái bizonyos fokig előre meghatározottak, legalábbis kiszámíthatóak. A cím, a borító és az alcímek feltételezhetően eleve hasonló elvárásokat ébresztenek: szeretnénk megtudni, mit takar a cím; mit jelent a pupillában kimerevített pitbull képe; mit rejt a nő és a férfi vélhetően különböző nézőpontja? Talán – bevett olvasási szokásainknak engedve – megpróbálunk logikai összefüggést találni, párhuzamot vonni az egyes történetek között. Azonban minden várakozásunk ellenére csalódnunk kell: nem kapunk konkrét magyarázatot sem a cím, sem a borítón figyelő tekintet jelentésére; sőt, a monológokban nemhogy párhuzamokat, de összefüggéseket sem találunk, és a női-férfi nézőpont hangsúlyos megkülönböztetettsége okán esetleg elvárt lényegi különbségek is elsikkadnak.

A *Döglött kutyával őrzött terület* lehetett volna egyetlen, lineáris struktúrába rendezett monológfüzér is, azonban Podmaniczky okkal válogatta ki és strukturálta éppen így az elbeszéléseket. A kötet nemenkénti felosztása csupán önkényes rendezőelvként értelmezhető: hiába próbálnánk átfedést találni a történetek között, nincs közös szál, nem rajzolódik ki egységes narratíva.³ Sokkal inkább beszélhetünk megannyi esetlegesen felvillanó hangulatképről, életjelről. Mindezek ellenére mégsem tűnik úgy, mintha a kötet a maga végtelen, centralizált decentralizáltságában széttartana. Hiszen az elbeszélők háttere hasonlóságokat mutat: többségükben feltehetően magya-

rok,⁴ napjainkban élnek vidéken, és átlagosan alacsony iskolázottak.

Ezen egybeesések mentén haladva a történetek nyelvezete és keserédes, anekdotázó hangvétele feltűnően egyseges képet mutat. Jóllehet a *Döglött kutyával őrzött terület*ben megelevenedő önvallomások és visszaemlékezések gyakorta a kilátástalanságig nyomasztó hangulatúak, Podmaniczky átirataiban a súlyos monológok mégsem válnak melodramatikussá. A finom arányérzékkel kezelt beszélt köznyelvbe keveredő nyelvi botlások („De még mindig tanulok, mint egy pap” [*A férfi*, 57]), képzevarok („nekem mindig csak a szociális háló lebeg a fejem fölött” [128]), félreértések és -értelmezések („régén azt hittem, hogy ez tényleg pilótakész. Olyan, mint az úrkaja, csak ez pilóta” [*A nő*, 19]) játéka egyensúlyban tartja az elbeszéléseket.

Mindegy, hogy egy takarítónő, leszázalékolt szobafestő, volt egyetemi professzor, egyik napról a másikra élő, nincstelen kirakatrendező, özvegy kisnyugdíjas, hentes vagy prostituált tárja elének legszemélyesebb gondolatait, emlékeit, élettapasztalatát. A közvetlen beszédhelyzet, az életszerű köznyelv és a hallgatóságba (legyen az egy magnetofon vagy az olvasók arctalan tömege) vetett bizalom olyan önvallomásokat eredményez, amikkel készségesen azonosulunk. A megszólaltatottak kendőzetlenül tárják elének legbensőbb énjüket, s jóllehet a maszkok felszíne különböző, mögöttük mégis ugyanazok az alapvető emberi érzelmek és gondok munkálnak: szeretet, bánat, bizonytalanság, kétség, (társas) magány, konfliktusok, kompromisszumok, csalódások, remények, vágyak, veszteségek, beletörődés, belátás és néha a megvilágosodás, hogy minden jól van ezen a lehetséges világok legjobbján.

A *Döglött kutyával őrzött terület* monológjai aligha hasonlítanak a korábban említett *Haggyatok lótszülésben* vízióihoz. Amíg Bolond, a kutya a monomán képzelgések örült világát őrzi, addig a döglött kutya a hétköznapi világ örületét „védi” a maga életképtelen módján. Hiszen, ha a szem a lélek tükre, és belőle egy halott eb mered ránk üveges tekintettel, mennyire vagyunk felvértezve a világ ellen? Érdemes-e úgy tennünk, mintha legbensőbb világunkat vérben forgó szemekkel, viczorogva védené egy leharcolt Cerberus? Egyáltalán milyen világ az, ami ellen védelem kell? Vajon a félelem készletünket arra, hogy ragaszkodjunk a látszatbiztonsághoz, vagy éppen a harcrakészség élettelenségig merev álarca erősít meg bennünket abban, kik vagyunk vagy kik lehetnénk? Ebben a könyvben férfiak és nők, fiatalok és idősök engednek bepillantást arra a területre, ami a döglött kutyán túl terül el. Hogy ki mit őríz ott? Önmagát: a valóságnak azt a legföltettebb darabkáját, ami leginkább azonos vele – történjék bármi.

(Podmaniczky Művészeti Alapítvány, 2010)
Csóti Magdaléna

² Andrew, Dudley J.: A szerzőiségétől megfosztott szerző napjainkban. (Ford.: Hugyecz Pirokska.) *Metropolis*. VII. évfolyam (2003) 4. szám. 65. o.

³ Egyetlen lehetséges kivétellel, az „Aznap, amikor odaköltözött hozzám a Géza, akkora vihar volt, hogy azt hittem, jelent valamit” (*A nő*, 118–121) és az „Azt mondták a barátaim, hogy nem vagyok normális” (*A férfi*, 105–108) című monológ-párossal, ami vélhetőleg egyazon kapcsolat két oldalát mutatja be.

⁴ Vagy annak vallják magukat: „Tizenöt éve élek Magyarországon, de arra én sem számítottam, hogy hiába vagyok kínai.” (*A férfi*, 70–72.)

Kalitkába zárt életek

(Kovács Jolánka: Takard ki a kakadut)

Ahány író, annyi féle. A „hóvirág-típusok” már tizen-évesen saját kötettel állnak elő, az „öszirózsa-típus” később nyílik. Kovács Jolánka az utóbbiak sorába tartozik. A vajdasági írónő régóta foglalkozik irodalommal: az Újvidéki Egyetemen végzett magyar szakon, jelenleg könyvtáros, műfordító, a Sziveri János Művészeti Színpad elnöke, valamint a *Sikoly* című irodalmi és művészeti folyóirat szerkesztője. 2007-ben kezdett el novellákat írni, azóta műveit rendszeresen közlik vajdasági, magyarországi, erdélyi és felvidéki folyóiratok. 2011-ben jelent meg első novelláskötete, a *Takard ki a kakadut*.

„Piros kakadut kaptam én, / oly szép volt, cifra, fénylő, / mint a tüzes barackvirág / s mint ember, úgy beszélt ő. Míképp becsülték meg ezért / a hű, tudós madárkát? / Ahogy a jókat, bölcsüket: / rácsos kalitba zárták”. Az első pillantásra szokatlan cím a mottóul választott Po Csü-ji-vers fényében némi értelmet nyer, de a titokfejtés az olvasás teljes ideje alatt folytatódhat, mert a szóban forgó kakadu időnként felkiáltójel gyanánt felbukkan a novellákban (*Bordópiros, Az ölelés, Múlik az idő, A bábu*), és újra a mottóra irányítja a figyelmet. Ezek a jó érzékkel időzített és arányosan elosztott visszautalások összefűzik és mozgásban tartják az öt ciklusba rendezett, eltérő témájú és hangú írásokat. Bár a kínai költő bevezető verse után némi filozófiával, bölcséleti jelleggel fűszerezett „magaslati” irodalmat várhatnánk, nem ez következik. Teljesen hétköznapi témákkal találkozunk hétköznapi, bár rendkívül változatos tálalásban.

Rögtön az első novella megadja a kötet alaphangulatát. *A homály* mind tartalmában, mind címében sugallja azt az örök érvényű, fájdalmas igazságot, miszerint „az értelem legbensejében minden emberi lény egyedül van”, s ez a magány feloldhatatlan. A magányosság, a bizonytalanság és az idegenség érzése az első ciklus minden darabjában felfedezhető. Egyetlen kivétel van, de az is csak *Feltételes módban* láttatja a kölcsönös megértés, együtt-álmódás és viszonzott szerelem lehetőségét. *A Ha letakarod* ciklus-cím is rejtettséget, sötétséget, elfedést sugall.

A következő részben kicsit kitágul a világ: a párkapcsolatok körüljárása után a család kerül előtérbe annak minden problémájával, szépítés nélkül. Kényszerházasság, megcsalás, válás, gyermekhalál, mindez rendkívül sok nézőpontból láttatva. A kötet egyik legderűsebb, legkedvesebb írása a ciklusnyitó *A nap*. Egy kisgyerek beszél a napról, aki még jó barátságban van éltető fényadónkkal, nem úgy, mint az őt körülvevő felnőttek. A kisgyerek még ösztönösen érzi, hogy lényének egy része rokona ennek a ragyogó égitestnek, s nem érti a felnőttek fényhiányos életét. Ő még tudja, hogy fény nélkül élni ugyan lehet, csak nem nagyon érdemes. Figyelemre méltó a ciklus „párnovellája” is, melyben egy csecsemő halálát két eltérő nézőpontból, az apa (*Bendzsó panasza*) és a kistestvér (*Icuka panasza*) szemszögéből is bemutatja az írónő. Rendkívül erős, szuggesztív írás a ciklus utolsó novellája, *Az a kis vakarcs*. Elborzadással teli csodálattal tekintünk bele egy szemrevaló anya beteges lelkivilágába, aki képtelen elfogadni csúnya kislányát, s ez a csalódás és szégyen az örület határára kergeti. Az asszony monológját a doktor úrhoz intézi, s a szerző remek stílus- és nyelvér-

zéssel, kellő humorral és iróniával láttatja a szerencsétlen nőt. Néhány oldal erejéig tényleg egy pszichiátriai rendelésben érezzük magunkat, s a novella végén kedvünk lenne kiáltani: „Kérem a következőt!”

Mint minden életben, a gondok között azért ebben a világban is feltűnnek néha *Angyalok*. Hol aranyhajú, kékszemű kislány képében jelenik meg (*Virradat*), hol egy állatkerti majom szemében csillan fel egy másfajta élet lehetőségének reménye (*A majom szeme*). A már említett madár-motívum – még ha nem is kakadu formájában – központi helyet kap a *Jakab* című írásban. Jakab, a galamb szabadulása kicsinyítő tükörként – avagy az elmélészek kedvelt *terminus technicus*ával élve: *mise en abyme*-ként – jeleníti meg az egész kötet szellemiségét, a mottó üzenetének egyfajta értelmezését: „Néhány méteren, torkában dobogó szívvel, a kiszabadulás ősi ösztönének lökésétől hajtva, nyílegyenesen szelte a levegőt. Szárnyai maguktól engedelmességek az önkéntelenül kiadott parancsnak, ami testében még világra-jövelekor megfogant, és szunnyadt eddig galambagya pici rejtekében, az alkalomra várva, amikor majd, az életre kelt parancs utasításait pontosan követve, fajához méltó tökéletes szintre fejlesztheti a repülés művészetét.” A börtönből való szabadulás, a szabadon szárnyalás, a repülés művészetének tökélyre fejlesztése nem csupán ennek a fajnak lehet sajátja...

Nemcsak az angyalok háza táján, de *Forrón, alatta* is körülnézhetünk. Test és vágy lüktet végig a sorokon, még a sötétnek is forró a lehelete. A madár-motívum újra felbukkan, például *Az ölelés* című novellában: „A fal mögül, akárcsak a gyász komor súlyától elfojtott halott-sírató, tompán szűrődött ki a kalodába zárt cinke siralmas éneke”, vagy *A távolságban*: „A száj, az arc bőre, a vállak íve, a karok bársonya, a felső- és alsótest hullámai és völgyei, az öleiben tettetett nyugalommal egymásra simuló kezek, mint régóta üldözött, s most egyetlen mozdulattal kalitkába terelt, megkövült madárcsapat, riadtan várta a vallatást. [...] A madárcsapat szinte egyszerre tolt be a szűk kis ablakon, szétnyíló legyezőként terjedve szét a terem magasában. Annyian voltak, hogy a röpködés közben szárnyaik egymást érintették, méltatlankodó csivitelésüktől hangos lett a helyiség, különös, szabálytalan légi táncuktól tarka mozgószín-paddá változott a mennyezet.”

A *Ha letakarod* című utolsó részben ismét előkerül a már sokat emlegetett, szimbolikus állat: „Mint egy kakadu, ugye, Amália, ezt akartad mondani? Hát miért nem mered kimondani, ugyan miért nem? Az ő szavai ezek, nagyon jól tudjuk mindketten, hogy egy fél mondat-tal elintézte tegnapelőtt, amikor hazaértem a munkából, és elszörnyedve láttam, hogy üres a kalitka, amire ő csak annyit mondott, dörögve, hogy: »Túl sokat beszélt.« Hiába sírtam, követeltem tőle toporzékolva, hogy hová lett a madaram, úgy tett, mint aki nem hallja, nem látja, nem is érti a kétségbeesésemet...” (*Múlik az idő*). Az utolsó novellában (*A bábu*) pedig bezárul a kör, elhangzik a kulcsmondat: „Takard le a kakadut”, melyre a válasz: „Nem takarom.” A kötet íve így szép vonalat ír le: a letakart kalitkától eljutunk a kitakarásig, a letakarás megtagadásáig, melyre a cím is felszólít. Kalitkába zárt életek sorát követhetjük nyomon a könyv folyamán.

A különféle élethelyzetben lévő, eltérő státusú, életkorú, intelligenciájú, nemű szereplőket és problémáikat

a szerző szemléletesen tárja elénk. A nézőpontok, a narráció gyakori váltogatása mozgalmassá teszi a kötetet. Az olykor egészen kegyetlen, nagyon is realista témák nem hatnak durván, nem vágnak fejbe. Vannak kifejezetten „prózai” prózák, mások „drámaírói” szeretnek, Kovács Jolánka inkább – néha talán túlságosan is – lírizál: prózájának szövetét lírai, néhol szinte költőinek ható elemek teszik lágyabbá. Mondhatnánk, hogy nőiessé, de a líraiság nem csupán a nők kiváltsága, ráadásul – bár egy feminista kritikus biztos harcos szavakat írta a szerző nőiségéről – maga a szerző sem hangsúlyozza léptenyomon saját nemét, nem dominálnak az úgynevezett női témák, problémák. A kötetet olvasva szerencsére nincs belénk sulykolva, hogy ezt a könyvet márpedig egy nő írta. Férfi és nő elbeszélők osztoznak, s még gyerekek is szót kapnak. Annyiban azonban mindenképp „nőbarát” kötet, hogy a legparányibb ridikülben is kényelmesen elfér.

A kötet írásai érdekes érzelmi, hangulati ingadozást mutatnak, melyben nagy szerepe van a színek folyamatos jelenlétének. Atmoszférateremtő erejükkel a szerző ügyesen bánik. Ha a strukturalistákat követve megszámlálunk és összegezzük a kötet során használt színeket és azok gyakoriságát, bizonyosan komoly következtetésekre juthatnánk. Mivel azonban ezt nem tettük meg, kénytelenek vagyunk benyomásainkra hagyatkozni, s ez alapján Kovács Jolánka tökéletesen választ színeket különböző tónusú érzésekhez.

A színskála hangulatfestő hatását egyéb érzékeinkre ható kellékek is erősítik, például a hideg-meleg (*Hamu és parázs, Hívős tapintású levegő, A sötétnek forró a lehelete*) és a fény-sötétség („És éppen úgy, mint előző este, negyven centi a faltól, belém bújnál, fejed lelkembe fúródna, belém olvadnál, egymásba omolva lélegeznénk, álmodnánk tovább, szavaink-mondataink együtt barangolnának, együtt vonatoznának, pataként csörgedeznének, míg galagonyabokorban égünk hamuvá, korommá, salakká, körülöttünk kialsznak a fáklyák, s közben újra megvirrad”) ellentétpár folyamatos játékba hozása. Ha Kovács Jolánka költő volna, valószínűleg a színesztézia lenne a kedvenc költői eszköze. A hangvétel is változatos: hol naiv, hol kiábrándult, hol izzó, hol didergető, hol fájdalmas, hol vigasztaló, mint maga az élet.

(AB-ART Kiadó, 2011)

Perger Éva

Modellváros – Győr dualizmus-kori forrásai

(A Győri Tanulmányok 33. kötete)

A Győri Tanulmányok mint tudományos szemle jócskán több évtizedes múltra visszatekintő forráskiadvány (jószerivel érett férfikorba lép lassan). Még apró és puha gyermekecipőben járt a magyar várostörténet-írás a legjelentősebb központokban is, midőn a megyei jogú város önkormányzata, könyvtári és levéltári, történeti és építészeti szakemberei már korszakos érvényű opuszokban mutatták föl tudományos kutatásaik egyre sorjázó eredményeit. Érdemes széttekinteni a hazai helytörténetírás

horizontján, hogy helyek és „nemhelyek”, történeti korszakok és kortalan folyamatok, események és víziók széles határai közt városi támogatással megjelenő kiadványaink körében milyen összehasonlításra érdemes egyéb példák akadnak, s azonmód roppant tisztos rangra emelkedik a győri műhelyek teljesítménye. Nem pusztán a városhistoria monografikus teljesítményeire kell tehát tekinteni (hisz e téren mondjuk a Szegednél, Debrecennél, Miskolcnál, Pécsnél nagyságrenddel kisebb Kecskemét, Cegléd, Vác, Kiskunhalas, Keszthely vagy Nyíregyháza sincs rangtalanabb helyzetben az utóbbi két évtized elszánt helytörténeti-önépítési stratégiáinak sikerességét tekintve), hanem főként azon a téren, amelybe a történeti tudat építésére szánt energiák a szakmai presztízs mentén fölzárkózó, a honi történetírás legjobb hagyományait követő iskolái nyomán találták meg saját útjaikat. Ebben a szaktudományos metszetben, ahol az akár Budapest- vagy Székesfehérvár-, Vác-, Szombathely- vagy Zalaegerszeg-históriák is gyarapították a városimázsok jelenkori forrásirodalmát, nemcsak rangképes, hanem szemléletalkító hatással jelentkezett a Győri Tanulmányok sorozata. S ha nem is törekednének mesterkéltnél határvonalat erőltetni Kelet- és Nyugat-Magyarország közé a forrásközlések piacán, de mondjuk megkülönböztető szándékkal mérlegelnék Miskolc vagy Békéscsaba, Kiskunfélegyháza vagy Szarvas, Pápa vagy Esztergom, Veszprém vagy Baja helytörténeti forráskiadványait, látva látszana a mennyiségeken túli (nyilván eredendően turisztikai vagy egyházi, regionális vagy gazdasági prosperitási mutatóktól sem független) tudományos önmegismerési szándék is. Annak tudatában azonban, hogy ez Miskolcon vagy Szolnokon, Salgótarjánban vagy Szekszárdon, Egerben vagy Szentendrén más és más motivációkból táplálkozóan történik, sőt másfajta imázsépítés reményében változik is, azt azért biztosan ki lehet nyilatkoztatni, hogy a győri folyamatok múltbéli rendjét feltáró tanulmányosorozat immáron láthatóan általjutott a városvíziók korábbi fázisain, meghaladva a turisztikai, modernizációs, egyháztörténeti és tradicionális urbanisztikai fázist, álltálépe a hagyományos korszakolás és városszerp-leosztás fogalmi konvencióin, eljutott immár addig a komplex mérlegelési határpontig, amikor túlzás nélkül lehet kötetcímben emelni „a modellváltó város” fogalmát.

Nem lévén győri vagy megyei illetőségű, a legkevésbé sem venném magamra a vádat, hogy pusztán elfoglaltság hangja szól belőlem... Sokkal inkább érzékelem viszont egyre markánsabbá válni azt a kortárs történetírási aspektust, amely korunk társadalomhistóriájában nemcsak felívelő trendeket, hanem fél- vagy akár másfél évszázada növekvő nyomatékkal jelen lévő „hosszú időtartamú folyamatokat” lát kimutathatónak egy városban. A magyar várostörténeti szemlélet alapiskolái, melyek a „maradék történelem” (népvándorlás- vagy Árpád-kor, korai feudalizmus- és kora újkor) rekvizitumaiban vették felmutatni az újra megnevezhető értékeket, vagy éppen a modernizációs alkalmazkodás reformkori, két világháború közötti vagy szocializmus-kori adaptációs stratégiáiban látták felmutathatónak az egyes városhistóriák alakulástörténetét (piacok, kereskedelem, igazgatástörténet, egyházak szerepe, iparosodási jegyek, hagyománytartó vezetési modellek stb.), a győri tájakon immár inkább azt a kontinuitást jelzik mérvadóként, melynek nem szükségképpen az uralkodóházak, főúri és arisztokrata, nagybír-

tokos és tőkepolitikai térstratégiák voltak meghatározó elemei, hanem inkább a helyi polgárság, a polgári gyarapodás lassú folyamata, az apránként építkező és lokális fejlődési víziót kiteljesítő mentalitás. Ebben olyan városok, mint Sopron, Tokaj, Balassagyarmat vagy Makó, Szekszárd vagy Veszprém is érdemben jelen lehettek, amit viszont a nem csupán időleges, hanem kitartó kontinuitást másfél-két évszázadosan is felmutatni képes települések rangörző tekintéllyel megvédeni voltak képesek, azt éppen Győr példája kínálja legpregnansabban. S e példa lehet, még föl sem tűnne akkor, ha a város szerepét, funkcióváltozását vagy konstans modelljét vetnénk össze a térség más mintázataival, az utak, vasútvonalak, Nyugat felé irányuló törekvések, városi-nagyvárosi gyarapodások, regionális fejlesztések, térségi beruházások közeles eseteivel (példaként mondjuk Pozsonyt vagy Sopront említve). Sokkal inkább tűnik meghatározóvá lenni maga a feltérési, elemzési szemléletmód, melynek keretei közt a Győri Tanulmányok is részben arculatot váltott. E váltásnak pedig – szerény meglátásom szerint – talán elsőként is az a településtörténeti szemléletirány szab teret, amely a pusztai ipari, agráripari, urbanisztikai vagy kereskedőpiaci funkciók megrajzolása mellett és mögött azt a városstudatos építkezési stratégiát hajlamos megnevezni, amely nem másutt, hanem éppen itt vált jellemzővé. E téren, és más térbeliségekkel összhangban vagy kontrasztban, a győri kutatások alaphangja azon a módosuláson látszik átjutni, amelyen a hazai városkutatás leghatékonyabb vagy legpéldázatosabb iskolája segíthetett talán. E gondolkodási és kutatási irány példaképpen nem a városnövekedés külsődleges elemeit, nem a népességgyarapodás mutatóit, nem is az agráriumra jellemző hatékonysági vagy a közlekedéssel példázható eredményességi jegyeket tekint mérvadóknak a lokális fejlődésben, hanem a mindezek mellett és mögött ott álló *város lakó polgári mentalitás* stabil elemeit. E mentális szférában pedig nem elsősorban az utóbbi egy-két évtizedet jellemző térségi-regionális mutatókat, szerep- és funkcióváltozást hangsúlyozza, hanem a polgári tradícióra épülő város lakó népesség mentális-morális vállalását inkább. Ennek feltérzésében és dokumentumainak, eredményeinek őrzésében, illetve felmutatásában a történész Szakál Gyula vállal következetes szerepet, mint olyan kutató, kinek szakmai útvalasztása a hazai történetírás iskolái között is elsősorban a Vörös Károly, Hanák Péter, Bácskai Vera, Benda Gyula, Gyáni Gábor meghatározta társadalomtörténeti irányzat követésében mutatkozik meg elsősorban. Szakál monografikus kötetei, doktori értekezése és egyetemi-tudományos kutatásai is a győri polgárság hagyományformáló szereptudátára, a térségi innováció győri mintázatára fókuszálnak, e téren több könyve látott napvilágot, s ebbe a szellemi sodrásba illeszkedik a Győri Tanulmányok 33. kötete is, melynek bevezető tanulmánya (a háromszázötven oldalas forráskiadvány mintegy egyhatoda) korábbi munkáinak időbeni előzményeire kalauzol bennünket.

A Győr Megyei Jogú Város Levéltára által kiadott forráskötet,¹ amely „Győr dualizmuskori életét, történetét kívánja bemutatni”, a szerkesztők, Dominkovits Péter és Horváth József Győr Megyei Jogú Város Levéltára, ill. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, valamint a Magyar Országos Levéltár iratanyagából összeváloga-

tott dokumentumgyűjtemény révén találja „a törvénykezési átalakulás, a városban bekövetkezett politikai szemléletváltás, a kialakuló erős polgári réteg jelenléte, az új iparágak megjelenése, a város fejlesztései és beruházásai, továbbá a kulturális fejlődés” témakörébe illő forrásanyagot, melyet kilenc fejezetbe tagoltak. Ezen aprólékos összeállítást előzi meg s lényegében keretezi Szakál Gyula bevezető tanulmánya, melyben a dualizmus-kori fejlődő kereskedőváros sikeres gyáripari várossá alakulását részletezi az előzmények (a nyugati felvilágosodás hatása a gazdasági racionalitásra, a kereskedőtöke szerepe a városfolyamatban, modernizációs eszmények és felzárkózási aspirációk a reformkor sodrában), valamint a későbbi, a második világháborúig és akár napjainkig folytonos hatások áttekintésével. Ez az évszázadnyi reformtevékenység (Szakál levezetése nyomán) a megélhetés kényszereit a megújulás szerepének belátásával kiegészítő szereptudat fontosságát belátó győri gazdasági- és tudáselitnek köszönhető, továbbá annak a lokális kooperációnak, amely a folyamatban a politikai vezetők rétegének partnerségét is kivívhatta vagy élvezhette. Kissé leegyszerűsített reflexió lenne azt állítani, hogy a közel hatvanoldalas bevezető tanulmánynak mintegy csupán melléklete az eredeti forrásokat közlő kötet rész, de annyi bizonyos, hogy a prosperálási korszakot és Győr város történetét kutató szakemberek vagy érdeklődők számára kivételesen nagy segítséget nyújt a levéltári anyagok közötti eligazodáshoz ez a felvezető írás. A kötetben megtalálható cégbírói adatbázis, a korszak városi beruházásainak és Győr város egyesületeinek katasztere pedig egy kislélföldi tudástár gyarapításához bázisforrásként hozzájáruló anyag, amely szervesen elegyedik Szakál modellváltási útvalasztásra, törvényhatósági reformokra, adózók és modern tőkés fejlődést biztosító nemzetközi feltételek/minták következményeire, ipari és városi szerepkörmódosulásra vonatkozó megállapításai között rögzített felfogásmódjával. Ebben kitartóan hangsúlyozza, hogy milyen kivételesen fontos a dualizmus korában megkezdődő folyamat kiterjedéseinek belátása, a presztízs vagy jövedelem alapján tagozódó „nyertesek” és „vesztesek”, rangformáló folyamatokban elnyert pozíciók elemzése, részvénytársasági folyamatok hatásainak kontrollálása, a kis- és gyáripari befektetések stratégiáinak hatóköre, a pénzvagyron és az „emberi erőforrás-vagyon” eltéréseinek, konvertálódásainak megjelenése a győri polgárok életrajzában és társas vagy milió-kapcsolatai között. Mint Szakál előző kötetéből is (*Vállalkozó győri polgárok 1870–1940*) kitűnt már, elkötelezettség és vállalkozási ösztönesség, igazságossági közérzet, munkapiaci segítség, ágazati és termelési-piackoordinálási harmónia kellenek egy város fellendüléséhez – melyek ugyan puha, de mégoly fontos társadalmi-kapcsolati tőkeformák, s akkor is meghatározóak lehetnek, ha szembekerülnek a zord hatékonysággal, a merev pénzcentrikussággal és az individuális küzdőképességgel. Hiszen a dualizmus-kor „munkapiaci hősei” számára a vagyoni mutatók mellett a partnerség, a társadalmi tőke felépítése és „forgalmazási stratégiák” kérdésköre mellett az a főkérdés is megjelenik: miként függ össze a személyes siker a városéval, az emberi erőforrásokkal, amelyek a szellemi örökségen, ügyes befektetésen, praktikus vállalkozási ismereteken és

¹ *Győr, a modellváltó város 1867–1918. Források a dualizmus kori Győr történetéből.* Győri Tanulmányok, Tudományos Szemle, 33 (2011) 351 o.

pénzügyi szakértelmen túl még „egyéb” tényezőktől is függenek – olyan „puha” komponensektől, mint az iskolázottság, a vallási hovatartozás, a szülői és szocializációs (vagyis társadalmi környezeti) minták, s végül is azzal a tudati (vagy tudatos) stratégiaválasztással kerülnek szoros kapcsolatba, amelyek a karrieresélyek mentén rendezik el az emberi erőforrások és tőkeakkumulációs folyamatok egységeit, ezt megelőzően pedig mint kapcsolathálózati erőforrások szolgálnak a *társadalmi tőke kiépítésére*, mellette (vagy inkább benne, részeként) a bizalmi tőkékre, az emberi megértés, együttműködés, belátás, segítségnyújtás számos formájának eredményes felhasználására is hatással vannak. A győri multifunkcionális és multipozionális elit foglalkozásszerkezete Szakál szerint a részvénytársaságok kínálta és a gyáripar szerkezete révén lehetőségessé váló térben olyan hatótényezővé válhatott, melynek a város kispolgári, iparosi, közép- és nagyipari foglalkozási struktúrában nyilvánulhatott meg szerepe a dualizmus időszakában. Ebből külön is kiemeli a város utcaszerkezetének értékrendjét, presztízsét vagy sikereséyleit biztosító sajátosságokat, a vállalkozások üzleti terét, a fogyasztási struktúra és a reklám szerepét, a hirdetések érvényesülésének módjait, az „álmok és az új életmód” forgalmazásának, üzleti tényezővé válásának fontosságát is. A város szerkezete a változások éveiben kettőssé vált: a 19. századi és a modernizált, 20. századi Győr szinte utcasaroknyi távolságban élt együtt, változtatva a mentális tér, a szimbolikus és életvezetési értékek piacának szereplői körét, a polgárok alkalmazkodási stratégiáit és a divattal bekerült önértékelési modellek normarendjét is.

Szakál Gyula korábbi kötetében elemzéseinek végkövetkeztetései a gazdasági sikerképesség oltárán feláldozódó emberi tőkevesztést példázták (így pl. az anyagi gyarapodás reményében megromló közérzetet és életminőséget, a siker ellenében ható bizalomhiányt), de tanulságként szolgált a mai vállalkozók számára az is, hogy a nyereségelv alapján föl nem áldozható az emocionális biztonság, a materiális erőforrásokba kapaszkodók körében is rangot nyert perszonális kapcsolatok kölcsönössége és önzetlensége mily fontosságra tesz szert. A „magányos farkasok” sikere rendszerint a csoporttudathiányt is leplezni próbálta a századfordulós és polgári kori győri fejlődésben – vagyis a „sehová, senkihez sem tartozás” állapotát mint a siker ellenében ható tényezőt példázta életutakkal, visszaemlékezésekkel, a sikeres polgárság révén megerősödő sikeres város modelljé-

vel. E mostani kötetben részint az áttekintő bevezető is, de mégannyira a kötet java részét kitevő szabályrendeletek, helyi politika és szerepviseleői, virilisek, képviselők, kereskedelmi-közlekedési-gyáripari-építkezési beruházók, továbbá az egyesületek, alapítványok, közcélú tevékenységek, s végül a hagyatékok, leltárak mutatják, milyen kiterjedt kapcsolatháló, összefüggés-rendszer szolgált alapként a városfejlődés e markáns időszakában. Bana József az egyesületek, körök, intézmények adattárával, Borbély János és Csiszár László a névmutatókkal és helynevekkel, s a mellékletek közt még ismét Szakál Gyula a városi részvénytársaságok vezetőinek névjegyzékével, levéltári iratjegyzék húszéves periódusának feltárásával járult hozzá a teljes korkép kialakításához.

Győr dualizmus kori fejlődésvázlata nemcsak a Győri Tanulmányok sorozatában kiadott újabb opusz – ekként sem lenne csekély vállalkozás. Azonban egyúttal a bevezetőben említett megannyi városfeldolgozási törekvéshez is hozzájárul azzal a példaértékű alapossággal, mely nem pusztán a jegyzékek közlésével és adattárak szöveganyagának publikálásával teszi fontossá magát, hanem a feltárás értékrendjének, a megközelítés történeti aspektusának sajátosságával is. Ha a megannyi ellentmondásos és elszalasztott lehetőséggel teljes magyar történelmi Monarchia-kori sikerességét is egzakt adatokban és lokális törekvések kiterjedt szempontrendszer szerinti mérlegelésében tekintjük érvényesnek, nem könnyen mellőzhető a kötetbevezetőben elhangzó polgárosodási és modernizációs szentencia, mely a győri Műhely 1993-as különszámában Hanák Péter szavaival illusztrálta a feltárás és belátás új értékrendjét: „Boldog az a kor, amely felismeri, hogy a jóléthez nemcsak természeti gazdagság kell, hanem szabad tulajdon és vállalkozás, és ezekhez rátermett vállalkozók ezreire, szorgos munkáskezdek milliói-ra, szakemberek tömegére, az áruk, a gondolatok, a találmányok s az emberek szabad cseréjére is szükség van” (idézi Szakál, 13. o.). Ezt a dologi és mentális, morális és liberális elvet, a belőle következő értékrendet és következetes képviselőjét, a körülmények okait és értelmét, értékét és jelentőségét feldolgozó kötetet, a „boldog kor”, a jólét vagy jobb-lét eléréséhez szükséges felismerések foglatatát tekinthetjük olyanoknak, mely a történeti tudat és önismeret példás időszakainak felmutatásával maga is a társadalomtörténet kiemelkedő eredményeit gyarapítja. Győrben, országban, nagyrégióban és egyetemes történelmében is.

A. Gergely András

Számunk szerzői

Aczél Géza 1947-ben született Ajakon. Költő, irodalomtörténész, az Alföld folyóirat főszerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: (Ő)szike (versek, 2010).

A. Gergely András 1952-ben született Budapesten. Szociológus, politológus. Az MTA Politikai Tudományok Intézetének munkatársa. Legutóbb megjelent könyve: A szakralitás arcai. Vallási kisebbségek, kisebbségi vallások (társszerk., 2007).

Báger Gusztáv 1938-ban született Csörötneken. Közgazdász, költő, egyetemi tanár. Legutóbb megjelent kötetei: Élőadás (versek, 2010); Magyarország integrációja a nemzetközi pénzügyi intézményekbe (2011).

Baróthy Zoltán 1977-ben született Pápán. Író. A győri Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. Szabadúszó újságíróként dolgozik Budapesten.

Böröndi Lajos 1954-ben született Kapuváron. Költő. Mosonmagyaróváron él. Legutóbb megjelent kötete: A páva szeme (versek, 2010).

Csóti Magdaléna 1985-ben született Budapesten. Kritikus. Az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója.

Debreczeny György 1958-ban született Budapesten. Költő. Könyvtáros (tanár) egy budapesti középiskolai kollégiumban. Kötetei: ellentéppárhuzamok (versek, 1982); elodázható elégiák (versek, 1989).

Falusi Márton 1983-ban született Budapesten. Költő. A Hítel folyóirat szépirodalmi szerkesztője, illetve a Magyar Napló folyóirat és kiadó világirodalmi rovatának szerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: Fagytak poklaid (versek, 2010).

Fekete J. József 1957-ben született a jugoszláviai Omoravicán. Író, kritikus. Zomborban él, a Zombori Rádió magyar műsorának felelős szerkesztője. Legutóbb megjelent kötetei: Elmélet helyett koreográfia. Újabb Szentkuthy-olvasatok (2010); Herceg János centenáriuma (1909–2009). Tanulmányok, emlékezések (szerk., 2010).

Filip Tamás 1960-ban született Budapesten. Költő. Legutóbb megjelent kötete: Rejtett ikonok (versek, 2006).

Gottwald Péter 1976-ban született Győrben. Szülővárosában fogszakorvosként praktizál. Szabadidejében 2000 óta foglalkozik természetfotózással.

Heaney, Seamus 1939-ben született Derry-ben (Észak-Írország). Nobel-díjas író, költő, egyetemi tanár. Dublinban él. Magyarul legutóbb megjelent kötete: Hült hely (válogatott versek, 2010).

Horváth Ágnes 1949-ben született Budapesten. Irodalomtörténész. Az ELTE BTK Francia Tanszékének docense. Doktori dolgozatának a címe: A regényforma áttörése. Közösségteremtő kísérletek Dosztojevszkij A félkegyelmű c. regényében. Habilitációs esszégyűjteménye kép és szó, képzőművészet és irodalom kapcsolatával foglalkozik. Művészeti írásai számos folyóiratban megjelentek már.

Inzsöl Kata 1988-ban született Győrben. Kritikus. A győri Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. Az ELTE BTK hallgatója.

Jász Attila 1966-ban született Szönyben. Költő, az Új Forrás folyóirat főszerkesztője. Tatán él. Legutóbb megjelent kötete: naptemplom villanyfényben (versek, 2011).

Juhász Attila 1961-ben született Téten. Költő, kritikus. A győri Révai Miklós Gimnázium tanára. Legutóbb megjelent kötete: nehézfény (versek, 2011).

Karátson Endre 1933-ban született Budapesten. Író, kritikus, irodalomtörténész. 1956 óta Párizsban él. Legutóbb megjelent kötete: Otthonok I–II. (2007).

Kelemen Lajos 1954-ben született Büssün. Író, kritikus, a Magyar Napló szerkesztője. Kaposváron él. Legutóbb megjelent kötete: Föltett igaz. Válogatott és új versek (2010).

Lábass Endre 1957-ben született Budapesten. Festőművész, író, fotográfus. Legutóbb megjelent kötete: Felnőttláncfü (2007).

Lázár Bence András 1989-ben született Szegeden. Költő. Szülővárosában él. A Szegedi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Karának hallgatója.

Meliorisz Béla 1950-ben született Győrött. Költő. Pécsen él. Legutóbb megjelent kötete: Föld és föld között (versek, 2006).

Modiano, Patrick 1945-ben született Boulogne-Billancourt-ban. Francia író. Magyarul legutóbb megjelent kötete: Dora Bruder (regény, 2006).

Perger Éva 1987-ben született Nyíregyházán. A győri Péterfy Sándor Evangélikus Oktatási Központban érettségizett. 2011 végzett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar szakán. Győrben él.

Réti Attila 1963-ban született Mosonmagyaróváron. Író. A Tarandus Kiadó tulajdonosa. 1990 és 2010 között a Kaiser Food Élelmiszer-ipari Kft. tulajdonos ügyvezetője.

Róhrig Eszter 1954-ben született Budapesten. Műfordító, irodalomtörténész.

Stalzer Tamara 1989-ben született Győrben. A győri Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. Költő. Az ELTE szociológia szakán tanul.

Szlukovényi Katalin 1977-ben született Győrött. Költő. A győri Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. Budapesten él. Jelenleg doktorandusz (ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Modern Angol-Amerikai Irodalom Program). Önálló kötete: Kísérleti nyúl-orr (versek, 2005).

Uri Asaf 1942-ben született Haifán (Izrael). Költő, képzőművész. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: Festőversek (2006).

Varga Imre 1950-ben született Kisgyarmaton (Cseh-szlovákia). Költő, műfordító. 1982-ben települt át Magyarországra. Legutóbb megjelent könyve: Mielőtt ki-mondaná (versek, 2011).

Zsávolya Zoltán 1968-ban született Csornán. Költő, író, kritikus, szerkesztő. A győri Czuczor Gergely Ben-cés Gimnáziumban érettségizett. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. Legutóbb megjelent kötetei: Noszthy Fuji – Szindarab Mikszáth Kálmán támogatásával (dráma, 2008); Nő, tükör, írás (szerk., Varga Virággal közösen, 2009).

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.),

Budapest:

Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Gondolat Könyvesház (Károlyi Mihály u. 16.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),
Fekete Cédrus Könyvkereskedés
(Bunker Rajnárd köz 2.),
Vörös Cédrus Könyvkereskedés
(Mátyás király u. 34/F.)

Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.),

Folyóiratunk megrendelhető a szerkesztőség címén:

9002 Győr, Pf. 45.

Honlap:

www.gyorimuhely.hu

E-mail:

szerkesztoseg@gyorimuhely.hu

MŰHELY

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2012. XXXV. évfolyam, 2. szám

Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Pannon-Víz Zrt. Győr

Tarandus Kiadó

Széchenyi István Egyetem, Győr

Uniklub Kft.

Hungaro-Len Kft. Komárom

Hotel Klastrom, Győr

Index: 25975 HU ISSN 0138–922 X. A szerkesztőség címe: 9022 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@gyorimuhely.hu. Honlap: www.gyorimuhely.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Üzleti Ügyfelek Üzletág, Központi Előfizetési és Árusmenedzsment Csoport, 1900 Budapest. Előfizethető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, valamint e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu. A befizetéseknel kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2012. évre: 2400,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

MŰHELY

KULTURÁLIS

500,- Ft

FOLYÓIRAT

9770138922000 12002
